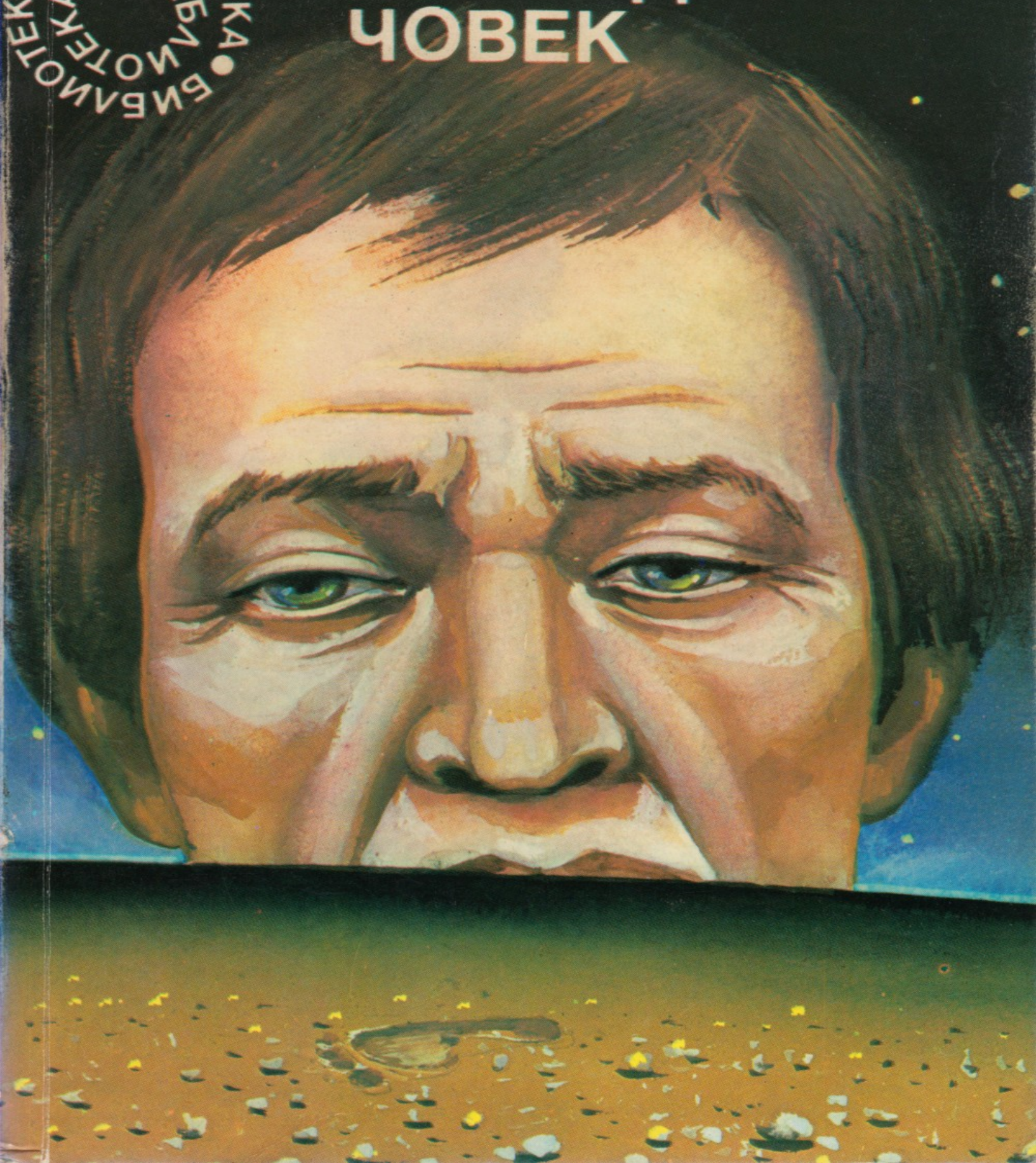

Галактика • Галактика • Галактика
Библиотека • Библиотека • Библиотека

ПЕТЕР БОГАТИ

ПОСЛЕДНИЯТ ЧОВЕК

ПЕТЕР БОГАТИ
ПОСЛЕДНИЯТ ЧОВЕК
ИЛИ СТРАННАТА ИСТОРИЯ
НА РОБИНЗОН К.

Превод: Христо Боевски

chitanka.info

Романът представлява модерен, „атомен“ вариант на темата за самотния човек. Съвременният Робинзон е научен работник. От неговия труд зависи безупречното действие на голям атомен реактор. При едно от дежурствата му на Земята настъпва катастрофа — по неизвестни и докрай неизяснени причини загива цялото човечество заедно с всички видове от фауната. Запазена е само мъртвата материя. Робинзон единствен се спасява, защитен от стените на самия атомен реактор. Преодолял първия шок на отчаянието, той предприема мъчителна одисея в един замрял, обезлюден свят, додето открие пресни следи от човешки нозе в пясъка край морския бряг — не всичко е загубено...

ГЕОРГИ КРУМОВ

НЕ ЩЕ Е ПОСЛЕДЕН

Загриженост за съдбата на човечеството — може би това е основният мотив на унгарската научна фантастика; за щастие — не само на нея. Личността е отговорна за обществото, както и то не трябва да бъде безразлично към съдбата на отделния човек. Техниката се развива бурно, но дали човекът е нравствено подготвен за приложението ѝ, съзнава ли последиците от него, способен ли е да ги контролира и да ги насочва само към доброто? Независимо с какви средства унгарският фантаст се насочва към тези въпроси — посредством утопията, литературното прение, приказността, алегорията, гротеската — отговорът им винаги е обнадеждаващ. Дори когато се сричат планети, дори когато враждуват галактики или застават един срещу друг двама сътрудници, работещи над общ проблем, чието решение изисква не само знания, но и висока нравственост. Буди доверие това основно изживяване — безпокойството за съдбата на сегашните и бъдещите поколения. С хуманните си послания унгарската фантастика се стреми да бъде литература на отговорността. В този смисъл фантастиката в литературата едва ли се отличава с нещо съществено изобщо от художествената проза. Различни са средствата ѝ, градивото ѝ, начинът, по който философски осмисля науката и техниката.

Корените на унгарската фантастика не се простират в многовековни традиции, но тя е многолика, достатъчно разнообразна, за да си е извоювала едно особено право: да не се побира в каквато и да било „картотека“. Твърде често тя прелива в жанровите особености на реалистичната проза, прилага похвати на сюрреализма и символизма или използва популярни сюжети от митологията, най-често библейски. За нея не би могло да се каже, че е поднесла на читателите си образци с безспорни и трайни достойнства, тя все не успява да създаде своя класика, но сякаш не се и стреми към това.

Актуалността е привична черта на унгарската фантастика и това ту приковава читателското внимание към нея, ту я обеднява.

Най-интересните — пък и най-ранни — прояви, оставили следа в общото литературно развитие на страната, са дело на писатели, които сякаш мимоходом потапят перото си и в мастилницата на фантастите. Неведнъж това довежда до забележителни резултати — достатъчно е да си припомним „Трагедията на човека“ — от Имре Мадач, считана за върхово постижение на унгарската поетична драматургия, намерила място и в световната класика. В редица епизоди Мадач показва, че владее добре средствата на утопията, дори на научната фантастика, макар да ги използва само като форма, чрез която по-интригуващо, сгъстено и самобитно да размисли върху реалистични проблеми. Привличат вниманието утопистичният роман на Георг Бешенеи, „Пътуването на Таримен“, написан още в началото на миналия век и дал материалистичен отговор на основни въпроси за мястото на църквата и духовенството в държавата; „Роман на бъдещия век“ на класика Мор Йокаи е повлиян от Верн и вече смело черпи от света на техниката и природознанието; дори забележителният поет Михай Бабич в романа „Пилотът Елза или съвършеното общество“, донякъде и в „Халифът щъркел“ се изкусява от фантастиката; широко популярни са романите „Капилария“ и „Пътуване из Фаремидон“ на Фридеш Каринти, показал как фантастиката придобива съвременно звучене и като стил, макар свита в сравнително ограниченият тематичен кръг за отношенията между мъжа и жената и небезизвестната „война между половете“; в „Господин Г. А. в Х.“ Тибор Дери продължава кафкианската традиция в по-новата унгарска проза; пак същата традиция добива размах в абсурдния роман „Епепе“ на Ференц Каринти, посветен на деликатната тема за сложността на човешките взаимоотношения и проблема личност-общество; „Втората планета на Ог“ от Петер Ленгел и особено някои блестящи като белетристика разкази на Лайош Мещерхази произнасят сурова присъда над неофашизма. Добрите примери могат да продължават предимно по-кратките жанрове на есето, разказа и новелата, като се отдаде заслуженото на писателите Петер С. Сентмихай, Петер Куцка, Петер Жолдош, Мария Сепеши, Гюла Фекете, Золтан Чернаи, Гюла Хернади и други, писали и романи.

Какво място заема сред творбите на сънародниците му романът на Петер Богати?

„Последният човек“ привлече вниманието на широк читателски кръг, на критиката и намери път към чуждестранния любител на жанра. Сюжетът на романа неведнъж е разработван от научната фантастика в различни варианти — ядрената катастрофа, сполетяла Земята, е пощадила случайно един-единствен човек — истински съвременен Робинзон, останал сам на обезлюдената планета. Ще се огъне ли той под нечовешкото бремене на самотността? Ще издържи ли физически и психически, останал без каквито и да било перспективи, освен тази да просъществува още известно време? И защо — щом пред него се е разкрил един свят на безсмислието? В романа не се изяснява причината за планетарната катастрофа — тя може да е предизвикана от едно неволно „натискане на копчето“, може да е последица от мълниеносно развила се война; може човешкият род, пък и всички животински видове да са унищожени от някаква намеса отвън, от Космоса. Все едно, това остава загадка. Робинзон не се и старае да изясни събитието, то е неподвластно на логиката. Не бихме могли да кажем, че последният обитател на планетата рухва под тежестта на своята самотност, колкото и да го притиска тя. Робинзон се оказва човек, чиято воля за оцеляване, макар и подлагана постоянно на мъчителни кризи, е достатъчно силна, за да организира понататъшното си съществуване. Но тя е поддържана от една надежда — да открие и други, оцелели като него същества, своя Петкан може би. Или — както често срещаме във фантастиката — своята адамовска Ева. И това наистина се случва. Финалът е оптимистичен, ако за оптимизъм може въобще да се говори след всичко, което се е случило и се случва в романа. Но предупреждението на автора е ясно, то не е и иносказателно, то е подложено на рационална дискусия: човечеството разполага със сила, която може да му даде много, както го оправдават и чисто белетристичните му качества: спокойното, плавно изложение, пестеливата емоционална мотивировка, възстановяването на характери, когато носителите им вече са престанали да съществуват, търсенията на разума и бягството от сантименталност. На места увлечението към разточителство с научни и научноподобни термини, излишеството от аксиоми снижава свежестта на разказа, но сякаш и с това Богати се стреми да се предпази от попадането в друга крайност

— създаването на някаква нова митология на разрухата. Той се предпазва и от виденията на немотивирания оптимизъм. Срещата на Робинзон с космическите пришълци и Петкан навярно е трескаво видение, плод на болезнено изострено въображение — но може би е действителна. Тя поставя на изпитание земния човек преди всичко с въпроса, има ли той право да напусне Земята, макар и при обстоятелства, при които това не би означавало бягство, а нещо естествено и разумно. Робинзон е принуден да извърши най-голямото престъпление — ако наистина го е и извършил, а не само го е сънувал — да убие. Авторът подлага на анализ чрез диалога между Робинзон и подобие то му от друг свят нравствени устои на личността от атомната ера. Читателят, разбира се, не очаква хармонични възгледи и особена устойчивост от един „последен обитател“, от същество, попаднало в изключителни обстоятелства. Но Робинзон остава верен на Земята, на принадлежността си, макар да не издържа напълно доводите на чуждата логика. Разумът и инстинктът се преплитат и се насочват един срещу друг. Прибавеният послеслов на автора обяснява историята на ръкописа чрез „общоизвестните“ магнетофонни записи на Селкирк. За нас те са преди всичко възможност още веднъж да се уверим в намеренията на Богати, говорещ за мода на самотността, за човешките безкрайни възможности, изживявани съзнателно-мъдро и съзнателно-нелепо. И особено за това, че човекът е рожба на обществото, без което би загинал лесно, макар в него да има множество ограничения и не помалко ограниченост. В записите на Робинзон историята ще се възроди — от срещата с онази, която е оставила следите си в пясъка за „последния човек“. Той не ще е последен.

1

При завръщането си космонавтите донесоха снимки от света, заобикалящ нашата планета. Погледнато отгоре, от човека няма и следа. Така че спокойно можем да се самоунищожим — ще бъде все едно. Без нас може би планетата ще бъде още по-хубава, още по-зелена и никой не ще пророни сълза подире ни.

Алберт Сент-Дьорди

Будилникът иззвъня точно в шест и половина. Не съм по-суверен от другите, но това е добър знак, днес няма да ми се случи нищо лошо. А добро? — това все пак би било прекален оптимизъм. Аз винаги допускам по-лошия вариант, затова мога да бъда само приятно изненадан. Всичко е въпрос на нагласа.

Така е и с часовника. Не е лесно да нагласиш стрелката на будилник точно по средата на два часа, тъй като между тях обикновено стоят петте деления, съответстващи на петте минути. Значи средата съвпада точно с половината на третата минута. Разлика от половин минута, естествено, не е много, но при нагласяването едно изместване с милиметър насам или натам може да доведе до отклонение от десет, евентуално — петнадесет минути в работата на будилника. Пак добре, ако звънне по-рано. Но ако звънне по-късно?

Трябва дълга практика да е имал човек, за да го нагласи добре. Когато успях за първи път, ми се прииска да сваля стъклото на часовника, да отбележа под стрелката тънка чертичка и да си спестя излишните грешки. Ала не го сторих. Може би се гордеех със сръчността си, а може би просто ме развличаше повтарящата се всеки ден игра... С течение на времето започнах и да се обзалагам: ако успея — денят ще бъде добър, а ако не...

Отново звън. Този път телефонът. Кой ли е, да го вземат дяволите — по това време, в зори?!

— Робинзон?

— Аз съм.

— Обажда се Алберт. Спиш ли?

— Вече не.

— Така си и мислех.

— Какво има?

— Вчера спомена, че имаш навика да ставаш в шест и половина. При теб шест и половина явно е точно шест и половина...

— Проверяваш ли ме? — понечих аз да оставя слушалката. Но надменният смях на Алберт — как мразя тази самоувереност! — ме възпря.

— Ама че идея — каза. — Само на теб може да ти хрумне такова нещо. Да те проверявам! Не, не, това не е в моя стил...

— Ами тогава?

— Исках само да те помоля да си донесеш и другата ракета. На моята ѝ се скъсаха две корди...

— Добре. Друго?

— Друго няма...

Забави ме, после трудно се върнах към обичайния си ритъм. Избръснах се, взех един душ, облякох се и повиках асансьора. Компенсирах малко от закъснението. Нищо лошо няма да ми се случи...

Закусих в подлеза. Зад кафе-машината стоеше младеж с атлетично телосложение, а на касата седеше любезна жена с уста до ушите. Беше невъобразимо грозна, но винаги се усмихваше с невероятно голямата си уста и това я оживяваше. Обичах да закузвам там. Обичах момчето с лице на киноартист, което правеше хубаво кафе, и грозното момиче на касата. Сигурно още не е омъжена, въпреки че отблизо можеше да ѝ се дадат и тридесет. (Студената синя светлина на неона не е съюзник на женските лица. А в подлеза лампите винаги светят.) Но възможно е да идвам тук, защото един мъж зад страничния щанд приготвяше пресните сандвичи пред очите ми. Вадеше от хладилника маслото, колбасите, сиренето и зелените салати. Работеше с бързината на магьосник, сандвичите излизаха изпод ръката

му като от конвейер. Тук, в подлеза, оборотът е доста голям. Особено сутрин сандвичите бързо свършват. Следователно: винаги са пресни.

Ако все пак си бях взел куче, сигурно щях да закузвам вкъщи. Щеше да ми отнема повече време, но не за това се отказах. Когато се разведох, много ми се прииска да имам куче, навярно за да не бъда винаги сам. След това осъзнах, че през по-голямата част от деня нещастното животно трябва да стои само. Жилището ми не е голямо, а за едно куче, само по цял ден — съвсем. Наистина Елза идва да чисти редовно, оставя вечерята в хладилника, би могла дори да разхожда животинката. Но Елза идва само за един час, а кучето трябва да стои вкъщи по цял ден. Предпочетох да се откажа от него, въпреки че ако го бях взел, сигурно бих закузвал вкъщи. И щеше да има с кого.

— С чадър? Та небето е ясно — засмя се касиерката с голямата си уста. — Или радиото е казало нещо друго?

— Просто исках да го оставя в колата, затова го взех — излъгах смутено аз. Когато вадех ракетата от шкафа, чадърът висеше пред нея. Свалих го, за да я взема, и след това не съм го закачил обратно. Някак си е останал в ръката ми и съм го понесъл заедно с двете ракети. Грешка. Вярно, нарушиха ритъма ми, но все пак е грешка. Може би денят няма да бъде съвсем гладък?

Колата ми беше на втория ред на паркинга. Забелязах я, щом стигнах дотам, защото отзад, върху белия лак, я бях маркирал с две черни наклонени ленти. Твърде много коли има вече от тази марка и така по-лесно мога да я намирам. Но мнозина започнаха да бележат колите си и колкото повече се множаха лентите, толкова по-малка ставаше ползата от тях. Който има гараж, разбира се, лесно му е. Аз едва ли ще имам скоро. За гараж трябва да имаш собствена къща. Имам хубава работа и както се казва, чака ме добро бъдеще, тъй като съм всичко на всичко на тридесет и две години, но надали ще събера скоро за къща.

Може би ако бях станал проектант... Проектантите и в институт да работят, все намират по нещо странично. Или някой конкурс. Дори и да не спечелят първата или пък да разделят втората награда — повечето от проектите се откупуват. Никога не ги осъществяват, но ги откупуват. Винаги си струва да участвуващ.

Аз обаче съм инженер, а не проектант. Посъветваха ме да стана инженер, защото имам голям практически усет, което в основата си е

вярно. Обаче не добавиха това, което случайно забелязах в личния си картон. (Имам лошия навик да прочитам всичко написано, било то и на чужда маса. С течение на времето се научих отлично да разчитам и обърнати с главата надолу текстове.) В личния ми картон, след „голям практически усет“ се мъдреше „в замяна на това въображението му е доста ограничено“. А при проектирането се изисква въображение.

На инженерите не им е забранено да участвуват в конкурси, но ако някой следи специализираните издания, ще забележи, че наградните най-често работят в някое проектантско бюро. Не искам да кажа, че има някаква измама в цялата работа, нито пък бих могъл да го докажа, но фактът си е факт. Проектантите отнасят наградите.

Какво остава тогава за мен, практика? Да поправам телевизори по къщите? Рентгените на частните зъболекари? Предпочитам да играя тенис. Дори и с Алберт. Нито от едното, нито от другото бих могъл да си построя къща.

А май че и с Алис нещата се изпортиха заради фантазията. Не, като че ли тя имаше повече от мен. Ако жената е решила да се омъжва, дори и един добре започващ техник днес е шестица от тотото, а какво остава за инженера изследовател по ядрена техника. Пък бил той и от производството. Колата е сигурна, жилището — също, в повечето от случаите не липсват и командировки в чужбина. И този начин на живот е сравнително стабилен, тъй като предлагането при тия типове винаги е по-малко от търсенето. Това днес всяка разумна жена го знае, за какво ти е тук фантазия?

Не твърдя, че Алис се бе омъжила за мен заради това. Или само заради това. Възможно е всичко, което казах, до края да е останало в подсъзнанието ѝ. А и всъщност не е грях. Защо да е грях, когато една красива и разумна млада жена мисли за бъдещето си?

Естествено, към бъдещето спада не само професията, не само начинът на живот, но и човекът, към когото принадлежат. Давид имаше навика да казва, че орбитата на един нуклеон се определя не само от товара и даденото силово поле, но и от моментното настроение на въпросния нуклеон. Това, разбира се, е глупост и Давид не би дрънкал такива глупости, ако не беше почетен професор, директор, към чийто статут спада и екстравагантността, пък била тя и само за реклама. Нуклеонът — за щастие — няма душа, но този недостатък, в случай че става въпрос за съпруг, вече води до проблеми. И през ум не ми минава

да седна да умувам над изпортената си женитба, най-малко по време на утринната блъсканица — сякаш половината човечество в такъв момент е хукнало да се спасява от града, а другата пък е решила да си прави среща тъкмо в центъра му! — но фактът си е факт: имаше нещо сбъркано в цялата работа. Добре де, и аз съм сгрешил. Мислех, че ако една жена разсъждава трезво и логично, вече е идеален партньор. В края на краищата животът е съвкупност от оформени и изпробвани системи. Грешка в работата, естествено, може да се допусне навсякъде, но това не променя нищо в основния принцип. Ако двама души намерят общата формула, резултатът може да бъде само един. Закономерностите не се изменят от това, че в механизма от време на време изгаря по някой предпазител. Явно, грешката е била във формулата. Или в заместването, вече е все едно. Алис впоследствие все повтаряше, че една жена може да бъде система най-много до петдесет процента, другите петдесет процента са винаги жена. Но това беше само претекст, твърдя го и днес. Когато чуя някого да се позовава на женската психика, винаги имам чувството, че иска да ме метне. На абстракцията точно затова никога не може да се вярва, защото мярката, която я определя, е винаги субективна: мога да я приема или за измама, или за изкуство. Защо трябва тогава да се придава абстрактност на женската същност? И защо не на мъжкия пол? И двете са генетични явления, колкото е конкретно едното — толкова и другото.

Ако дълго време не можеш да стигнеш до общ знаменател с една жена, тогава трябва да се разведеш. Спокойно, в мир, при зачитане на човешкото достойнство. Страстта е една от ценните енергии на човека, само глупакът я прахосва излишно. Все още не разбирам за какво бяха всички онези обвинения, пламенни, несправедливи думи... Алберт наистина каза, че всеки ритуал си има своя сценарий, който, харесва ти — не ти харесва, трябва да изиграеш, но Алберт е циник и вследствие на това — повърхностен. Грешките трябва да се коригират, а не да се драматизират.

Всичко това обаче са само размишления по стълбището. А Алис се изнесе, разводът беше обявен и доколкото съм информиран, отново се е омъжила за някакъв режисьор на документални филми. Възможно е той да има повече фантазия.

Пътят, докато стигна до института, е приблизително четиридесет минути при най-натоварено движение. И иначе е над половин час.

Дори трябва да се радвам, че не е повече. В края на краищата и с астрономическите обсерватории е същото — със засилването и разпространето на светлините на града и със замърсяването на въздуха се спасяват към все по-отдалечени върхове и астрономът, въпреки че ако питаш него, би искал да бъде жител на града, е принуден да следва не само разширяващата се вселена, но и все по-отдалечаващите се наблюдателници. Отшелниците на нашата епоха се пренесоха на космическите станции или в дълбините на океана, в комфортни водолазни звънци. В сравнение с начина на живот на астрономите, космонавтите и въодушевените водни паяци моето четиридесет и пет минутно люшкане насам-натам е наистина нищожно.

Всъщност нашият институт е една обикновена атомна клада, на която близостта на града не пречи. А близостта на института пречи ли на града?

Някога, меко казано, не ни обичаха. Атомните електроцентрали въобще. Страхът от непознатото — или тъкмо от познатото, тъй като гъбите на атомните бомби често ни поздравяват от новините — предизвикваше шумна, но безрезултатна и всъщност безцелна съпротива. Както първия локомотив или автомобил, от които еднакво възмутени статии предпазваха мирните и нищо неподозиращи пешеходци. Ала някои процеси са необратими и няма как да бъдат спрени. Нарастващата нужда от енергия принуди човечеството да опитоми атома, а ако размислим хладнокръвно, фактът си е факт: една-единствена топлоцентраля изхвърля повече отпадъци в атмосферата, отколкото десет атомни, и въпреки че последните вече се бяха размножили по Земята със стотици, все още нито една от тях не беше избухнала, докато навремето първият пухтящ локомотив още с потеглянето си прегазил един човек...

Несъмнено, признавам, страхът от всичко невидимо е инстинкт, който бързо побеждава и без това не особено увереното в себе си съзнание. Дори и това на специалиста, който знае много повече от лаика: например колко малко знае все още за света.

Мисля, че освен от практиката и от очакваните практически преимущества, експериментите, над които работя самият аз в момента, се стимулират и от този страх и тази несигурност. Ако експериментът КП успее — а по всичко личи, че ще успее, — може би ще накара

хората ако не да ни вярват, то поне да свикнат с нас и с боботещите, но кротки в ръцете ни страхотни енергии.

В близост до експерименталния комплекс институтът беше построил жилища за своите служители, ако искат да си спестят ежедневното пътуване — при положение че у тях няма дори и искрица от вече излишното безпокойство. Или поне ги е срам от нея. Който искаше, можеше да се нанесе тук, тъй като жилищата бяха снабдени с всички удобства. Имаха собствена магазинна мрежа, спортен комплекс, между другото и тенис-корт.

Алберт, естествено, живееше тук.

И за мен, надявам се, никой не мисли, че съм останал в града, за да си пазя хормоните. И по-скоро приемам близо четиридесет и пет минутното пътуване насам и натам, отколкото... Може би задържах жилището си в града просто по рефлекс. В края на краищата, ако човек прекарва преобладаващата част от дните си между дебелите бетонни стени, под непрестанния кръстосан огън на уредите — тъй като той следи едната част от тях, а другата следи него, за да гарантира биологическото равновесие, с други думи, живота, — та в този случай може би не е за чудене, че човек търси възможности за разтоварване в личния си живот. Това също спада към биологическото равновесие. Така че предпочетох да остана в града, който със своята шумотевица и блъсканица в моя случай служеше тъкмо за отмора.

Човекът е обществено животно. И никога не трябва да забравя това. Не обичам тълпата като цяло, защото направлението и силата на движението ѝ трудно се поддават на определяне, а често ѝ липсва и трезвата мисъл. Но самотата вследствие на затвореността е чужда на човешката природа. Продължителната самота безусловно ни довежда до конфликт — със самите себе си. А животът ни ги сервира достатъчно, дори и да се опитваме да отстраним предварително очакваните. Каквото и да говорим, човек трябва да живее в здравословна среда. Тези служебни жилищни комплекси са изкуствени групировки: продължение на създалата се по необходимост служебна йерархия в личния живот.

Алберт казваше, че всичко това са празни дрънканици: не съм искал да бъда пред очите на другите! Той отново опростява, но все пак е прав донякъде. Нямам какво да крия, но и не обичам, когато си тикат носа в моите работи. Градът със своята джунгла ме прикрива

достатъчно, без да се налага да се крия. Чувствувам се добре в него и не виждам защо трябва да променям това положение само за да си спестя малко шофиране.

Намалих. Барьерата вече беше вдигната, тъй като охраната бе познала колата ми, и можех да вляза, ала аз завих към паркинга. Не обичам привилегиите. Давид, добре, нека да кара ако ще и по стълбите, той е шефът. Да кара и Алберт, той и без това влиза, където може.

На мен паркингът ми стига. Широк, сигурен; кравите също ги изкарват на паша в стадо. Защо колата ми да скучае и да се страхува самичка по цял ден...

Излязох, взех двете ракети и оставих вратата отворена. Кой би посегнал на колата пред очите на охраната, освен отговорникът на паркинга, който, ако се наложи, ще я премести.

Хвърлих бегъл поглед към часовника си. Показваше осем без петнадесет. Бях пристигнал.

2

— Донесе ли я?

Въпросът беше напълно излишен, тъй като видя много добре, че в ръката си държа две ракети. Взе едната и в движение заизпробва кордажа.

— Така си и мислех — рече. — Мека като масло.

— Поне не се къса постоянно — отвърнах. — Пренатегнатият кордаж е скъпо удоволствие.

— Атакуваща игра с друг кордаж не става. — Той направи малка пауза, погледна ме. — Стига да я обичаш.

— Стига да я владееш — уточних аз, а Алберт не отговори. Общо взето, не е трудно да го поставиш на място. Може би и той го чувства и затова се перчи. Навярно го дразни и моето спокойствие. Завижда ми за него. Все пак е свястно момче и добър специалист. Иначе надали щяхме да бъдем приятели.

Безмълвно продължихме да се обличаме. Всички ненавиждахме оранжевите гащеризони, особено през лятото. Носенето им обаче беше задължително за всички, от директора до метача. На гърдите вдясно — също като ранговете в някаква армия — червени, сини и зелени триъгълници отличаваха сътрудниците в зависимост от служебното им положение и специалността. А пък от левия горен джоб на всички стърчеше пищялката — гайгер-мюлеровият брояч. Пищялката имаше само теоретично значение, тъй като откак свят светува нито една от тях не се бе обаждала (освен по време на задължителната ежемесечна проверка); що се отнася обаче до ефекта от боядисаното в оранжево защитно облекло, мнението на всички служители в института бе едно и също, разлика имаше единствено в лаконичността на израза или в нюансите. Всъщност парадоксът е повече от очебиен: докато ние, от една страна, затваряме радиоактивно-опасните съоръжения зад дебели бетонни стени и с това признаваме високата степен на собствената ни беззащитност, от друга страна, искаме да убедим и себе си — специалистите, че ако лъчите все пак се промъкнат през бетона (или

ние се промъкнем при тях), тоя единствен кат дрехи, тази напоена с метални соли синтетика ще ни спаси. Добре де, признавам, че при определени условия тя може да даде известна защита, но за съжаление не дотолкова, че съзнанието да посмее да ѝ се довери. Във всеки случай не такава, каквато може да даде сигурното функциониране на строго контролираните и винаги поддържани в готовност съоръжения. Във високомеханизираната ни епоха — и това е дълбокото ми убеждение — гаранция за избягване на промишлените грешки и злополуки е преди всичко безпогрешната експлоатация и едва на второ място различните защитни съоръжения. Праховият пожарогасител е нужен, ако късото съединение предизвика пожар, ала с грижливо направена изолация пожарът може да бъде предотвратен.

Преминах през бариерата, но все още не бях стигнал до работната площадка, а само до предоперационната, както наричахме помежду си съблекалнята. Беше обикновена заводска съблекалня, с тази единствена разлика, че при преобличане трябваше да минем голи през един бетонен тунел, който отделяше помещенията, съхраняващи всекидневното и работното облекло. В средата на тунела имаше датчик за радиация и по този начин теоретично — а до голяма степен и на практика — се изключваше възможността за изнасяне на зараза извън института. За тези, които бяха свикнали — а с какво ли не се свиква, — предварителното измиване не причиняваше никакво неудобство. Израза бяхме откраднали от хирурзите не само по асоциация — към двете съблекални — външна и вътрешна — имаше и по една баня, задължително. Човек трябваше само да внимава да има по два комплекта от дребните предмети за всекидневна употреба: цигари, запалка, калкулатор, писалка и др. — единият в работните дрехи, и по възможност запасът да не се изчерпва. А хартиените кърпички и без това не се перат.

В тунела Алберт вървеше винаги пред мен. В началото бях решил, че това му е присъщо, но впоследствие разбрах, че е тъкмо обратното: Алберт е срамежлив. Алберт и срамежливост — това ме бе изненадало. Възможно ли е наистина въображението ми да е ограничено? Все пак преструвах се, че не забелязвам как Алберт винаги ме изпреварва с една крачка. Но днес, когато спомена атакуващата игра, си го спомних. Испитах огромно изкушение да го ритна по синеещия се от малко хладната светлина на неона задник,

дето се люшкаше пред мен. За щастие умерената ми природа ме възпря от тази неразумна постъпка. Всъщност в основата си Алберт е добро момче и мой приятел, защо да го обиждам?

Може би гневът се насъбра у мен заради чадъра. Ако Алберт не ми бе поискал на заем ракетата, нямаше да бърникам из шкафа и в раздразнението си да допусна тази непривична за мен грешка с чадъра. Алберт беше причината да се притеснявам пред жената с голямата уста, въпреки че нямам този навик. В колата включих радиото, за да чуя прогнозата за времето. Ако бяха обещали дъжд, поне впоследствие можех да се оправдая пред себе си не по отношение на причината за стореното, а по отношение на ползата от него. Ала метеоролозите обещаваха и за по-нататък сухо, тихо, задушно време и оня час и половина от днешната утрин, който за мене бе изтекъл, ми даде възможност да стигна до извода, че този път прогнозата е вярна.

Излязохме от тунела и колебливото ми раздражнение изчезна окончателно. Алберт набързо облече стерилните панталони и се обърна към мен:

— Довечера ще дойдеш ли на тренировка?

— Естествено — отвърнах, вече претръпнал от излишните въпроси. Беше забелязал, че съм дошъл с две ракети, за какво друго бих донесъл втората?

От дълго време работех с Алберт и сега, след като няколко седмици извършвах измерванията на КП, не знаех липсва ли ми компанията му, или да се радвам? Няма кой да ме дразни постоянно, но пък и спокойствието си има граници... На Алберт, естествено, методичността му е чужда, ала има идеи, това трябва да му се признае.

За щастие при измерванията няма нужда от идеи, а по-скоро от методичност. Дълго би било да обяснявам какво е това КП, въпреки че по всяка вероятност ще революционизира практическото приложение на ядрената физика. Всъщност става въпрос за това, че вече няма да е необходимо около управляемите ядрени реакции да се строят защитни стени от дебел бетон, тежка вода и тем подобни. Достатъчен ще бъде един сравнително тънък и лек слой КП, който спира по-сигурно и от най-дебелия бетонен бункер стрелящото се навън лъчение! С това атомните електроцентрали ще станат по-евтини и по-лесни за управление, а освен това ще се открие възможност за снабдяване на корабите и подводниците, а и на по-малки превозни средства с атомни

двигатели. Обвивката от КП ще може да осигури необходимата защита за пътниците на автомобил с атомен двигател, а с течение на времето там, където няма електрическа мрежа, акумулаторите и батериите — или пък агрегатите — ще могат да бъдат заместени с големи колкото кибритена кутия атомни източници на ток, обвити в слой от КП.

(За което, естествено, ще трябва да се внедри в практиката вече теоретично разработеният метод за превръщане на енергията, но не за това става въпрос в момента). Засега да останем на КП-то, това е прякото ми задължение. Не познавам точния му състав, но то не е толкова важно за мен. Съкращението КП всичко на всичко подсказва, че в основата на новото защитно покритие стои някаква керамична плоча, в която, доколкото съм чул, преди изпичане, под високо налягане са диспергирани кристални силикати и тежки метали. Добрите механични качества на обработените по съответния начин керамични материали са известни отдавна и се използват в промишлеността, ала способността им да поглъщат радиацията и извънредното повишаване на тази способност посредством споменатите „сплави“ е нещо съвсем ново. Лабораторните изпитания се провеждат вече от години, но в промишлени условия за пръв път ще бъде изпитано при нас.

Въпреки че лабораторните изпитания обещаваха пълна сигурност, правителството даде съгласие за промишлени изпитания само при условие, че опитният реактор, облицован със защитна обвивка от КП, ще бъде снабден и с обичайната защитна обвивка от бетон. Според специалистите това е наистина напълно излишно, но тъй като държавата осигурява необходимите материални предпоставки, в края на краищата бяха построени и двете защиты. Може би действително сме прекалено близо до града?

Строителството продължи доста дълго, навярно защото да се изпече необходимото покритие от КП наведнъж е невъзможно, а пък ако се направи от отделни парчета, като да речем стена от тухли, дори да става дума за много по-големи „тухли“, какво ще стане с фугите? И къде е — да останем на сравнението — оня хоросан, който също така ще поглъща лъчението? Явно е, че такъв няма, но проблемът според мен е по-малък от времето, отишло за решаването му: тъй като никакво лъчение не е в състояние да се движи по зигзаг, следователно, ако

фугите се покриват също с КП плочи или ивици, поглъщането ще е пълно.

А моята конкретна задача, която временно ме отдели от Алберт, произлиза тъкмо от необхватността на този материал. Понеже КП реакторът е още по-автоматизиран от предишните. Всички съоръжения и уреди са с дистанционно управление. Най-капризни измежду тях са манипулаторите, тези изкуствени ръце, които освен преместването на радиоактивните вещества и модераторите^[1] този път ще бъдат в състояние да извършват и различна контролна дейност вътре в реактора. Движението им е толкова усъвършенствувано, че вече почти доближава способностите на роботите от различните утопии. Сравнението куца само там, че докато роботите повече или по-малко са способни на самостоятелни действия в рамките на дадена задача, нашите манипулатори са просто съоръжения с дистанционно управление. Но съоръжения, които се движат с точност до хилядни от милиметъра, измерват минимални напрежения и излъчване, дори ги коригират, откриват и поправят технически дефекти, но цялата дейност се управлява от пулт, разположен извън защитната стена. Задачата ми е да проверя и изпробвам монтираните манипулатори още преди официалното приемане.

Давид, ако случайно не беше станал физик, щеше да пробие и като дипломат. Той има нужда както КП-то да функционира успешно, така и успехът да дойде без сътресения. Правителството желае страстно успеха, защото е вложило много пари в тази работа, и тъкмо затова е и прекалено загрижено, няма си понятие от техническите въпроси и е склонно да приеме един изгорял предпазител като крах на целия механизъм. Ударната точка е Давид, който сменя бликация от думите му нечуван динамизъм и подигравателна нападателност с мъдра предпазливост и претеглена пресметливост. Може би той е единственият в света, който би се осмелил да коригира теорията на относителността, но ще го направи така, сякаш я обяснява. Той несъмнено има едно голямо предимство в сравнение с останалите си колеги: ако при даден спор трябва да се позовава на някакъв авторитет, няма нужда да търси цитати, смело може да се позовава на самия себе си, няма човек, който да влезе в спор с него. А какво приказват зад гърба му — то си е друг въпрос.

Давид ме повика при себе си и каза:

— Вижте, Робинзон, вие сте прецизен човек. Имам нужда от вас. Какво правите сега? Все едно. Зарежете го, шампионът по тенис ще го довърши. Вие сте ми нужен. Ето КП-то, разгледахте ли го? Естествено, че сте го разгледали. Ако не го бяхте разгледали, нямаше да ви държа тук. Който не е любознателен, да става машинист. Влакът върви само натам, накъдето го насочи стрелочникът. Та, с две думи. Вие от утре отивате в КП-то и го проверявате от игла до конец. Всичко. Документацията ви е подръка, останалото е ваша работа. Но нищо да не пропускате, от абсорбентите до лостчетата на клозетните казанчета. Ако нещо не е в ред, докладвайте на мен, на никой друг. Разбирате ли? Ако всичко е наред, пак на мен ще докладвате. Бъдете добро момче, Робинзон, и бог ще ви възнагради.

Едва ли именно господ ще възнагради Давид, дори и след като е минала официалната благословия, а енергията от КП-то ще потече само по онова виме, което доят — нека използвам израза на Давид. Всичко това обаче за мен е вторично. Взех документацията, за една седмица горе-долу я предъвках, след което се запътих към КП-то.

Не се запътих сам. За измерванията имах нужда от помощта поне на един техник. Поисках и го получих. Придадоха ми Бирике и ако обръщам внимание на такива неща, бих казал, не без задна мисъл. Всеки знаеше по нещо за морала ѝ, но с такъв, чиито познания се опират на личен опит, още не бях се срещал. По този начин Бирике се бе превърнала и във вълнуващата въпросителна на института, което до известна степен трябваше да се схваща и в буквален смисъл, тъй като формите на Бирике очебийно следваха характерните извивки на въпросителния знак и всъщност липсваше само точката под него; която пък според древните е абсолютно необходима, за да извадим света от заседналото му положение.

Вероятно привлекателната външност на Бирике криеше твърда същност, което, прибавено към несъмнения ѝ професионален талант и техническите ѝ способности, спомагаше да се отнасят към нея с гневна учтивост. Бирике беше предизвикателство към мъжката половина на човечеството: оръдие, което лъскаха всеки ден, но което никога не е гръмвало.

С тази Бирике ме затвориха в една изоставена част на експерименталния комплекс, зад стени, през които и най-упоритите

елементарни частици не са в състояние да проникнат. Затвориха ме и зачакаха резултат.

Бирике е наистина хубава жена, но за мен тя имаше един органичен недостатък: колега беше. Нямам много „табу“-та, по-скоро имам оформени навици, ала между създадените от самия мен забрани фигурира и тази — на работното място и с някоя от службата — никога. С никоя! Дори и самата абсолютна сексуалност да придобие плът и да ми се предложи.

Бирике не ми я предлагаше, тя я въплъщаваше. Но не беше виновна за това. Оранжевият гащеризон не подчертаваше формите, а по-скоро количеството. Бирике преди измиването беше стегната, а след това — просто „много“. Полюшваше се до мен, вирнала високо чипия си нос, докато вървахме заедно по пътеката, покрита с жълт чакъл, към скрилата се между тъмнозелените борове сграда на КП-то. Пътищата, прорязани през тревния килим, бяха пусти, прозорците слепи и все пак имах чувството, че крачим пред стена от взрели се в далечината очи. Бях убеден, че и Бирике изпитва същото.

Не съм безчувствен по отношение на жените. Напротив. В края на краищата аз съм здрав и прав мъж, не особено представителен, но пропорционално сложен, без никакви телесни или органични дефекти. Естествено, имам любовница. Но съм предпазлив. Да получиш жена е сравнително лесно, но да се отървеш от нея — много по-трудно, това, струва ми се, е клише, но според мен е, много вярно. Признавам си, а и явно е вярно, че плътската връзка не е достатъчна — аз обаче вече бях преживял един брак и резултатът се бе оказал отрицателен. Един крах все още не доказва нищо, но не виждам защо трябва да пресилвам нещата. Липсата на партньор все още не означава самота, а аз имам право да бъда предпазлив.

Бях имал вече жена от типа на Бирике и затова, ако я пожелаех, трябваше само да си припомня формите, способностите, движенията и навиците на онова момиче и вероятността Бирике да ме изненада с нещо ставаше доста малка. Освен ако е още девствена... Но не. Бирике изповядва същата вяра, която и аз: с никого от къщата! А пък извън къщата не сме там да ѝ светим. Тъй че едва ли е девствена.

В замяна на това е отличен сътрудник. Има нюх към техниката и дори влечение — качества почти толкова редки у жената, колкото и правилно подбраният размер на сутиена. Имах нужда точно от такъв

сътрудник, да прослушваш хилядите елементи на КП манипулатора по друг начин, би било чисто мъчение! А с Бирике всичко вървеше като по ноти...

Алберт, добрият приятел, ми каза, че някои хора не са се съдържали да споделят дори и пред Давид своите съмнения, тъй като в историята на института още не е имало прецедент двама сътрудници от различен пол да работят толкова дълго и така отделени от останалите. Давид обаче отметнал вечно падащата над очите му коса и с характерното си, малко накъсано дишане отвърнал:

— Този институт е създаден за провеждане на изследвания по ядрен синтез. Вследствие на което се противопоставям на всички опити за ограничаване на свободата на тези експерименти...

Това беше фриволен отговор, точно в стила на Давид, но трябва да му се признае, беше честен отговор. Алберт сигурно ми го каза само за да ме насъска, но на мен въпреки това ми стана приятно, че Давид ме е защитил.

Дните минаваха, а от КП-то не се разнесе вик нито на екстаз, нито на уплаха и интересът към случая постепенно замря.

А Бирике и днес ме чакаше (непонятно как все тя е първа) до предоперационната. Алберт с едно кимване се отдалечи и ние с Бирике се запътихме отново по жълтия чакъл към тъмнозелените борове, но вече отдавна нямахме чувството, че някой ни следи.

---

[1] Вещество, предназначено да забавя бързото движение на неутроните. Б.пр. ↑

3

По пътя предложих цигара на Бирике и я попитах какво е сънувала. Беше нещо като церемониал, който се бе създал през първите дни на общата ни работа. Възникна спонтанно, най-вероятно поради смущението ми, че не знаех за какво да си говоря с девойката. КП-то беше на пет-шест минути пеша от предоперационната. Ако започнех веднага да говоря за работа, щях да изглеждам прекалено усърден и въпреки че, както вече бях споменал, твърдо се държах на разстояние от прелестите на Бирике, това съвсем не означаваше, че бях безразличен към тях. Не исках да се представям в неблагоприятна светлина пред нея. Ако пък започнех да се интересувам от личните ѝ работи — тъй като Бирике е, общително същество, — можеше да се случи да ми разкаже нещо и се излагах на опасността да се наложи да изкажа мнение. Няма нищо по-опасно от това, да завържеш приятелски връзки с една жена. В началото тя те прави само съпричастен на грижите си, после те принуждава да ѝ станеш съюзник, за да прехвърли накрая върху тебе и отговорността. Клопка, която е трудно да избегнеш, а после невъзможно да се измъкнеш.

Запалването на цигара е ритуал, който изисква време, а ако това време от друга гледна точка е и печалба, ритуалът може да бъде извънредно полезен. Въпросът за съня е резултат на една случайност, но се оказва полезно отклонение. Една сутрин Бирике ми спомена, че едвам се съживила, толкова дълбоко била заспала. Дори сънувала нещо, но вече не си спомняше какво.

Днес си спомни:

— Представяте ли си, пътувах на един ветроход — рече, — а пък през целия си живот не съм се качвала на кораб! Имам предвид на такъв голям кораб, каквито плават по морето. Особено пък на ветроход. Ама пък изглеждаше също като истински. Имаше си даже и ония неща, нали знаете, дето ги има по ветроходите... Все едно де, важното е, че плавахме по едно огромно море и навсякъде имаше само вода, вълни и грееше слънце. И изведнъж почувствах, че този кораб

постоянно се движи само в кръг и затова никога няма да стигнем до брега. Много се уплаших, не се смейте, какво да ви кажа, такава шубе ме подгони, че не ви е работа! Започнах да търся капитана и дори го намерих там горе, на онова такава, нали знаете, където стоят капитаните. Беше един такъв, брадат тип, ама за останалото не си спомням. Да е приличал на някого ли? Все едно, казвам му: — Капитане, загазихме! — няма майтап, защото този кораб постоянно се върти в кръг. А пък той ми казва, аз пък откъде-накъде знам, след като наоколо е само вода и море, накъдето да погледнеш. Как мога да разбера, че... нали разбирате! Дотогава и аз не знаех откъде ми е дошло, просто го чувствавах, а когато брадатият започна да приказва, все още нищо не мислех, ама когато ме изгледа ей така, изведнъж бръкнах в горния си джоб, тука, където си държим пищялката, защото дотогава бях по бикини, понеже по морето беше страшна жегата и грееше слънце, и изведнъж се оказах по ей това жълтото, а в него пищялката. Която пищеше. Показах му я: Не чувате ли как пищи?! А пък той вдига рамене и казва: Е, и какво? Най-много да потънем. И щом го каза, целият кораб започна да потъва! А капитанът само се киска. Водата вече навлизаше и в онова такава, където бяхме, а той само се кискаше. Пак добре, че нямаше покрив, над нас беше мачтата, с ей такъв щормтрап. И аз като пощуряла започвам да се катеря нагоре. Междувременно поглеждам надолу, капитанът вече е до шия във водата, само брадатата му глава се показва и все се киска! — Затворете си устата, защото ще ви влезе вода! — трябваше да му извикам, ама дотогава ни капитан, ни кораб, само мачтата се подаваше над водата, аз съм се вкопчила в нея, над мен някакво знаме, но не знам какво. Протягам се към него, ама тогава тая скапана мачта започва да ми се изплъзва, защото вече беше станала хлъзгава от водата. Закресявам, започвам да падам и се събуждам. Кажете ми сега, Робинзон, чували ли сте такава дивотия?

— Пак сте вечеряли зелени сарми — отговорих и се зарадвах, че междувременно бяхме стигнали до КП-то. Имах доста елементарни представи за психоанализата, така че дори не се и опитах да разгадая съня на Бирике. Щях да взема да стигна до някои прекалени изводи, а възможно е просто съседът на Бирике да е брадат, а пък майка й вчера да е прала голямото пране... Когато говорим за така наречените дълбини на душата, не е необходимо веднага да си представяме

Голямата Марианска падина, възможно е да става въпрос просто за някоя цепнатина...

На няколко крачки от сивия бетонен куб на КП-то се издигаше стъклената сграда на командния пункт. Всяка единица от комплекса имаше два пулта за управление: един на мястото на опита, извън защитната стена, и един друг, доста по-надалеч, да може в случай на злополука да се намесят без риск. По мнението на някои хора достатъчен бил последният, пултът за управление на мястото на опита представлява излишно увеличение на разходите, ала и тук се наложи волята на Давид.

— Коня не го храним с ръка. С вила поставяме сеното отпреде му — каза той в специфичния си стил. — Но това не означава, че дръжката на вилата трябва да е дълга десет километра... Конят обича да знае кой го храни, а пък един реактор си е цяло хергеле...

Забелязал съм, че Давид не е единственият висококвалифициран учен, който охотно дава простор на личните мотиви. Като че ли малко се плашат от възможността, която с все сили се мъчат да докажат: че светът може да бъде подреден в строг математически ред. Странно, но въпреки това интересно явление. За мен е тъкмо обратното: това, че светът може да бъде логично подреден, ми придава сигурност и настроение. А пък на тях, на истински големите мозъци, това им е малко... Или пък много? Като че ли търсят нещо, с което да заменят изгубената религия.

Отворихме командната зала и вдигнах щорите. Слънцето освети уредите. Утрото обещавахе да бъде добро и ползотворно. Почувствавах, че отново навлизам в ритъм.

— Днес ще прегледаме движението на модераторите — казах на Бирике и извадих от папката си двата екземпляра на работния план. Единия сложих пред момичето. — Проста, механична история, ако сме в добър синхрон, можем да свършим още днес... Внимавайте... Вие тук в дадения порядък и интервали от време ще включвате отделните елементи, а аз вътре ще засичам дали модераторът се движи в зададената посока и степен... Нали ви казвам, всичко е съвсем просто, зависи само от това, строго да спазвате предписаните интервали... Ето ви хронометъра...

— Добре — отговори Бирике и едновременно натиснахме копчетата и на двата часовника. Не се и съмнявах, че всичко наистина

ще бъде в ред. Може Бирике да не разбира ролята на модераторите в забавянето на атомните реакции, вярно е и това, че преди брадатия моряк беше сънувала и едноок пират, а веднъж и тромпетиста хермафродит, въпреки че, както впоследствие се установи, не беше съвсем наясно с понятието хермафродитизъм; но в замяна на това можех напълно да бъда уверен в това, че Бирике ще натиска, дърпа и върти нужните копчета и ръчки, обозначени в работния план, по определените интервали.

Поразително е, като си помислим, че точно при такъв сложен технически обект, какъвто е един реактор, човек е принуден да си служи с примитивни технически средства. И точно обектът го принуждава. Защото за какво става въпрос? Просто за това, че ако Бирике натисне тук едно копче, аз долу трябва да видя наистина ли се е помръднал онзи лост, който се командува от въпросното копче. Трудността идва оттам, че между мен и Бирике няма никаква връзка. При производствени условия човек няма да влиза във вътрешността на КП-то, ще има само една телевизионна камера, но тя засега не може да ме замени. Бих могъл да взема със себе си един УКВ предавател, но дебалата бетонна стена ще го засенчва по-силно и от най-дълбокия тунел на метрото. Да не говорим пък за КП стените!

Остава единствената възможност — да съгласуваме работата си с помощта на подробния работен план и двата хронометъра. Е, та тъкмо затова имах нужда от Бирике, която насън се носи по вълните, но будна е точна, ловка и практична.

Махнах й за довиждане и я оставих сама в командната зала. Отидох до бетонния куб на КП-то. Външната и вътрешната врата на шлюза се отваряха с воланна брава с цифрова комбинация, като сейф. При производствени условия по един ключ и запис на числото ще има в канцеларията на Давид, в командната зала и при дежурния от охраната, както е и с останалите единици от комплекса. Сега единият ключ беше у мен и аз бързо преминах през шлюза. В името на реда затворих след себе си вратите, но да ги заключвам нямаше смисъл. Ако възникнеше някакъв проблем, Бирике би могла да дойде при мен... След обичайната бетонна стена следваше покритата с пластмаса КП стена. Между двете беше оставено място колкото за един сервизен път, натъпкан с радиометри и индикатори. Ако въпреки всичко КП-то не се окаже достатъчно непроницаемо и радиацията проникне през него,

уредите веднага ще сигнализират в командния пункт... Разбира се, вероятността за това е малка, но и в КП-то може да се появи пукнатина, нарушение на целостта, все още не са известни коефициентите на стареене, с две думи: КП-то е още експеримент, а при експеримент всяка презастраховка е уместна.

Всъщност и самата КП стена до голяма степен е излишна, тъй като реакторът е облицован отвътре с КП. Това е така нареченият рефлектор, чиято задача е не само да погълне вредните излъчвания, но и да хване стремящите се да избягат неутрони и да ги върне обратно в реактора, повишавайки по този начин коефициента на полезно действие. Но този слой КП е накъсан от плетеница от уреди, манипулатори и проводници, от тръбите на топлообменника, все нарушения в целостта на бронята. Затова е и необходима — поне засега — стената.

Погледнах часовника си: оставаха още две минути, докато Бирике натисне горе първото копче... Първият манипулатор трябва да помръдне надясно. Хитроумно устройство, което поема автоматично пристигация от склада графит, обръща го над реактора и го поставя в отвора. Това са три операции... Когато прътът докосне горния ръб на реактора, манипулаторът дава сигнал и капакът на отвора се премества. После манипулаторът подава пръта на сервомеханизма, който го пуска на зададената дълбочина и го фиксира. Това ще разиграем сега с Бирике, както и спускането в отвора на три степени: най-напред на петдесет, после на сто и накрая на петстотин милиметра. Бирике горе ще нагласи управляващото устройство на тези стойности, а пък аз тук, долу, ще засичам точността на изпълнението. Половин дюза манипулатори обслужваха реактора.

От галерията, където беше входът, по една желязна стълба слязох на покрива на реактора. Погледнат отгоре, реакторът с многото си дупки приличаше на хоризонтално разрязано швейцарско сирене. Само че в швейцарското сирене дупките не са толкова равномерно разпределени. И не го режат хоризонтално. Каквото и да си приказваме, фактът си е факт — не ме бива в сравненията. Може би затова съм толкова педантичен по природа.

Манипулаторът безшумно се размърда — отново погледнах часовника си: Бирике стартира точно. Бях сигурен.

Работата ме беше погълнала. Изпитвах удоволствие от машината, която послушно, точно, би могло да се каже, закономерно се плъзгаше по релсите си, по ролките си; рамената ѝ се накланяха и завъртаха с мазна елегантност... Има хора, които се боят от машините. Това са повечето хора, които не ги разбират. У тях се събужда същият оня страх, който е парализирал пра-човека при срещата му със саблезъбия тигър. Но професионалният ловец или работникът от зоологическата градина не се страхуват от тигъра, защото го познават. Работникът, техникът, инженерът знаят, че машините не хапят. Но, естествено, не бива и да се дразнят.

Над реактора вече се бе плъзнал вторият манипулатор, сетне тръгна третият. Само като си помисля колко години ще работят, без да ги види човешко око, без да ги докосне човешка ръка...

Петдесет милиметра, сто милиметра, петстотин милиметра. Добре, да видим следващия.

Секундарникът напредваше, Бирике сега го гледа там, вън, също както аз тук вътре... Не е ли забавно, че обикновеният трудов процес може да сближи двама души повече, отколкото дори и сексуалната връзка? Мислят ли за това клюкарите и онези, дето надничат през ключалката?

Тръгна и четвъртият манипулатор. Хвана, извъртя се, плъзна се, наведе се над реактора, след това по време на спускането спря. Хващащите и осезателни елементи застинаха във въздуха като разперените пръсти на протегнатата напред ръка на някой страстен оратор...

Но защо?

Защо спря машината? Бирике да е сбъркала? Рано ли я похвалих? Възможно е да има някакъв дефект в контакта. Ако не може да го оправи, ще дойде...

Интересно какво ще каже Бирике, ако узнае, че тези дни и аз я сънувах? Рядко сънувам, а и тогава предимно незначителни работи... В паметта ми се втурват откъслеци от неща, случили се през деня, наистина понякога в объркан ред, често дори потискащо, но нали знаем какъв е механизмът на сънищата...

Този сън с Бирике изненада и мен. Тъй като жени сънувам извънредно рядко. А в съня Бирике ми се яви определено като жена. В бикини, които покриваха смешно малка част от набъбналите ѝ

повърхности, беше седнала пред огромен пулт за управление и натискаше копчетата. При всяко натискане пламваше съответната лампа на пулта, но лампите същевременно бяха и физиономии — всяка различна: когато игривият показалец на Бирике се докосваше небрежно до копчетата, светлината пробягваше по лицата на известни артисти, естрадни певци, футболисти. Не знам колко време измина така, спомням си само, че внезапно се разгневих на такава безотговорност... В края на краищата командният пулт не е играчка! Скочих към главния шалтер и прекъснах тока. Веднага притъмня, Бирике също изчезна в тъмнината, а аз най-сетне можех да спя спокойно. Събудих се едва от звъна на будилника.

Малко ме бе подразнил този сън, но не му придадох значение. Въобще и през ум не ми мина да спомена за него на Бирике... През обедната почивка се обадох на Етел и въпреки че не се бяхме уговаряли да се видим него ден, убедих я вечерта да дойде при мене.

Какво стана? Изминаха поне пет минути, а нито машината помръдна, нито момичето се появи. Няма как, трябва сам да отида да видя. Разписанието и без това се провали. А вече си бях въобразил, че днешният ден е влязъл в релси...

Качих се по железната стълба и преди да изляза през вратата на КП стената, хвърлих един поглед назад, надолу към манипулатора, да не би все пак да е помръднал.

Не беше.

Ядосан, излязох през вратата.

В началото дори и не разбрах откъде чувам острото пищене... Едва след секунди се усетих, че идва от собствения ми горен джоб!

Гайгер-мюлеровият брояч бясно сигнализираше!

Изглежда се бе развалил, тъй като в сградата на КП-то още нямаше никакво радиоактивно вещество, а бетонната стена пречеше да проникне каквото и да е лъчение отвън.

Хванах в ръка брояча, разтръсках го и тогава забелязах, че чувам звука не само на този. Сигнализираха и разположените дозиметри в тясното пространство между бетонната и КП стената, при това всичките. Пищялките пищяха, светлинните индикатори мигаха и вече не можех да пренебрегна факта: индикираха гама лъчение с интензитет поне петнадесет-двадесет рентгена!

Инстинктивно отскочих зад КП стената и затворих вратата. В този момент пищялката замлъкна.

Не е шега работа. Двадесет и пет рентгена е максималното, което човек може да понесе наведнъж без опасност за живота. А пищялката показваше почти толкова! Но откъде? Седнах на желязната стълба и погледът ми се закова на спрелия на половин път манипулатор. Обхвана ме страх.

Извадих цигара и запалих. Просто не можех да разбера какво е станало. Нямах как всички дозиметри да полудеят ей така от само себе си. Без съмнение отвъд КП-то трябва да има радиация.

Но откъде?

Може би идва само откъм бетонната стена... Но бетонната стена е дебела приблизително два метра. Колко беше коефициентът ѝ на съпротивление? Като че ли го бях срещал в документацията... Да, да, вече си спомням. Ако са проникнали двадесет, е, да речем, петнадесет рентгена, това прави... Аа, не, това е невъзможно. Отвън би трябвало да идва десет хиляди по-голямо излъчване, но това е невъзможно. Освен ако...

Какъв е източникът?

Станала е злополука. Друго не може да е, само злополука. Абсурд е наистина, но ако не съм жертва на халюцинация (а не е вероятно да съм), няма друга възможност. Станала е експлозия в някой реактор.

Но тогава трябваше да я почувствувам. Дори бетонната стена да задържи топлинната и ударната вълна, а КП-то да погълне остатъка от лъчението, трябваше да усетя механичното въздействие, земята ще потръпне под мен, а може би щях да чуя и звука... но нищо. Абсолютно нищо.

Радиоактивна енергия може да се освободи и без експлозия... Въпреки че вероятността е нищожна. Но аварията винаги настъпват неочаквано.

Какво може да е станало там, навън?

Странно, че досега не съм и помислял за това. Седях, сгущен на стълбата, като войник в бункер, и през ум не ми минаваше, че извън бункера имам и другари... Скочих и отворих вратата. Броячът писна веднага.

Отново зачаках. Ако и аз попадна в беда, с това съвсем няма да помогна на другите.

Най-мъдрото, което мога да направя, е да чакам. Може би ще спадне силата на лъчението, може би ще дойдат спасителни отряди и ще ме измъкнат.

Спасители! Погледнах се, погледнах оранжевия комбинезон и магнах с ръка. И на тях ще им помогне, колкото и на мен.

Ако въобще някой се сети за мен. Ако на някой му мине през ума, че един човек е заседнал зад огромните стени на КП-то... Може би Алберт, в края на краищата той ми е приятел. А Бирике? Преди малко ние почти се бяхме слели мислено...

При положение, че са живи. Алберт, Бирике и останалите...

При положение, че узная какво се е случило.

Някак трябва да сигнализирам, че съм тук, че съм жив, че съществувам.

Вгледах се в спрелия манипулатор, който се задвижва от едно натискане на копчето. Но който напразно бих въртял оттук, копчето там, горе, няма да сигнализира... Освен. Освен ако не го повредя.

Но той и без това е повреден, спря. Това обаче не означава, че машината се е повредила. Възможно е просто да се е повредил оня, който я управлява. Ужасна възможност, ала който иска да се освободи, трябва да я има предвид. Не трябва да губя нишката, сега това е най-важното. Нишката на мислите.

Да предположим, че механизмът е останал невредим. Малка е вероятността, но неизвестните „х“ са толкова много, че вероятността сега не е въпрос на единица мярка. Ако повредя изправния механизъм в командната зала, ще пламне червената светлина, ще зазвъни аларменият звънец. Стига да има още командна зала, лампа и звънец. Но ако има, рано или късно все някой ще забележи сигнала. И ще започне да търси повредата. А на другия край на повредата ще открие и мене. Нищожен шанс.

Слязох по стълбата и потърсих фиксиращата връзка на спрелия манипулатор. Тук е най-лесно да се разглоби. Инструменти имах, тъй като се опасявах от някои по-дребни дефекти или разцентровки. Разглобих връзката и намерих контактите. Измъкнах проводниците и ги свързах на късо. Сервомоторът веднага запуши и след няколко минути изгоря напълно. В помещението се размириша, но аз бях

доволен. Плъзналата миризма на изолация и гума показваха, че в мотора имаше ток, а щом е имало ток, алармената инсталация съобщава на света за късото съединение. Остава само светът да го забележи.

Запуших отново и седнах на стълбата. Изведнъж ми мина през ума, че може да е избухнала и война. Въпреки че радиото сутринта въобще не спомена за такава възможност. Но не предричаха ли винаги, че атомната война ще избухне неочаквано, защото изненадата била единственият шанс за победа, независимо кой е започнал? Това би обяснило защо до мен е достигнало само лъчението, а останалото — не. Бомбата трябва да е избухнала някъде по-настрани...

Прекарах през ума си новините от последните дни. Не съм политикан, но всеки ден слушам новините, а понякога прочитам и по някое комюнике. Както и да си блъсках главата обаче, не можах да се сетя нищо, което да говори, че скоро може да избухне война.

Измина повече от час, откакто изгорих мотора. Глупаво е да продължавам да седя тук. Възможно е с дни да не забележат алармения сигнал. Възможно е дори да няма сигнал, а аз само да си чакам да ме измъкнат. Пленът не е за мен. Дори и да е доброволен.

Какво може да стане, ако изляза? Двадесетте рентгена все някак си ще ги понеса. Но което е отвъд бетона... Сигурно не съм сметнал вярно. В уплахата си навярно съм забравил да сложа както трябва десетичния знак. Да го сметна ли отново? Не, нали всичко е просто предположение.

За трети път отворих вратата на КП стената. Спрях на прага и погледнах към оранжевите си гърди.

Броячът мълчеше.

Мълчаха и останалите уреди между двете стени.

Леко ми се зави свят, но се овладях. Минах през вратата и я затворих след себе си.

Беше тихо, само крушките от тавана светеха, без да хвърлят сенки.

Отново погледнах часовника си, сякаш се надявах, че всичко е било сън и сега съм тръгнал да се карам на Бирикe, задето манипулаторът е заял... Часовникът обаче показваше, че времето наистина е изтекло.

Възвърнах си способността за действие. Пристъпих към плъзгащата се врата на бетонната стена и завъртях колелото.

Слънцето блестеше над боровете, както и когато влязох в сградата. Може би беше по-топло, но тогава беше утрин, а сега вече клонеше към обяд. Заслушах се в пищялката, но тя продължаваше да мълчи. Олекна ми: ако облъчването е било силно, тук всичко, и дървета, и стени би следвало да излъчват още.

Все едно. Насочих се към командната зала. Тя стоеше невредима.

Беше само на няколко крачки, но ми се стори, че изминаха часове, докато стигна. Не исках да тичам, не дай си боже да ме види някой, ще помисли, че съм луд. Тъй като у мен се засилваше убеждението, че нещо ме е подлудило.

В командната зала нямаше никой. Аларменият звънец звънеше оглушително и още отдалеч видях, че и червената лампа свети. Значи усилията ми не са били напразно и въпреки това са се оказали съвсем напразни: никой не е забелязал сигналите ми за опасност. Сам трябва да ги спра.

Нещо засмъдя на гърлото ми. Едва тогава забелязах, че в залата има някаква мъгла... Отворих широко вратата и заобиколих командния пулт, за да изключа алармената сигнализация.

Звънецът замлъкна, а като се обърнах, кракът ми се спъна о нещо. От стола, полегнал настрани, към земята висеше един оранжев гащеризон. Сякаш някой набързо го беше съблякъл и хвърлил там...

Може би Бирике? Тя седеше на този стол. Гащеризоните са толкова еднакви. Зеленият знак обаче показваше, че този е бил носен от техник.

Събличането на гащеризона в територията на комплекса е забранено!

Излязох от павилиона и тръгнах към центъра. Като се измъкнах от боровата горичка, забелязах, че към слънцето се издига лека мъгла и светлината му е станала малко по-мека. Може би все пак времето след обяд ще се развали?

Следващия гащеризон забелязах на половината път. Както лежеше, захвърлен на чакъла, приличаше на паднал човек. Или пък — тъй като в него нямаше човек — някой, тичайки, го бе смъкнал от себе си.

Затичах се и аз. Попаднах на нови захвърлени гащеризони и изведнъж сърцето ми бясно затупа.

Всичко ми стана ясно! Имало е авария и останалите са избягали... А защитното облекло някак си им е пречело при бягането... Или се е оказало вредно?!

Бясно започнах да се събличам. Ципът заяде, няколко копчета се разлетяха. Захвърлих и аз гащеризона и по бельо се втурнах към изхода... И през ум не ми мина, че съм по долни дрехи, та нали всички бяха бягали оттук така!

Изтичах покрай предоперационната, но не влязох за дрехите си... Бях останал последен! Най-последният!

През ум не ми минаваше, че междуременно и излъчването — ако го е имало въобще — е престанало. Че не знам от какво бягам. Защо да мисля за това, когато бях последният, единственият, който бе останал в комплекса!

Прескочих бариерата, като за момент зърнах въргалящите се в будката дрехи на охраната, и се мушнах в колата. Колко хубаво, че бях нарисувал лентите: веднага я намерих! Ключът беше вътре, за да може отговорникът на паркинга да я премести, запалих и колата се изтърколи на пътя.

Сърцето ми още тупаше бясно, но ръцете ми вече не трепереха. Щом седна в кола, винаги успявам да овладеея нервите си. Въздъхнах дълбоко, отпуснах се върху меката седалка и настъпих педала за газта. Избягнах катастрофата на косъм. Голямата черна кола бе забила нос в парапета и задницата ѝ бе застанала на средата на пътя. За щастие насреща не идваше нищо, рязко извих волана наляво и колата, макар и силно наклонена, избягна застаналия напреко багажник. Успях да спра едва доста по-нататък; върнах се на заден ход към катастрофиралата кола.

Колкото и да бързах, не можех да я оставя така... Явно бе станало преди секунди, аз бях първият, който минаваше оттам.

Оставих двигателя да работи, дръпнах само ръчната спирачка и слязох. В черната кола не се виждаше човек, освен ако, изгубил съзнание, не бе паднал на седалката или пред нея. Предната врата не беше засегната и лесно я отворих.

В колата нямаше никого. На седалката на шофьора се мотаеше един тъмносин костюм. На пода — чифт обувки с чорапи.

Стоях, без да разбирам нищо. Очите ми постепенно асимилираха гледката. От сакото се подаваше горната част на бяла риза. Все още стоях неподвижен: ръката ми на бравата на вратата, както я бях отворил, и едва след това забелязах, че ризата не е разкопчана, а на врата ѝ, под яката на симетричен възел е завързана вратовръзка на сини райета.

Не бих могъл да кажа колко съм стоял наред пътя в предградието, по долни дрехи, пред една извъртяла се напреко черна кола, на чиято предна седалка се въргаляше един пълен комплект дрехи — не мога да употребя друг израз — въргаляха се облечени. Липсваше само онзи, който ги бе облякъл.

Казвам ви, не знам колко съм стоял там, нито за какво съм мислил, само изведнъж осъзнах, че все още не бе минала никаква кола. А това беше една от оживените пътни артерии, водещи към центъра. Сякаш някой бе отклонил движението от нея...

Отпуснах вратата, която се затвори с тихо щракане. Затътрих се обратно към колата си, седнах, отпуснах ръчната спирачка, обърнах, внимателно заобиколих черната кола и се върнах в института.

Всички коли стояха на паркинга. Явно стояли са там и когато съм бягал през портала, просто не съм ги забелязал. Спрях на мястото, което бях напуснал. Излязох от колата, след това се върнах, извадих ключа от запалването и заключих вратата.

Сега вече не прескочих бариерата, а я заобиколих. До гащеризона на охраната се въргаляха обувките, оръжието, червената значка. Прекрачих ги и се отправих към сградата на дирекцията.

Пред стълбите на главния вход лежах множество гащеризони заедно с обувките. Повдигнах един. Беше закопчан, ципът вдигнат. Хванах го за крачола и го повдигнах, разтръсках го. От него изпадна шепа белезникав прах, след това през горния отвор се измушиха сутиен и черни дантелени бикини. Хвърлих обратно дрехата в белия прах, дето се бе посипал от нея, и се качих по стълбите.

Канцеларията на Давид беше на първия етаж. Влязох в секретариата. На различни места из стаята намерих три рокли. Пред тапицираната врата се спрях, колебаех се. След това преглътнах, въпреки че нямах слюнка в устата си, и влязох.

Стаята изглеждаше празна. Обаче знаех, че зад огромното бароково писалище, на кожения фотьойл, също трябва да има един

оранжев гащеризон с червен знак на гърдите.

Но не погледнах натам. Сякаш не знаех за него, взех един стол от другата страна на масата, седнах, придърпах телефона към себе си и набрах номера на Етел.

Телефонът дълго звъня, но никой не вдигна слушалката. Не затворих, а сложих слушалката на масата, за да чувам сигнала. След това станах, отидох до другия край на стаята и включих радиото. Разнесе се тихо прашене, нахлуха атмосферни смущения, но въртях напразно, не можах да хвана никаква станция. Изгасих го и се върнах при масата. Телефонът продължаваше да звъни.

Оставих слушалката на място и бавно склоних глава върху нея.

Не можах да узная какво се бе случило, разбрах само, че е нещо непоправимо.

4

Будилникът звънеше упорито — трябваше да го чуя. Протегнах ръка и го спрях. (И през ум не ми мина да погледна колко показва.)

Ужасно ме болеше глава. Лежах по гръб, със затворени очи. През клепачите ми се промъкваше светлина, сигурно навън грееше слънце. Значи бурята бе отминала.

Привечер се бе разразила страхотна буря. Можеше да се очаква, въпреки че, както вече бях споменал, метеорологичната служба обещавахе сухо и слънчево време. Тази буря надали можеше да бъде предвидена. Облаците се появиха едва късно следобед. Дотогава пред слънцето се бе струпала все по-сгъстяваща се мараня — такова нещо може да се види понякога в тесните долини. Слънчевите лъчи се пречупваха многократно през микроскопичните водни капки и създаваха необичайно вибрираща дъга.

Всичко това обаче можех да го усетя само аз, след като събрах отново толкова сили, че да стана и да напусна сградата на дирекцията. Никога не съм можел да си го представя, ако кажеха за някого: движи се като сомнамбул. Със сигурност мога да кажа, че бях напълно буден, но дали съм бил на себе си — това не смея да твърдя. Във всеки случай долових промяната в атмосферата и светлината, но не й обръщах внимание; не търсех нито причината, нито следствието от нея. Стараех се само да заобикалям въргалящите се насам-натам жълти гащеризони. Ако не можеше по друг начин — тъй като някои от тях лежаха на вратата, — прекрачвах ги с високо вдигнат крак, за да не ги докосна. Така се върнах в предоперационната. Естествено, не проведох обичайните процедури, а се насочих направо към първото помещение, където беше делничното ни облекло. Облякох се и за втори път напуснах комплекса. Сега вече не тичах. Знаех, че вече няма от какво да бягам, но не знаех има ли накъде.

Този път карах по-внимателно. Черната кола беше само първото препятствие по пътя ми. По-късно, с приближаването ми към града, броят на спрелите и сблъскали се коли все повече нарастваше. Едни се

бяха ударили в сградите, други бяха спрели в някоя витрина. С първата горяща кола се срещнах още в предградието. Димяща развалина. Но по-нататък, пред една фабрика, на паркинга гореше цяла купчина от покатерили се една върху друга коли; тук-там избухваха високи пламъци. Дадох газ, за да се отдалеча колкото е възможно по-бързо, защото всеки момент можеше да избухне още някой резервоар.

Задръстванията така бяха затворили по-тесните улици, че неведнъж се наложи да се върна и да търся друг път. Едва тогава осъзнах колко силни са рефлексите: на входа на улица с еднопосочно движение кракът ми натисна спирачките. Той още не знаеше това, което аз вече повече или по-малко знаех: никой няма да дойде насреща...

На едно място улицата беше затворена от преобърнал се камион, но на тротоара имаше достатъчно място, за да го заобиколя. Само че тротоарът бе покрит с дрехи. Тук беше още по-лошо, отколкото в института, където в еднаквите оранжеви гащеризони имаше все пак нещо чуждо — сякаш някакъв склад за униформи беше хвъркнал във въздуха и те се бяха разлетели на голяма площ. В града обаче се сблъсках с безкрайното разнообразие на дрехите — женски и мъжки, — с облеклата на възрастни и деца. И тук вече не можех да се зальгвам повече, дори и само заради самовнушението — все по-звънко, все по-крещящо, все по-непонятно от тези дрехи отсъствуваха онези, които са ги носели. Никога не съм бил на война, но не мисля, че хилядите трупове от някоя бомбардировка или картечни откоси биха били потресаваща гледка.

Ако на пътя ми бяха попаднали мъртъвци, навярно щях да ги преместя. Сигурно нямаше да бъде лесна работа, но от опит знам, че с времето навикът помага в преодоляването и на най-неприятните препятствия. Възможно е някога и тези дрехи да ми станат безразлични, но засега не можех нито да ги прегазя, нито да ги докосна. По-скоро приемах неудобствата от нови заобикаляния.

Всъщност защо и къде да бързам? Смисъл на всяко действие придава желаната за достигане цел. Ала имах ли, можех ли да имам цел? Сигурно защото иначе щях да легна и да чакам и от мен да останат само дрехите. Каква беше тази цел — надали можех да кажа. Просто бях тласкан от обикновения инстинкт за живот, за който не съществуват никакви „защо“, а само вечно подновяващите се „как“.

В края на краищата за мен беше все още неясно какво се бе случило, дори не схващах напълно случилото се, наистина ли и напълно ли се е случило. Иначе надали щях да имам сили да правя каквото и да е. Така обаче инстинктът за живот ме тласкаше напред, и то по-целестремено, отколкото ако имах някакво осъзнато намерение, тъй като след множеството препятствия и отклонения се оказах пред работното място на Етел.

Познавах я от три години. Представиха ми я в една компания и бързо се харесахме. Тя спадаше към онази малка група жени, с които ми беше приятно да се появявам на театър, в ресторант, в компании, тъй като беше атрактивна жена. Висока, стройна фигура с къса руса коса и правилен профил. Не подчертаваше елегантността си — обличаше се леко спортно, — но и не прикриваше женствеността си. Етел беше от така наречените самостоятелни жени, съответстващи на понятието ерген, но в по-приятен вариант, при който дори и в своята самостоятелност беше съхранила сексуалността си. Може би, защото беше красива, докато повечето самостоятелни жени са самотни или защото са грозни, или защото са били изоставени. Навярно Етел беше толкова самостоятелна, защото когато и да е, можеше да се пласира. Не искаше да се обвързва, обичаше разнообразието, в което самата тя участвуваше, понеже обикаляше света като авторитетен служител на едно предприятие. Никога не я бях питал как си прекарва вечерите, но истина беше също така, че и Етел не се стряскаше, ако чуеше, че излизам и с други. Единственото ни желание беше да се чувствуваме добре един с друг. Това беше свободен съюз, далеч от умереността, но безусловно изпълнен с внимание и такт към другия. Фактът си е факт: по-подходящ партньор и да търся, нямаше да намеря и ценях това толкова, че се стараех да не го развалям с излишна чувственост. Като проява на това подсъзнателно доверие в края на първото си лутане се озовах при Етел. Виждах я как седи зад бюрото си, в едната ръка с телефонна слушалка, в другата — цигара или химикалка. Тъкмо се уговаря за някоя по-голяма партия с другия край на света, като междувременно само с един поглед в стъклото, покриващо бюрото ѝ, проверява косата си, грима си. Ако имаше въобще разумен момент в идването ми тук, той може би се обясняваше от този въображаем телефон: Етел донякъде беше за мен поглед към света.

Защото, за да мога да изразя нещо от случилото се, преди всичко имах нужда от отклик. От където и да е, от колкото и далеч да е.

Преди обаче да изляза от колата си, върху току-що явилата ми се картина се проектира командната зала на КП-то със стола зад масата и с висящия от стола оранжев гащеризон на Бирике. Миражът с Етел, телефона, бюрото рухна, без малко да повлече и мен със себе си. Рязко дадох газ и колата ме понесе.

Сега вече се налагаше да размисля. Трябваше все пак някак да формулирам онова, което виждах около себе си, колкото и невероятно да беше то. Да изразя това, че животът около мен е престанал да съществува, изчезнали са не само неговите прояви, но и той самият като физическа реалност е изчезнал напълно. По някаква — засега непонятна причина, в околността, която бях обиколил досега, хората бяха изчезнали. Изчезнали бяха телата им, при това толкова бързо, че нямаше и помен от разложение; обаче следите от внезапно прекъснатия живот бяха неизброимо много: изпразнените се дрехи, преобърнатите коли, отворените магазини — всичко, всичко свидетелствуваше, че катастрофата е настъпила неочаквано и изведнъж. При това без разрушения, защото всичко беше останало цяло, непокътнато, само че празно. (Разрушенията, които видях, също сочеха, че събитието е протекло ненадейно и бързо: инерцията бе повела останалите без направляваща ръка на кормилото автомобили и ги бе насочила един в друг или в стените.)

Бях прекалено нищожен и ужасен, за да търся причината за случилото се: търсех само границите. Там, където е краят на кошмара и отвъд които животът продължава.

Дали телефонът на Етел звънеше или мълчеше — от Етел не беше останало повече, отколкото от Бирике или от Алберт, от... не бях в състояние да изброявам. Все още търсех онова, което бе останало.

Спрях пред един магазин за радиоапарати. Онова там, в канцеларията на директора, беше само прибързан опит. Надали съм бил съвсем на себе си. Умственото ми състояние и след това сигурно не е било съвсем удовлетворително, но поне си давах сметка за действията си. А самоконтролът вече беше една възможност...

В магазина беше приятно прохладно. Под тавана безшумно се въртеше дългата перка на вентилатор: електроснабдяването все още функционираше. За всеки случай взех от полицата един по-мощен

батериен приемник. Погледнах дали има в него батерии, после го включих. Тихото прашене показва, че апаратът е изправен. Местният предавател мълчеше; това вече не ме изненадваше. Бавно, внимателно въртях копчето. Нахлу толкова остро и накъсано пищение, че трепнах. Но нямах повод за радост: това беше фиксираният сигнал на летището, който въвежда кацащите самолети във въздушния коридор... (Къде са отишли и самолетите? О каква стена са се ударили? Когато ръката на пилота — къде ли се бе дянала?)

Щом няма глас, поне морзови сигнали да чуя! И без това преди обяд на средни вълни слабо се хваща... Превключих на къси, но вместо честите накъсани сигнали се чуваше само шумът на атмосферните изпразвания.

Появи се нова надежда: ами ако не липсва този, който предава, а само пренасящата среда. И друг път се е случвало космически смущения или електрически бури да доведат до смущения в радиопредаването. Та не е ли достатъчно космическа по мащаби — ако не и по произход — катастрофата, жертва на която бе станала цялата околност?!

Не е възможно цялата Земя, милиардите хора...

Настойчиво продължавах да търся. Всичко е въпрос само на търпение... Когато се е случило, гама-лъчението е било силно, а ето, само след няколко часа е изчезнало напълно. Трябва да се възстанови и радиовръзката!

Въртях копчето и междувременно усетих, че съм гладен. От закуска, от подлеза насам, не бях ял. Изглежда, приятната прохлада на магазина беше подействувала на вегетативната ми нервна система и раздвижи и стомаха ми. Няма никакъв смисъл да не му обръщам внимание: щеше да стане само по-лошо. Трябва да хапна нещо.

Мушнах под мишница включеното радио и се огледах. Не забелязах следи от купувач в магазина. Докато продавачите — поточно това, което беше останало от тях — покриваха щандовете. През ума ми мина дори нещо като извинение: после ще го върна — но за щастие не го изрекох гласно.

Излязох на слънце и се огледах: все ще има наблизко някакъв ресторант! Наистина на близкия ъгъл забелязах една фирма; стиснах радиото под мишница и като избягвах дрехите по тротоара, се отправих натам.

Беше среден ресторант, масите застлани за обяд, но почти не видях следа от клиенти. Огледах се за входа към кухнята. Бутнах люлеещата се врата, в носа ме блъсна миризмата на горчив пушек. По печките, под обгорелите до черно тигани, пламтеше газта. От ястията в тиганите бяха останали само въглени. Наистина на масата се въргаляше сурово месо и въпреки че нямаше нищо по-естествено от това да взема някоя чиста тенджерка и да си изпържа едно парче — някак си не бях в състояние. Затворих един по един газовите котлони и през задната врата излязох от заведението.

Наблизо открих един магазин за хранителни стоки, влязох и нагребих от струпаните по хладилните щандове колбаси и студени печени меса. Заръфах ги, без да подбирам, а от другия щанд взех хлебчета. Изведнъж почувствувах, че някой ме наблюдава. Бързо се обърнах, но магазинът беше празен. Щандовете, отрупани със стока, се изправяха като витрини на ненужното изобилие. Бях застанал тъкмо пред напитките. Грабнах бутилка бира, отворих я и я изпих до капка.

Отворих друга бутилка и седнах с нея на прага на магазина. Сложих я до себе си и започнах да въртя копчето на радиото. Този път имах повече успех. На някои от по-късите вълни, които се хващат полесно след обяд, улових танцова музика. Не много силно, но доста чисто. Сложих радиото пред себе си и се заслушах с бирата в ръка. Все ще дойде краят на музиката, някой ще проговори. Тогава ще се изясни и откъде говорят.

Трябваше да почакам само няколко минути, до края на мелодията. Щом свърши, прозвуча галец женски глас и настойчиво започна да препоръчва на вниманието ми „Гамбринус“ — бира тип „портер“.

Аз обаче пиех светла.

Отново музика, след това реклама за бельо. С най-голямо удоволствие бих ритнал апарата, но бях прекалено уморен. Бирата ме беше отпуснала. Седях на прага и се вирах в свирещата кутия като кобра под звуците на свирката. След всяка мелодия имаше реклами, но дори и рекламните програми не са безкрайни.

Свърши и тази. Може би след половин, може би след един час. Така очаквах края, че въобще не следях времето, и когато радиото млъкна, известно време не можех да разбера тишината. Чаках да

последва нещо, глас, гонг, знак за пауза, каквото и да е, само да е признак на живот.

Предавателят обаче замлъкна, тишината се изпълни с шум и пращане и от това стана още по-тежка, още по-реална. После постепенно осъзнах, че съм станал жертва на някакъв механизъм: някъде някаква магнетофонна лента е продължавала да се върти и да рекламира стоката, която вече не е била нужна никому. Лентата е свършила и лъжливата надежда изчезна. Няма вече гласове на Земята.

А какво има под Земята?! Как не бях помислил за това досега!

Рипнах, оставих на земята като захвърлен хартиен плик радиото и се затичах към колата. Скочих в нея и се запътих към най-близката станция на метрото. Оставих двигателя включен, изскочих от колата и се втурнах в сградата на станцията. Заобиколих извиващия се като змия парапет пред касите и влязох във фоайето.

Ескалаторите безшумно се плъзгаха между двата края на многоетажната дълбочина. В края на движещите се нагоре стълби пред мен се изправи огромна планина от дрехи. Задният ѝ край опираше о последните стъпала. Движещите се в безкрайна верига стъпала леко разклащаха пъстрата купчина. На стълбата, в момента на катастрофата, са стояли стотици. Тя прилежно е изнесла дрехите им на повърхността и ги е оставила там. Дрехите се бяха натрупали накуп на пластмасовия под и се полюшваха, сякаш искаха да продължат, но нямаха сили. Щяха да се примирят и успокоят едва когато спре стълбата.

Изведнъж ми прилоша. През стомаха ми премина спазъм и изхвърлих всичко, което бях ял преди. Олюлявайки се, излязох навън, въздухът ставаше все по-тежък, все по-неподвижен. Някъде зад сгъстилата се в прозрачни облаци мъгла слънцето се готвеше да залезе.

Строполих се на седалката и тежко задишах. Беше ми много зле, повръщането не ме облекчи. Как можах да разсъждавам толкова детински! Ако някой под земята бе останал жив, също като мен сега щеше да обикаля из града като луд... Дълбочината не бе опазила никого.

А водата?

Отправих се към реката. Още щом тръгнах, знаех, че е глупаво, тъй като не мога да надзърна в дълбините на водата... Въпреки това отидох на брега, какво друго ми оставаше. Все повече облаци от дим се издигаха в далечината. Никой не бе затворил газовите печки, нито

пък металолеярните; от късите съединения възникваха искри. От прозорците изскачаха пламъци, плъзваха се по покрива и пожарите постепенно започваха да си вършат работата в останалите сами на себе си квартали.

Тинестата река лениво се влачеше в облицованото с камъни корито. Отново трябваше да приседна, защото краката ми се разтрепериха, не бях в състояние да се крепя на тях. Всъщност какво щях да правя, ако водата бе защитила живеещите в нея? У рибите ли да търся опора?

Може би не сме изпаднали чак дотам.

Под водата е можело да има и хора. Ако не в реката, в морето... Леководолази... Подводници... Само би трябвало да ги открия... Да дам признак на живот, да уловя признак на живот... Водата спира гама-лъчите. Дори и космическото лъчение се поглъща от нея. Ако не на повърхността, по-надълбоко. Не знам доколко, но във всяка енциклопедия мога да го проверя. А модерните атомни подводници проникват много надълбоко.

Най-после нещо, за което мога да се заловя.

Тогава иззад завоя се показва корабът. Беше малък кораб, бял, като пътническите, плаваше бавно надолу по течението. Носът му бе насочен право по фарватера, сякаш кормчията твърдо поддържаше курса. По палубата не виждах никого, но вече се свечеряваше, под облачното небе сенките се размиваха, а и корабът беше доста далеч. Но се приближаваше и сърцето ми заби по-силно.

След като излезе от завоя, корабът бавно се обърна настрани. Едва тогава забелязах, че няма ход, а само течението го влечи накъдето си иска.

Все пак, ако дойде насам, бих могъл да се кача, да хвана щурвала и да го поведе в средата на реката, по фарватера! Детски блян? Възкръснала носталгия? Та нали корабите се движат много бавно, дори и надолу. Но реките ги носят към морето!

Корабът обаче първо мързеливо се завъртя около оста си, после, като изхвърлен от водата животински труп, се блъсна в отсрещния бряг. Водата донесе до мен тежкия звън на металното тяло. Не можеше да се види как се е ударил, но по всяка вероятност не бе получил пробойна, а само се бе огънал. Разклати се от удара и сякаш получил нов тласък, остана на повърхността и се върна в средата на реката.

Дори и да стигнеше до моя бряг, щеше да бъде много по-надолу; напразно щях да тичам към него, нямаше да мога да го стигна. Отказах се от това още преди да бях започнал да се надявам. Здравчът бавно го погълна.

Видях бялото му тяло още веднъж, за момент, когато една мълния косо разкъса небосвода. След това заедно с гърма се спусна тъмнина. Разрази се буря. Буря със страхотна сила и ярост, но все пак земно, метеорологично явление. Светкавиците падаха една след друга, ръфаха опашките си и скоро заваля дъжд.

Докато стигна до колата си, вече плющеше. Запалих фаровете, но нито на къси, нито на дълги светлини виждах нещо. Чистачките протестираха срещу пороя, но за повече нямаха сили. В буквалния смисъл на думата напредвах от светкавица до светкавица, преценявайки приблизително пътя и препятствията пред себе си. Ако колата се поклащаше през някое препятствие или се разнасяха някакви звуци изпод колелата и надделяваха над воя на бурята, правех се, че не съм ги чул или усетил. В пороя, който прерастваше в потоп, можех да си представям, че съм на кораб...

Все пак не останах да дочакам края му. Карах със стиснати зъби и упорита решителност, въпреки че вече не отивах никъде. Просто се спасявах.

Като подгонено, уплашено животно се спасявах към дупката си, бягах към къщи.

Карах към дома си, който познавах, който беше единственото място, където не можеше да ме постигне нищо неочаквано, никакъв нов удар. Към дома си, където грохнал, със страх или без страх мога да дишам задъхан, мога да сбера сили или да загина и аз.

Качих колата на тротоара, почти до входа. Въпреки това моментално подгизнах до уши. Асансьорът беше на мястото си, но сега не изпитвах доверие към него. Качих се пеша и нахлух в жилището си.

Намерих всичко така, както го бях оставил сутринта. Защо ли пък трябваше да се е променило? Светлината на абажура подпираше стените, които милосърдно затваряха границите на усещанията. Тук, вътре, всичко беше по старому, вън беше тъмно и плющеше дъждът. А какво има отвъд тъмнината, какво има под падащата вода — не ми се мислеше за това.

Може би дъждът до сутринта ще отмие всичко и точно в шест и половина часовникът ще ме събуди. Ще имам хубав ден, плодотворен ден, повече сили, отколкото днес.

Смъкнах от себе си подгизналите дрехи, намерих бутилката с коняк и си налях двойна доза. Изгълтах го, проснах се на леглото и посред святкания и гърмежи потънах в сън без сънища.

5

Лежах на леглото неподвижно, с отворени очи. Докато съм така, нищо не ме изправя очи в очи с действителността. Мога да си въобразявам, че е неделя, будилникът е звънял просто случайно и сега мога да се излежавам до насита.

Жалко, че толкова малко неща оставям на случайността. Жалко, че нямам навика да мечтая. Жалко, че дори и легнал неподвижно, с очи, вперени в тавана, виждам ясно какво става навън. А щом го виждам, би било глупаво да го отричам. Да му се противопоставям пък би било напразно.

Неподвижността действа стимулиращо върху дейността на мозъка, а тя пък оживява кръвообращението, разхлабва обтегнатостта на нервите: главоболието ми започва да изчезва. Вчера препусках като обезумял — не е и за чудене. Чудо би било, ако при такава паника някой би действувал по-разумно от мен. Но фактите са си факти и трябва да се гледат в очите.

Ужасни ли са те? Влудяващи? Сигурно. Но да преценявам, да разсъждавам върху тях, би било все още рано — това лесно би ме лишило от здравия разум, който още ми е останал. Трябва да действам целесъобразно, без да мисля за по-далечните перспективи. И без това, докато не систематизирам и анализирам фактите, няма да имам основа за реално планиране: още една причина да се придържам плътно към тях.

Въпреки това няма да е лесно да изляза отново на улицата, сред празните дрехи.

Нека да подредим въпросите, които чакат отговор.

Първо: какво е причинило катастрофата?

Второ: как е протекла и защо са унищожени физически всички живи организми, с изключение на растителността?

Трето: какви са мащабите на катастрофата? Наистина ли се е разпространила по цялото земно кълбо, или само в отделни, макар и обширни области?

Четвърто: защо съм останал жив? И доколкото преобладаващото мнозинство от човечеството, така да се каже цялото, е загинало, може ли да се предположи, че ще се намерят подобни на мен изключения?

Пето: доколкото причината за катастрофата не е от човешки произход, а следствие на космически събития, може ли логически да се предположи и да се приеме, че съществуването или несъществуването на човечеството зависи от случайността?

Бих могъл да поставя още много въпроси, но се боя, че ще затъна в подробности. Ще бъда доволен, ако получа поне приблизителен отговор на тези пет. Въпреки че употребата на понятието „доволен“ при дадените условия може да прозвучи лекомислено; но тъкмо такава е схемата на мислене и формулиране: „получавам отговор“. Кой, по дяволите, може да даде тук отговор, освен мен?

Трябва да потърся отговорите, това е първата стъпка. Дяволът тук не може да ми помогне, защото, ако можеше, нямаше какво да питам, съществуването на пъкъла предполага и мъките. Но и възкресението...

Въз основа на досегашния си опит с по-голяма вероятност мога да отговоря само на един от въпросите: почти е сигурно, че ме е спасило КП-то. Нищо не е пропуснало от излъчването — каквото и да е било то по произход и вид — дозиметрите го доказваха, изключвайки всякакво съмнение. Бих могъл да кажа дори, че КП-то издържа блестящо изпитанието, въпрос е обаче има ли това някакво значение от гледна точка на бъдещето?

Теоретично би могло да се даде отговор и на последния въпрос, въпреки че той изглежда най-важният. Тъй като обаче той се отнася по-скоро до неща от относителен, а не от конкретен характер, отговорът може да бъде даден и с помощта на разсъждения: възможността за случайност не е изключена. Природата няма „душа“ и не е слуга (но не е и „съзнателен“ враг) на човека. Човекът се опитва да придаде съзнание на природата, както в приказките за животни, но това е само наивен опит да прикрием чувството си за малоценност. А земята се тресе, избухват вулкани, десетки и стотици хиляди загиват при наводнения. Хора, които субективно, от човешка гледна точка, „не са го заслужили“. Жертвите на природните бедствия не са герои, не са мъченици и не са изкупващи вината си грешници. Просто жертви, без всякаква морална обосновка.

От друга страна, настъпването на природните катастрофи не е свързано с порядък във времето, както и мащабите им не са свързани с никакви измерения. Мерните единици са произволни човешки отношения и са валидни само между хората. Да предположим, че катастрофата е била от космически произход. Можело ли е да бъде предвидена? Евентуално. (Въпреки че нямаше да има голяма полза, защото, както показва и резултатът — надали бихме могли да се защитим.) Изключва ли възможността за космически произход фактът, че не сме я предвидили? Често казваме: Слънцето не може да избухне (и не избухва, нали чувствавам как пече навън), космическото лъчение не може да проникне през йонизираните слоеве на въздуха, Земята не е застрашена от комета — ала всичко това е като стъклена чаша: докато не я изтърват, не се чупи. Но може да бъде изтървана само веднъж.

Много обичаме да се позоваваме на вероятността: това и това най-много веднъж да се случи на десет хиляди или сто милиона години, значи вероятността е извънредно малка. Тъй като обаче не е нула, все пак може да се случи и тогава факторът време не говори нищо: единственото рядко събитие е точно толкова възможно след един милион години, колкото и в следващата секунда... (И не остава никой, който да ни успокоява, че до следващия път вече наистина остават един милион години!)

Така че човечеството, както и Земята във всеки един момент могат да бъдат опустошени от случайността, която, естествено, е такава само от гледна точка на човешкия род, а всъщност е следствие на строгите природни закони. Друг е въпросът, че ние не сме в състояние да се примирим с факта, че за природата съществува, достигнало до степен на съзнателен живот, е едно нищо. Това е невъзможно, казваме, и си мислим, че изричаме заклинание, както пращовекът, когато е искал да трансплантира желанията си в мамута. Само че мамутът не легнал в гърнето. Трябвало е да бъде убит, от което следва изводът, че понякога той се е оказвал по-силният. И все пак — така казват — мамутът е загинал, а човекът — останал. И това ли е случайно? Явно не е, но нека не забравяме, че мамутът вече не може да даде изявления. А пък ако бихме могли да го попитаме, сигурно щеше да гледа с недоумяващ вид, та той е много по-голям и по-силен от човека! Какво му е станало? Къде е сгрешил?

Та така стигнах до края на разсъжденията: от човешка гледна точка случайността е възможна, дори и да не ни е приятно да си го признаем. Но това не изключва възможността някъде, някога, в нещо да е допусната грешка, без която тази случайност нямаше да настъпи. Ние казваме, че мамутът не е направил никаква грешка, просто е излязъл от мода. Ала и мамутът би могъл да поразмишлява малко върху това: ако бе стъпнал тази малка маймуна тогава, когато още не беше взела в ръката си тояга и не бе започнала да копае ями — може би и днес щеше да си пасе... В края на краищата аклиматизацията не е изключително право само на човека... Ето защо не мога да твърдя, че е настъпило случайно събитие. Но също така фактът, че четири милиарда човешки същества са извървели докрай, с толкова трудности трънливия път на естествения подбор и са достигнали така рядкото в природата равнище на самоосъзнаването, не ми дава право да приемам, че е достойно да бъдат премахнати от Вселената вследствие на една глупава случайност. Фактът си е факт, независимо какво мисля за него.

Затова нека първо погледнем в очите тези факти — има време за преценка.

Станах и разтворих прозореца. Нахлу свеж, приятен въздух. И все пак в него имаше нещо странно. Трябваше да се позамисля, за да се сетя: тишината. Обгръщаше ме безмълвие, каквото в живота не се среща, освен в лабораторни условия. Отсъствуваше така нареченият шумов фон, характерен за всеки град, за всяка по-голяма човешка общност, с чието съществуване така сме свикнали, че въобще не го забелязваме, докато не изчезне. Този път бе изчезнал. Липсваше звукът на моторите на колите, съскането на колелата, шумът на чешмата на съседа, тропотът на детските обувки по стълбището, шлагерите по радиото, бученето на някой далечен самолет, воят на шмиргела от работилницата в сутерена, свирката на милиционера, плачът на бебета, не се чуваше нито револверен изстрел, нито писък: не бяха убили никого. Беше тихо.

Бяха замлъкнали и птиците, гугутките, косовете, врабците. Почти бях забравил за тях, може би защото не носеха дрехи.

Отидох в кухнята, драснах клечка кибрит над газовия котлон: запали се. Не се заблуждавах. Докато са пълни резервоарите, ще пали. Докога? Зависи от това, колко крана са останали отворени в квартала,

който се снабдява от този резервоар... Почти същото е положението и с водата. Тя течеше равномерно от крана, тъй като в мрежата постъпва по гравитация от резервоарите. Но резервоарите се пълнят от помпи. При помпите човешка ръка не е безусловно необходима, по всяка вероятност те се управляват от автомати. А двигателната сила е електрическата енергия.

Запалих крушката: светеше. Слабо наистина, но можеше да е привидно, беше ден. Електрическата самообръсначка обаче ме убеди, че все пак не е привидно: работеше слабо, с прекъсвания. Добре ще е да се снабдя със самообръсначка, четка, сапун.

Докато закусвах и се къпех, премислих последствията от установеното досега. След ден или седмица — това в края на краищата не е важно — основните енергийни източници ще спрат. Няма да има газ, вода, ток. Последният ще изчезне пръв, тъй като не може да се складира, както газа, водата. Теплоцентралите вероятно вече са спрели или едва се въртят, някакъв ток ще стига до мен по кооперативната международна мрежа от водни и атомни електроцентрали... Нищожно количество, а скоро ще изчезне и то.

Трябва ли да се откажа от осветлението, от готвенето, от миенето? И няма ли да умра от глад?

Облякох се, слязох на улицата и седнах в колата си. От снощната буря бяха останали малко следи. Беше изсъхнало, само във вдлъбнатините тъмнееха локви. Въргалящите се по улицата дрехи бяха мокри, от ударите на дъждовните капки те се бяха свили и обезформили. Олекна ми, защото вече не ми напомняха с такава сила за жертвите. Бяха изчезнали и стълбовете дим, дъждът бе изгасил пожарите. Слънцето припичаше дружелюбно, сякаш ми шепнеше: нищо не се е случило. Реших първо да отида в Метеорологичния институт.

Въпреки че познавах само уредите, които имаха отношение към моята професия, все щях да се оправя някак. Ако мога да се надявам на някаква информация, първо там трябва да я търся.

Въпреки систематичността ми търсенето продължи доста дълго. Не можах да се оправя не само сред уредите, но и в самата сграда. Първо обиколих от край до край етажите и установих къде какво се намира. След това прегледах автоматичните регистратори, какво са отбелязали последно и за какво може да се съди от записите им.

Обичайните климатични показатели не показваха отклонения от нормалното и от това, което бе предсказано предната сутрин. Атмосферното налягане, температурата и влажността на въздуха не само в местни, но и в континентални мащаби отговаряха на сезона. Установих само едно отклонение: влажността на въздуха в часовете след катастрофата бе нараснала многократно над най-високата известна стойност... Това обясняваше странната мъгла вчера следобед и снощния порой. Но какво бе предизвикало мъглата, изпаренията?

Институтът беше снабден в съответствие със съвременните изисквания и с такива уреди, които по-рано можеха да се видят само в астрономическите обсерватории или във физическите изследователски институти. По този начин можах да установя и факта, че нито в корпускулярните лъчения, нито в състоянието на магнитното поле не са настъпвали съществени изменения. Толкова по-голямо обаче, невероятно високо, скокообразно изменение показваха уредите, регистриращи гама-лъчението. На практика без никакъв преход, изведнъж, радиацията бе скочила от няколко десетки на десетки хиляди рентгена. Тъй като уредите регистрираха и времето, можах да установя, че лъчението е траяло само няколко минути, след което бързо е спаднало, въпреки че кривата не беше толкова стръмна, както при започването; тук сигурно играеше роля и вторичната радиация. Времето обаче точно съвпаднаше с времето, през което аз съм бил зад КП стените, и тъй като работех там със секундомер, с точност до секунда можех да съпоставя нещата с момента, в който се парализира изпробваният манипулатор.

Този факт не ме изненада. Още там, на опитния полигон, пищялката и контролните уреди на КП-то подсказваха за такова лъчение. Само в размерността не бях сигурен: тогава не повярвах на това, в което ме убедиха уредите тук. Излъчване със сила шестстотин рентгена вече е смъртоносна доза. Пример за шест хиляди рентгена може да има само при ядрен взрив, за шестдесет хиляди не познавам пример. Няма съмнение във внезапното настъпване на смъртта. Но от какво са били унищожени живите — или мъртвите организми? Вярно е, че при избухването на атомната бомба от намиращите се в епицентъра хора са останали само сенките им по стените, но това е било преди всичко вследствие на топлинното излъчване. Сега обаче нямаше опустошения нито от топлина, нито от въздушна вълна. Беше

„студена смърт“, неочаквана и тотална. Не мога да мисля за друго, освен че при такава доза се разрушава физикобиологичното равновесие на живия организъм и органичните молекули се разлагат.

За момент ми се зави свят. Ако правилно разсъждавам, тогава неочакваните изпарения, а после и мъглата са били причинени от едновременно отделилата се и преминала в атмосферата вода от човешките и животинските организми! А и пороят, който заля изоставената Земя, не беше друго, освен... Тук спрях, защото има неща които е невъзможно да бъдат премислени.

Но защо?! Какво?! Как?!

Може би вече съм споменал, че никога не се бях интересувал от политика, въпреки че винаги слушах новините. Не очаквахме война, въпреки че без съмнение непрекъснато живеехме в нейната сянка. Знаехме, че ако избухне, няма да бъде предшествувана от декларация. Последната възможност на нападателя — или отбраняващия се? — беше тъкмо в тези няколко часа — по-рано, а сега няколко минути, — които траят от началото на нападението, съответно от засичането му, до взривяването на зарядите. Борбата с времето се водеше между алтернативите за изненада и ответен удар.

За избухването на евентуална световна война последно щеше да разбере населението, тъй като нямаше да има време да бъде информирано. А след това по всяка вероятност не би имало кой да бъде информиран.

Би имало? За какво е това условно наклонение? А ако се е случило? Има много варианти на разруха и унищожение. Например чистата бомба, при избухването на която в термоядрената реакция вземат участие тежките изотопи на водорода, а осемдесет процента от освобождаващата се енергия попада в околната среда във вид на бързи неутрони, унищожавайки всичко живо. Но само него! Останалата освободена енергия под формата на ударна и светлинна вълна внезапно спада, като по този начин почти не нанася щети на попадналите на пътя ѝ неживи предмети — сгради, военна техника. Всъщност става нещо като това, на което съм свидетел.

С две разлики. Неутронната бомба е, така да се каже, тактическо оръжие. В радиус двеста-триста метра унищожават всичко, а в радиус един километър — само живите същества. Половината от ранените в радиус километър и половина умират след един месец. Много

поколения, наследници на другата половина, ако оживеят, ще носят в себе си следите от облъчването... Не е кой знае колко успокояваща перспектива, но ограничените мащаби на поражение противоречат на моите наблюдения. А и в съобщенията не се казваше нищо за това, че от нея мъртвите се превръщат в мъгла...

В съобщенията обаче поместват само онова, което и без това е известно. Дори и най-мрачният войнолюбец и най-решителният борец за мир не могат да се позоват на такива оръжия, за които не са и чували, тъй като създателят им се надява, че са само негово откритие, и ги пази като тайна със седем печата. Естествено, тези тайни имат кратък живот и съвсем не е сигурно, че могат да бъдат монополизирани. Обаче, както казах, времето за нападение и отбрана става все по-кратко; вследствие на това, който иска да използва тайната, не може да се колебае дълго. Дори и ако в случая изразът „използува“ изглежда малко фриволен.

Фактът си е факт, това, че нито специализираната литература, нито вестниците, нито плакатите са съобщавали за такава неутронна бомба, която унищожават всичко живо не в радиус от километър и половина, а в сто и петдесет или хиляда и петстотин, или петнадесет хиляди километра, че веднага след това решава и проблема с погребението — не може да изключи съществуването на такова оръжие. Съществуването и използването му.

Възможно е използването му да е било прекалено успешно или неуспешно: иначе след бързото — и то толкова бързо! — изчезване на опасните лъчи победителят вече щеше да се е показал.

Но никъде никой. Е да, ако знаехме — ако можехме да знаем? — всичко за ядрените енергии, и аз нямаше да е необходимо да се занимавам със защити от типа на КП-то. Поуката, че с огъня не се играе, деградира до клише. Поуката е доказана, само че няма кой да се поучи.

Всичко това, естествено, е само предположение, валидността на което, резултатът от което не се омаловажава, ако се окаже, че сме били разтърсени просто от природно бедствие, а не от собствените си ръце. Всъщност, ако въпреки всичко ние сме го направили, това няма да бъде друго, освен вариант на природното бедствие.

Лоша ни е била природата.

„Била“, за съжаление. Останалото е само надутото умуване.

Умувам, разбира се, че умувам. Иначе щях да легна на земята да чакам следващата вълна, с надеждата, че тя няма да ме пропусне. Засега обаче все още се държа. Може би защото съм рационалист. Знам, че унищожението не идва по поръчка, обаче не знам какво се е случило. Ясно е — трябва да узная, въпреки че на практика — или както бих го казал още вчера сутринта: от гледна точка на обществото от това познание не би имало много полза. И все пак трябва да го направя.

Обикалях из градината на Метеорологическия институт, преглеждах малките бели къщички с решетки, които пазеха уредите. Пътеките, покрити с жълт чакъл, вече бяха попили влагата, но тенекиените съдове на дъждомерите сигурно я пазеха. Въпреки това ги заобиколих. И очните ставки си имат своите граници.

Направи ми впечатление обаче живият цвят на растителността. След сухо време, ако падне дъжд, растителността винаги живва, източва се; това е обичайно явление. Тази градина обаче беше избуяла по друг начин. Друг беше цветът ѝ, зеленото беше по-различно от това, с което бе свикнало окоето. Беше станала по-зелена.

Седнах на една пейка и прегледах записките си. След това дълго гледах раззеленилата се градина — по дърветата не подсвиркваха птици, сред тревата ѝ не жужаха бръмбари и в мен постепенно се породихипотезата. Може би никога няма да узная какво се е случило, но предполагам как се е случило.

Гама-лъчението — или друго някакво лъчение с подобна сила от неизвестен произход, е подействувало върху живите организми и точно върху асоциативния им апарат. Ако бях биохимик, сигурно щях да мога детайлно да анализирам или пък да отрека процеса — а така само мога да предполагам: излъчването е действувало чрез хемоглобина на кръвта. Нарушило е механизма на окисление, вследствие на което клетките са се разрушили; тъй като преобладаващата част от тялото се състои от вода, която, преминала в молекулярно състояние, се е освободила и е попаднала в атмосферата — човешкият организъм е рухнал, разрушил се е. В края на краищата от него не е останало нищо, освен няколко грама калций и минерални соли, образуващи костната система, която е загубила структурата си и затова се е превърнала в прах. Шепя прах.

Вчера в кухнята на ресторанта намерих суровото месо цяло: тъй като в него не протичаха окислителни процеси, за излъчването то се бе оказало мъртъв предмет и бе оцеляло. Обаче същата сила, която предотвратява окислението, усилва обратния процес — редукцията. А животът на растенията всъщност е редукцията: хлорофилът се изгражда тъкмо от това, което хемоглобинът разгражда.

За нас смърт, за растенията — възраждане. Пред краката ми, между чакъла, бе надигнало острата си глава дребно стръкче. Като че ли му беше много спешно, много важно да проникне в света. Само нагоре, нагоре!

Огледах се, пътеката беше покрита с подобни кълнове. Не си спомням да съм ги видял, когато слязох в градината.

Какво ли още ме очаква?

6

Нямам пишеща машина. Почеркът ми не е особено четлив. Ако наистина искам да водя записки, трябва да намеря пишеща машина. Нищо по-просто от това, ако магазините са отворени. Но още по-умно ще постъпя, ако вляза в първата попаднала на пътя ми канцелария. Там ще намеря веднага не само машина, но и хартия и индиго.

Няколко дни бродех из града в някакво странно, еуфорично състояние. Струва ми се, че това състояние настъпи, след като в Метеорологичния институт създадох хипотезата за случилото се. (По-късно минах през Централния астрономически институт и през Геологическия институт и намерените там данни подкрепиха предположенията ми, но не дадох информация за произхода на лъчението. В съзнанието ми на мястото на причината все повече се наместваше следствието: моето положение.) Бродех из града и се чувствавах, както би могъл да се чувства някой древен деспот или някой източен владетел: бях неограничен господар на всичко! Вярно, нямах поданици, но какво значение имаше това? Мое беше цялото им движимо и недвижимо имущество, скритото им и оставеното на открито имане. Можех да вляза в касите на банките и да запала цигарата си с хилядарки; можех да ровя из секретните архиви на министерства; можех да преровя чекмеджетата на нощните шкафчета в спалните на известни артистки.

В действителност направих сравнително малко от тези неща — природата ми и вродените ми задръжки в повечето от случаите ме възпиреха, — но несъмнено изпитвах удоволствие от съзнанието, че имам възможност да направя всичко това. Би следвало да се срамувам, че говоря за удоволствие, еуфория и тем подобни, когато в подобни случаи най-подходяща скръбта и отчаянието, но питам: защо и кого да лъжа? Няма пред кого да се срамувам и няма кой да определя морала. Аз съм критерият и само констатирам състоянието си, не го направлявам.

Това беше състояние, подобно на пиянство — а може би отчасти беше и истинско опиянение. Отново излишно бих лъгал, ако седна да твърдя, че към алкохола съм се насочил от отчаяние... Просто нямаше какво друго да пия. Енергоснабдяването, както бях предположил на втория ден, постепенно престана. За щастие през лятото се мръква късно и докато над мен се спуснеше непрогледната нощ, в повечето случаи бях толкова уморен, че потъвах в дълбок сън. Освен това бях насъбрал толкова джобни фенерчета, колкото можех: бях натъпкал жилището си със силни лампи за къмпинг, а две-три издуваха и джобовете ми. Въпреки това една вечер, когато пристъпвах по тъмната улица и люшкацията се светъл кръг опипваше пред мен бордюра на тротоара — ме обхвана страх. Изругах се, задето не бях седнал в колата, но вечер не обичах да шофирам. Липсата на движение ме правеше невнимателен, а скоростта умножаваше опасностите, скрити в неочакваните и непредвидени препятствия. Денем виждам по-далеч и въобще по-вярвам на сетивата си. Вечер се стремях по-бързо да се върна в бърлогата си, която ми спестяваше изненадите и постоянно — или все повече? — ми припомняше обичайния и изгубен ред. В този момент, на тротоара, се почувствувах доста неприятно и вече съжалявах, че съм тръгнал пеша.

По улицата бяха паркирани коли. Най-простото би било да седна в някоя. Но въпреки че вратите им бяха отключени, ключ не намерих в нито една. Обаче за осветлението не трябваше ключ... Запалих фаровете... Така с бели и жълти двойки фарове си осветих пътя чак до дома... Във възкръсналите вечерни светлини плуваха стени, витрини, дървета, колони за обявления. А аз вървах от кола до кола и палех фаровете, независимо от това дали имах нужда от тях или не. Вкъщи се прибрах доста по-късно, отколкото ако осветявах само с джобно фенерче стъпките си, но зад мен остана дългата, неподвижна редица от заслепяващи очи, която ме пазеше и ми махаше за сбогом... (На другия ден намерих много от тях светещи — добре заредените акумулатори бяха издържали цяла нощ. Изгасих ги с благодарност.)

Най-малко ми липсваше изкуствената светлина. Обаче прекъсването на енергоснабдяването, както очаквах, постепенно доведе до спирането на все още функциониращите съоръжения. Резервоарите за вода не получаваха попълнение, от ден на ден налягането падаше и цветът и видът на течащата от крана вода ставаха

все по-подозрителни. Още известно време имаше годна за миене, но за пиене вече беше неподходяща. Какво друго можех да направя, насочих се към затворените бутилки: пиех минерална вода, разхладителни напитки и бира. Запасите на практика бяха неограничени, почти на всеки ъгъл срещах магазини за хранителни стоки, закусвални, бистра. Можеше да стигнат за седмици, месеци... За по-далечни времена засега не мислех...

По-големи трудности ми създаваха хранителните продукти. Май че за последен път бях видял прясно месо, когато първия ден бях влязъл в един ресторант... Не много след това спряха хладилниците и всичко в тях се развали. Когато осъзнах последствията, започнах като обезумял да пека и пържа, докато още можеше, докато още имаше какво. Няколко дни не ядох друго освен пържоли, пилета, говеждо, свинско. Никога не се бях учил да готвя, кухнята никога не ме е интересувала, но сега не ми оставаше нищо друго. За всеки случай избрах най-простото решение: хвърлях месото във врящата мазнина и го пържех, докато видех, че се е зачервило... От еднообразието ме предпази това, че възможността за тази операция трая всичко на всичко няколко дни. След това лятната горещина направи негодни за ядене намиращите се все още на мое разположение запаси. Друго не бих могъл да намеря дори и в хладилниците, а да търся къде консервират все още в ями с лед в един милионен градус — на това не бях способен.

Пряското месо и хлябът изчезнаха първи от менюто ми. Зеленчуци и плодове бих могъл да имам — ако си наберях. Засега все още не можех да се накая. И така, какво остана? Консерви, сухари и неразвалящи се продукти: сухи колбаси, сланина, сирене... Можех да се смятам за турист в центъра на голям град.

Избор обаче нямах, освен примирението. За учудване ли е тогава, че към това меню — и всичко свързано с него: към това състояние на духа ми за хранене — в сравнение с разхладителните напитки отдавах предпочитание на бирата, а понякога и на виното? Въпреки че не отбягвах и шампанското, щом го откриех на някоя достатъчно хладна полица. Няма милиционер, който да ми тика балона под носа, а ако все пак катастрофирам, загубата ще бъде далеч по-малка в сравнение с досегашните...

Така че изконсумираният алкохол несъмнено даваше своята лепта към еуфоричното ми състояние, въпреки че никога не стигнах до истинско напиване — от това ме предпазваше естественото ми отвращение към него. Въобще: гордо мога да заявя, че се държах юнашки. (Комичното е само дето дори това единствено изречение е пълно с абсурд: за гордостта са необходими хора, иначе колко струва? Освен това: мога да заявя — на кого ли?) Съвсем несъзнателно, просто инстинктивно, но упорито се придържах към навиците си. Тогава още не бях разбрал, че другояче оцеляването е невъзможно. Когато на третия или на четвъртия ден се погледнах в огледалото и от там ме погледна един брадясал скитник, с кръгове под очите, аз се ужасих. Този ужас ме принуди отново да се бръсна всеки ден, да се къпя, да се сресвам, въпреки че тези неща ставаха все по-трудни за правене.

Да остана такъв, какъвто съм — това бе изискването, което бях поставил пред самия себе си, заради мен самия, не за друго.

Надеждата, че изведнъж ще видя някой да идва насреща ми, от ден на ден гаснеше. Самозалъгването никога не е било между слабостите ми и в минутата, в която осъзнах същността на настъпилата катастрофа, се отказах да попадна на другар в близката околност и в близко време. Не че предварително е изключено и някой друг да е преживял облъчването, но вероятността за това бе съвсем малка. Нито водата, нито земните дълбини бяха спасили някого. Трябва да благодаря за моя живот на един нов и в дадения случай никъде и от никого неизползуван материал и на случайността, че в съдбоносния момент съм се намирал тъкмо зад този материал. (А дали наистина му дължа благодарност за това, е повече от съмнително.)

Може ли наистина да се предположи, че някой е бил в положение, подобно на моето? Малко вероятно, въпреки че съвсем да се изключи не може. А ако е имало, как да го намеря? Включвам радиото, ефирът е ням. Ако той го включи, също нищо няма да чуе. Нито единият, нито другият от нас може да предаде съобщение. Да се кача на самолет и да гледам къде се вдига пушек? Капитан, претърпял корабокрушение, търси дима на останалите, корабокрушенци? Ако се абстрахираме от простия факт, че не мога да управлявам нито самолет, нито хеликоптер, нито дирижабъл, това във всеки случай би било наивен опит.

Но ако попадна на оня, другия, какво ще правим? Ще оплакваме изгубения рай? Или пък ще започнем — ако е жена — отново? Като Адам и Ева, без всякаква поука? Но ако няма поука, тогава към първата двойка човеци по необходимост се полага и първата двойка братя... Мога ли да поема отговорността за възобновяването на един парадокс? Господ не приел жертвата на Каин, при което Каин убил брат си. И господ го наказал за братоубийство, което можело да бъде избягнато, ако господ е бил по-предвидлив и не бе разгневил Каин. Той би следвало предварително да знае какво ще последва. А съзнателната провокация е не по-малък грях от извършването на греха. Естествено, за мое оправдание мога да кажа, че господ е суеверен, докато аз съм само една жалка прашинка.

Още една възможност: компромис. Мен ме спаси щитът ми, а ако някъде другаде ударът е бил по-слаб? Лъчението е действувало по цялото земно кълбо, това е почти сигурно. И все пак можем да си представим, че по неизвестна причина не се е стоварило навсякъде с еднаква сила — а достатъчни са няколко петна и хиляди, ако не и стотици хиляди души са останали живи. А ако са тъкмо в някоя област далеч от цивилизацията? Какво може да стори в такъв случай корабокрушенецът? Седи си на острова, поддържа огъня и ако има няколко бутилки, хвърля ги в морето. Морето е безкрайно голямо, бутилката неизмеримо малка, но ако от време на време по някоя бутилка не пристигаше в целта, щяха ли останалите корабокрушенци упорито да продължават да ги хвърлят?

Отплавалата бутилка отнася със себе си съобщението и оставя след себе си надеждата. Кое от двете е в по-голяма степен залог за оцеляване — кой би могъл да реши?

Много други неща минаха през главата ми. Съдбата на човека е винаги да мисли за нещо. А потребност — да сподели мислите си с някого. Желанието да споделиш, така е... Не надеждата и не безнадеждността ме тласкаше да пиша — всичко това в края на краищата са само настроения на духа, които се създават от хормоните, изконсумирания алкохол и повлияната от времето нервна система, в непрекъснато люшкане, без нито за минута да бъдат в равновесие.

Желанието за споделяне е друго. То е част от онова, посредством което човек е обществено същество. Еднакво ни се иска да се изкажем независимо дали ни гнети тъга, или ни е радостно. Желанието за

споделяне е една от формите на нуждата от действие, понякога замества действието, понякога го допълва, понякога го натоварва. Желанието за споделяне действа и тогава, когато няма кой да изслуша онова, което имаме да споделим. Или просто търси причина да не слуша...

Имам една хипотеза за това, което се е случило. Тази хипотеза все още има доста бели петна, но не е невероятна. Възможно е след час или минута и аз да не съм жив, заедно с мен ще изчезне и хипотезата ми. Тъй че трябва да я увековеча, за да остане независимо от мен. За кого? Няма значение. За това са надеждите, самозалъгванията за обитатели на джунглите, които след време ще излязат оттам и ще започнат отново; за жители на други планети, които ще слезат някога тук и ще се опитват да разберат какво може да се е случило. За мен самия, ако въпреки всичко се събудя изведнъж от този кошмар, без да си спомням за подробностите.

Това, че аз съм попаднал в ада, все пак не изключва възможността някъде да е останал раят. Наследниците на Адам и Ева сигурно ще започнат да се множат и щом разумът им порасне, любопитството им ще започне да търси легендата: трябва да се погрижи за възможността да я намерят.

След това могат да си я обясняват, както им се иска. Намерих си една модерна, удобна канцелария и запасен с консерви, питие, цигари, се настаних там. В края на краищата никой не ме принуждава всяка вечер да се връщам в жилището си. Това е нещо като продължителна екскурзия, само трябва добре да се избере крайната цел. Е, аз се постарях добре да я избира и мога да кажа, твърде добре успех. Понятно е, че търсех модерна канцелария, и затова избрах една сграда в центъра, цялата от стъкло и метал, централата на голяма модна къща. Предприятието произвеждаше както уникални модели, така и конфекция и разполагаше с голям външен пазар — това се установи още при пръв, и то най-повърхностен оглед, когато за разузнаване на терена обиколих помещенията и надникнах в останалите отворени по бюрата папки и писма. Заради представителните и чести чужди клиенти канцелариите бяха обзаведени с най-модерни мебели и пишещи машини. За стан си избрах канцеларията на генералния директор и секретариата. В първата за нощуване се предлагаше

разкошна гарнитура, а в последната намерих всичко необходимо за работата ми.

Настаняването ми и пребиваването ми там беше серия от изненади.

Преди всичко — и в това няма нищо странно — в един огромен и отлично обзаведен стенен бар открих представителен подбор от напитки, което ми оказа действена помощ при настаняването. След три или четири коктейла, приготвени по оригинална, собствена рецептура, така да се каже, без никакъв душевен смут събрах намиращите се в близост мъжки и женски дрехи. Натрупах ги на купчина, след което натиках целия куп в някакъв склад. След кратко търсене открих стаята на чистачките и тъй като лъскавите прахосмукачки бяха неизползваеми, взех метла и лопата и се върнах в току-що завоюваната си империя, за да премахна грижливо всичкия прах, който природата беше поръсила навсякъде.

Редът е душата на всичко, след почистването грижливо описах от какво имам нужда за храна, осветление и други. Преди обаче да тръгна на обиколка за „покупки“, разсеяно надникнах в голямата кантонерка, която се простираше до стената, и както се изясни, не напразно. Тъй като в едната ѝ част вместо книжа открих възглавница, одеяло и чаршафи и по този начин задрасках тези неща от списъка си.

Късно следобед, изтощен от работа, докато топлех консерва говеждо на един туристически спиртник, се замислих защо нещата за спане са попаднали в стаята на генералния директор? Може би за да се осигури евентуална нощувка на чужд клиент? За това обаче биха могли да уредят стая за гости. По-вероятно е самият генерален директор да е прекарвал понякога тук нощта. Такива неща стават и на други места, ако работата е много, преговорите се проточват до късно през нощта и, да речем, шефът живее далече... По-просто би било оставащите няколко часа за почивка да се прекарат на място. Щом човек е генерален директор и при това вероятно не е и млад, защо да прекарва нощта неудобно? В края на краищата тук е огромният диван, украшението на гарнитурата за преговори, какво по-просто от това с няколко завивки часовете за отмора да се направят по-уютни. Достатъчно е една грижлива и дискретна секретарка, която да уреди условията за пренощуването.

Евентуално да ги направи и приятни.

С последното обаче май сбърках. От секретарската стая изнесох само един женски костюм, а той издаваше, че е бил носен от жена с хубава фигура, добър вкус и не възрастна, но на бюрото, зад което се въргальше, се усмихваше снимката на две хубави деца, а до стола намерих една халка.

Генералният директор в онази минута не е бил в стаята си, въпреки че вероятно е бил в сградата, защото бях приет от работно безредие върху бюрото. Мисля, че не е необходимо да казвам, че не го търсих, а бюрото почистих, за да подредя моите неща върху него. Преди да заспя, прелистих намерените на бюрото книжа, но те бързо ми омръзнаха: проектодоговори, делови писма, предложения за цени и рекламации. Върху масата се въргальше безброй модни списания, модни албуми, скици и фотоси, но такива неща не ме интересуваха. Изкълчените в протиеестествени пози госпожици направо ме нервираха, множеството гримирани до вдървяване лица лишаваша собственичките си от най-важното: от женствеността им. С най-голямо удоволствие бих хвърлил всичките бумажки в печката. За съжаление канцеларията беше снабдена с климатична инсталация. Така че ги струпах в един ъгъл и се примирих с това, че все пак няколко от тях останаха по стените, уголемени и в рамки. Нищо не ми струваше да ги сваля, но кой знае откога висяха на стената и ако ги свалях, мястото им щеше да остане още по-предизвикателно, оня издйнически светъл четирийгълник. Истинското усещане за липса винаги се създава от изоставените форми, от опразнените рамки.

В леглото на генералния директор спях добре, а в умивалнята към стаята му хубаво се измих с две бутилки минерална вода. В казанчето на тоалетната имаше вода за еднократно ползуване. Надявах се да свърша работа, преди да изпразня запасите на всички тоалетни в сградата...

Стараех се, в рамките на възможното, да подкрепя възникналите ми в Метеорологичния институт предположения. Грижливо допълвах записките си: многократно се връщах в Метеорологическия, Астрономическия и Геоложкия институт. Дори отидох и до летището, защото всеизвестно е, че събраните там метеорологични данни, общо взето, са по-пресни и често и по-точни от тези на Метеорологическия институт. С удоволствие бих събрал данните и от военните наблюдателни станции, но за съжаление нямаше и понятие къде да ги

търся. Наистина бих могъл да намеря адресите им във Военното министерство, но претърсването на едно цяло министерство сега-засега надхвърляше силите ми. А целта ми беше тъкмо това, да бъда готов, колкото е възможно по-бързо с работата си, защото малкото ми сили можеха да свършат всеки момент. По-късно, ако нямам друга работа и все още имам сили, впоследствие мога да открия и обработя и данните на военните. Не е изключено да се открие сред тях нещо достойно за внимание, защото ако Метеорологическият институт е в състояние да даде климатичната и космическа обстановка с точност до ден, летището — до час, армията трябва да бъде в синхрон и с отлитащия момент.

Систематизирането, анализът и многостранната обработка на събраните данни изискваха къртовска работа. Естествено, много по-детайлно развих хипотезата, за която вече бях споменал. Макар че в много отношения се смятам за аматьор, все пак не съм лаик, тъй като работех в бранш, който обхващаше основните енергийни проблеми на епохата, и това, въпреки принудителната специализация, изискваше широк кръг от природонаучни познания. Не смятам за нужно подробно да повтарям описаното в разработката. Който се интересува, ще намери подробностите там.

Вече оставаше само въпросът: къде е това там? Написах „дисертацията“. С трезва глава трябваше обаче да обмисля каква да бъде съдбата ѝ? Защото много красиво звучи, че съм я написал за бъдещото поколение (ако въобще има такова). Бъдещото поколение обаче едва ли ще търси моето послание, тъй като по всяка вероятност няма и да знае, че е имало някой, който е искал да му съобщи нещо... Не е достатъчно да хвърлиш бутилката в морето. Хубаво е да се познават теченията, да се знае накъде ще я понесат...

Тръгнах от това, че за една отмряла цивилизация бихме могли да научим по много начини. За това служат разкопките, останките от материалната култура, но за това служат и спомените от духовната култура, надпи си, документи. Вечната цел на изследователите е да открият писмени паметници и за най-голям удар се смята, когато попаднат на цяла библиотека. Намирането и разгадаването на глинени библиотеки беше ключ за разгадаването на древната история. Евентуалният изследовател от бъдещето също ще търси преди всичко писмени документи и пътят му рано или късно ще го доведе

дотам, където ще може да намери събрани всички тези документи — в библиотеките. Така че моята задача е да сложа в огнеупорните каси на съдържащите най-важните документи библиотеки по един екземпляр от моята дисертация и да им поставя лесно забелязващ се знак, който да привлече вниманието на изследователите.

Какво би станало обаче, ако времето за очакване се окаже прекалено дълго или катастрофата се повтори, като този път се захване и с предметите? Древните глинени плочки се начупиха на хиляди парчета, а библиотеките с папируси изгоряха. Знам само едно такова място, което може да осигури защита, а и него го знам само защото веднъж вече съм го изпробвал: вътрешността на защитения с КП реактор. Може би изследователят от бъдното време ще попадне там по-късно, отколкото в библиотеката, но все някога ще стигне — а в деня, в който спре и моят часовник, времето вече няма да има никакво значение. По-рано или по-късно — съществуването и съдържанието на посланието ще бъде значително по-съществено от тези понятия.

Бих искал да си представя непознатия от бъдещето, като чете избледняващите ми редове. Дали ще ми повярва? Може би ще знае много повече от мен за нещата от материалния свят и ще се подсмива над наивните ми разсъждения; ала възможно е и наистина да излиза от джунглите — естествено, казвам го само символично — и няма да повярва на нито една моя дума, няма да ги разбере... Дума... Но разбира се! Колко съм глупав само! Не ми идват наум разбиращите се от само себе си неща! Колко различно би било, ако до писаното слово полага и живото — гласа си, който сам по себе си не е нищо особено, но въпреки всичко изразява страданието, което искам да опиша, и е изпълнен със страстта, с която искам да съобщя за него.

Зарязах всичко и изтичах на улицата в първия магазин. Избрах най-добрия магнетофон с батерии, натъпках едно чувалче с батерии и ленти и триумфално се върнах в канцеларията си. Поисках да изпробвам магнетофона и тогава се усетих, че лентите всъщност са празни... Наистина градът около мене е пълен със записани ленти, въргалят се по полиците и в чекмеджетата из хилядите жилища, сигурно щях да намеря дори и в магазина, ако бях се сетил. Бях обаче твърде нетърпелив, за да се връщам да търся. И всъщност, ако трябваше да търся, най-простото би било да отида в централната фонотека на Радиото, където на мое разположение има безкрайно

много неща за слушане. Сега обаче най-простото е веднага да изпробвам записа...

Пред мен лежеше ръкописът на наполовина готовата ми работа. Взех в ръка микрофона и започнах да чета на глас първата страница.

Докато четях, не почувствувах нищо особено. Откакто бях останал сам, често размишлявах гласно. Но не ми беше станало навик. Бедата се случва, когато спрях да записвам, превъртях ролката и пузнах магнетофона.

Гласът, прозвучал в нямата стая, наистина бе моят глас, но този факт беше маловажен в сравнение с преживяването от дълги дни насам за първи път да чуя човешко слово, звучащо от страни! Наистина страдах от мълчанието на занемелия свят, но се бях примирил. В момента, когато това мълчание бе нарушено, неговото присъствие изведнъж се превърна в осезаема реалност и просто повече не можех да го понеса...

Докато лентата се въртеше с безразличие, а от висококачествения говорител с леко развълнуван, но уверен глас се лееше човешка реч, изведнъж започнах да треперя, гърлото ми се сви, кръвта се оттече от главата ми. Обхвана ме такава слабост, че едва седях, а треперенето се засилваше все повече. Колкото и да ми се искаше, не можех да командувам мускулите си и ръцете ми и раменете ми трепереха, сякаш ме тресеше силен ток. Гласът вече отдавна бе замлъкнал, лентата безмълвно продължаваше да се върти — естествено, не бях в състояние да я спра — когато треперенето бавно започна да преминава, спазъмът в гърлото започна да се отпуска. Само слабостта не изчезна, по-скоро някаква мека топлина обля изтръпналите ми нерви и изведнъж усетих, че от очите ми капят сълзи. Плакал съм близо час, на глас, с хълцане, проснат на бюрото, докато накрая съм изпаднал в състояние на крайно изтощение и безразличие.

Така преживях първия шок в живота си.

Колко странно: когато дойдох на себе си, донякъде направо се зарадвах, че съм сам. Никой не можеше да забележи слабостта ми, от която ме беше срам дори пред самия мене. Това, разбира се, беше глупаво, но фактът си е факт, все още не можех да се примиря с мисълта, че и аз съм раним.

Никой не може да избяга от себе си — клише. Налях си от изглеждащите нескончаеми запаси. Който бяга от света, или пие, или

устоява. Който бяга от себе си — само пие, защото тъкмо това е бягството. А ако човек вече е побягнал, нека влага душа и сърце в бягането — иначе за какво е всичко? Нямах система на пиене, по-скоро пиех системно. Дамите от стената — в мини от копринено ламе: наздраве, мадам! А вие, госпожице, по домашно халатче, което става и за плажа? Чиърз...! Онова девойче, в костюма с панталон, а — не, малката, ти си още в оная възраст, в която се полага наказание, ако се разбере, че... Но все пак чин-чин и на теб! И въобще: екс, уважаеми дами, екс за всички!

Екс за господин генералния директор, който е бил слаб или пълен, плешив или с буйна коса, очилат или мустакат, екс и за него! Защо не поставят портрета на господин генералния директор на стената на канцеларията? Откъде ще знаят идните поколения какъв е бил? Защо винаги по стените поставят само жените? Младите, красиви жени във вечерни рокли и по пижами? Господин директор, вие къде сте? Не чувате ли? Господин директор, дамите ви очакват! Не е много прилично да закъснявате! Господин директор, искам да се чукаем!

Какво е останало от вас, господин директор? Писалката ви на бюрото? Студена, служебна писалка от комплект за подписи, за резолюции, за подчертавания, за „да се изпълни“! И още „Не“! Не с тази писалка сте писали любовни писма, нали, господин директор? Разбира се, въпреки че вие едва ли вече обръщате внимание на такива подробности. Не с тази писалка си отбелязвате вкъщи разходите, защото вие сте прецизен човек, господин директор, ако някой иска в предприятието му да има ред, трябва да започне със собственото си домакинство... Не с тази писалка пишете картички отвъд океана, поздравя на всички, поздравя на службата, целувки на цялото семейство, пазете детето. Татко... Всичко това не с тази писалка го пишете вие, така че тази писалка не знае нищо за вас, нищо не казва за вас, няма нищо общо с вас.

Така че къде сте вие, господин директор, щом ви няма на бюрото ви? Може би в чекмеджето? В голямото, широко, средно чекмедже? Но то е празно! Съвършено празно! Не държите в него нищо! Тогава как да се надявам, че то ще ви съхрани за мен?

Може би страничните чекмеджета. Явно, господин директорът все пак е бил пълен човек, не е обичал да дърпа това голямото, средното чекмедже, да тормози корема си. Ама то не е срамно, моля ви

се, нито тялото се притеснява, нито удобството се нарушава — а така отстрани е по-подръка. Малко така, по-настрани... така е по-сигурно, за предпочитане е. По-лесно е и за затваряне, ако някой, на когото не му е работа, се наведе над бюрото да надникне в чекмеджето: ку-ку, да има нещо за продан?

Генералният директор не е бил съвсем здрав: горното чекмедже отстрани — пълно с лекарства и с разпечатан пакет сухар... Стомахът, това е ясно. Модата днес толкова бързо се променя, а и конкуренцията е все по-напориста! Господин директорът, който строго разграничава частния живот от службата — за това свидетелствува писалката, — господин директорът вече не е млад човек и освен това е склонен към пълнеене, защото държи средното чекмедже празно; късите вечерни рокли и домашните пижами, деловият живот са разнебитили стомаха на господин директора, направили са го на решето; от второто странично чекмедже на господин директора изскачат бинокъл и военен револвер.

По кого стреля директорът? Глупости, явно по никого, един директор няма навика да стреля; няма нужда да стреля. С оръжие. Въпреки всичко револверът, грижливо почистен, смазан, зареден, се въргаля в чекмеджето, готов във всеки момент за действие. Ако някой влезе през вратата: Давай дължината на полите за следващата година! — самоотбраната срещу разбойници е законна. Но това е само виц. А револверът не е виц. В бинокъла кръстче, грапавата му черна обвивка е доста изтрита: много е гледано през него, ръката, която го е държала, го е изгладила. Къде сте гледали, господин директор? Може би сте ловец... Револверът обаче не е ловно оръжие. А този, по когото стрелят с револвер, не е чак толкова далеко, че да е нужен бинокъл... Господин директор, вие започвате да ставате загадъчен!

Колко по-просто, по-откровено е третото чекмедже, в него е всичко онова, което ми липсваше първия ден: чифт леки кожени пантофи, пантофи с тънка подметка, пижама и резервна челюст. Качеството на пантофите свидетелствува, че вие, господин директор, сте взискателен човек; пижамата издава, че предположението ми не е било неоснователно, вие наистина сте едър човек, а не сте висок — казвам ви, това не е срамно въобще, в края на краищата ние сме такива, каквито сме се родили — никой не може да излезе от кожата

си. А що се отнася до протезата, за това няма да говорим. Остава между нас.

На всяко чекмедже по една чаша... Екс, господин директор! Започнахме като непознати, а докато стигнем до края, ще бъдем приятели... То така си е редно. Да видим тогава четвъртото, последното...

Интересно, това е заключено. Хайде де, господин директор! Ама нали пихме за това, сега на какво се правите? Какво криете?

Аха, благодаря, ама, разбира се. Връзката с ключовете виси на вратата на сейфа. Сейфът е отворен, но знам, че и в него се съхраняват само документи. Евентуално и модата за догодина. На връзката висят доста ключове. А да се изпробват всичките, когато тази операция причинява определени трудности на човек, нека си признаем, господин директор, не е красиво. Толкова е малка дупката, а толкова колебливи... Но не е нерешимо. Трябва да се приседне хубавичко на килима, тогава тялото вече е в равновесие. От долу по-долу няма. Трябва ключът да се хване с дясната ръка, с лявата да се подпре дясната и хоп: вътре е! Ехо!

В чекмеджето — един дебел албум. А в албума жени. На всяка страница по една жена. Цветни снимки отпред, отзад и в профил, като в милицията. За да изпъкнат по-добре индивидуалните особености. Обиколка на талията, дължината на бедрото, размерите на бюста и ханша. Тъй като дамите са както майка ги е родила. И на всичко отгоре се усмихват. Усмихват се точно така, както горе на стената, в захвърлените в ъгъла модни списания, в късите вечерни рокли или домашни халати. Тъй като тези дами и онези дами са едни и същи дами. Само че в албума, до актовете им снимки, правени като че ли фотографът ги е обикалял, стои името им, възрастта, точните размери на фигурата, също като в паспорт. Най-интересното е, че докато на модните снимки дамите са така непоносимо неженствени, тук, въпреки че усмивката им е същата, дори може би с един нюанс и по-предизвикателна — понеже усмивката трябва да замества цивилизацията — изведнъж се превръщат отново в жени. Може би е така, защото в модното списание е важна само роклята, а жените в нея не са повече от кукли по витрината, които обаче са способни и да променят положението си в пространството. А в този албум фигурират

с пълното си име и застават открито под това име, гордо завъртайки тялото, което го носи. Между впрочем повечето от тях са страхотни.

Ха сега де, как да го разбирам това, господин директор? Дамите са ваши подчинени, това е несъмнено. Но за картотекирането им, между другото, си има отдел „Личен състав“. Картотекирането на размерите и изпъкналостите им е нужно на шивачите и кроячите. А вие, да ме прощавате за въпроса, господин директор, защо ги държите?

Макар и заключени.

Може да ми отговорите искрено, нали сме само двамата и донякъде, нали, вече се познаваме (не бих искал да фамилиарнича и да ви напомням за сухара, пантофите, протезата...). Не искам да ви обиждам, боже опази, как бих могъл, че аз вече почти не бих могъл да се изправа сам от килима. Не бихте ли ми помогнали малко да мога да се наместя отново в креслото.

Знам, работата е проста. Нещата винаги са по-прости, отколкото си ги представяме. Човек се блъска, бори, труди и когато стане на петдесет, достига до някаква малка позиция. Не висока, но не и най-ниската. Става депутат или главен прокурор, или професор хирург въпреки че и физическите науки в днешно време не са за пренебрегване. Познавате ли Давид? Не? Е, все едно, няма нищо. Голям мозък, можете да ми вярвате.

Или пък става генерален директор на голямо предприятие. Предприятието, естествено, не е негово, в днешно време те никога не са на генералните директори. Те са на акционерното дружество, на държавата, на банките. Генералният директор въпреки това е власт. Докато е генерален директор. Утре може да не е, ала днес все още е власт. Такава власт, от която трепери цялото предприятие, но гащите на която трябва да са доста здрави, защото ако нещо стане с предприятието, той повече няма да е власт. Не е сигурно, че генералният директор е станал генерален директор заради властта — иначе щеше да стане военен или политик. Властта е само придатък към генералния директор и като такава — понякога бreme. Но генералният директор е петдесетгодишен, черният му дроб не функционира нормално, защото трябва да се представя пред клиентите, а сухарът е толкова слабо противосредство срещу киселините, предизвикани от алкохола. Сухарът същевременно е хитро и кораво животно: хрупнеш веднъж и току ти се откачи някой зъб от

моста. А в антрето е клиентът. Виждали ли сте щърб генерален директор? Три протези имам, господине, три! Една в устата си, една при зъботехниците на поправка, и една — за резерва! Но съм генерален директор! Женен, семеен, с петстаен апартамент, в модерен, но не луксозен квартал. Генералното директорство свършва на портала.

И съм петдесетгодишен, господине. Ето този албум. Избирайте. Русите ли обичате или мургавите? С остри гърди или със заоблени? Това няма значение, повярвайте ми... Нито за мене, нито за тях. На петдесет години съм и фирмата не е моя... Господине, вие какво бихте направили на мое място?!

Ако сега, ако сега се отвори вратата, ако се отвори и влезе една от тия жени, която и да е, от албума, ако влезе — какво ще сториш, Робинзон?

Страх ме е, че днес вече нищо. Лентата е свършила, магнетофонът е спрял, стаята се върти и градът е пълен с разхвърляни дрехи и обувки. С костюми на генерални директори и обувки на манекени. През вратата няма да влезе никой, а този албум, всяка страница на който пращи от живот, е вече толкова мъртъв, толкова излишен, колкото и късите вечерни рокли или домашните халати.

Би следвало да се отговори, защото никога никакъв въпрос не трябва да се оставя без отговор.

Отговорът обаче закъсня и аз като уморено бебе след игра внезапно съм заспал сред разхвърляните предмети.

Завърших работата си, напечатах я в няколко екземпляра, после я прочетох два пъти пред магнетофона. След което взех по един екземпляр от ръкописа и лентата и отидох в Института.

От деня на катастрофата не бях ходил там. Пък и какво да правя? Нямах да получавам повече нито работа, нито заплата. Съвсем друго е да отида и да скрия труда си в КП-то. Това е определена цел, която е по-важна от евентуалните емоционални моменти.

Няколко дни преди това ми се бе свършил бензинът.

Изглеждаше просто да спра пред която и да е бензиностанция да заредя, но когато спрях пред една, разбрах, че и това е напразно... Бензиностанцията работи — по-точно е работила — с електрическа помпа, докато е имало ток за нея. Намиращите се под краката ми огромни резервоари, пълни с гориво, бяха почти недостижими. „Почтито“ го добавям само защото, ако намеря някоя ръчна помпа и един маркуч, през отвора за зареждане ще мога да изтегля бензин. Още преди обаче да бях започнал това сложно действие, разбрах, че съм тръгнал по погрешен път. В този навлякъл целесъобразността загиващ свят очевидното ставаше невъзможно, докато невъобразимото ставаше явно. Бензин да се намери е трудно, значи трябва да се смени колата с такава, която има гориво. Повече или по-малко — във всички има. Наистина ключът на паркиралите коли липсва, но онези, които са били в движение — при положение че в момента, в който са били оставени сами на себе си, не са се наранили прекалено, се оказаха използвани. Леко хлътване, счупени фарове или разкривена броня не бяха пречка. Само колелата, воланът и спирачките да бяха в изправност. Ако бензинът в някоя свършеше, само трябваше да се огледам и скоро намирах друга. Въргалящите се по седалките дрехи ми създаваха все по-малко грижи — бавното, но доловимо с просто око разлагане на вещите, при цялата му тъжна същност, беше съпътствувано и от определено облекчение: като избледняваха и гниеха, дрехите все повече се отдалечаваха от хората, на които са принадлежали.

Превръщаха се в парцали, преди още наистина да бяха станали на парцали. Само трябваше да внимавам и дори и случайно да не бръкна в джобовете и да попадна в клопката на портфейли, снимки, удостоверения, на дребните вещи за лична употреба.

Животът ме прави практичен. Запазих ключовете на „използуваните“ коли и скоро със себе си носех огромна колекция. С тяхна помощ успях да запаля все повече здрави, паркирани коли и с това постепенно се решаваше проблемът по придвижването. В края на краищата всяко запалване може да бъде дадено на късо — от това няма да стана по-голям крадец.

Първата смяна на кола направих още при бензиностанцията. С известна меланхолия изоставих вярното си превозно средство, с което ме бяха свързали в обща съдба километрите, изминати заедно. Би било смешно обаче в моето положение — което се колебаеше на границите на поносимостта — да бъда съкрушен точно от тази раздяла. Седнах в колата, която стоеше тъкмо пред колонката готова за тръгване, и потеглих. Беше мощна, спортна кола и натискът на привикналия ми към по-слаба кола крак просто ме изстреля на пътя.

Вече бях придобил опит в новото движение: никога не трябваше да се опасявам от идващо насреща превозно средство, но из непознатите квартали ме дебнеха неочаквани препятствия, самотни или сблъскали се коли, здрави или разбити до неузнаваемост. Понякога се налагаше да правя направо каскадьорски номера, за да мога да се промъкна през някое тясно място, ако исках да избягна продължителните заобикаляния. Никога не се бях стремил към лаври в майсторското управление, сега обаче, харесва ми или не, можех да си се упражнявам в решаването на необичайни задачи. И ако теренът пред мен беше очевидно чист, можех да си препускам на воля — стига изгасналите светофари да не ми напомняха отсъствието на електричество. (И защо наистина не осъзнавах, че и тук греша? Та нали светофарите са просто символични изразни средства на обществото: с трите си сменящи се цвята внасят целесъобразен ред в разнопосочното движение на масите. А където няма повече нужда от светофари, там или редът, или обществото е престанало да съществува...)

Онези няколко дни, през които изготвих отчета си, предназначен за съмнителното бъдеще, не бяха отминали безследно над града.

Докато работех, дори и да надниквах през прозореца или да излизах за половин час за нещо, бях толкова зает със собствените си мисли, че не бях забелязал промяната. Ето защо силно ме изненада гледката, когато, на път за Института, прекарах повече време на улицата и се отдалечих на по-голямо разстояние. След голямата буря през първата нощ небето се бе изчистило и времето се бе задържало слънчево и ясно. (Поне насам. Защото нямах и понятие какво беше по другите краища на Земята.) От време на време резки, сухи пориви на вятъра облизваха улицата от единия до другия край, облизваха я в буквалния смисъл на думата. Неизвестно бе откъде се вземаше толкова прах, понесъл се из въздуха с вятъра. Беше ту сив, ту ръждивочервен — ръждивочервеният сигурно беше от ръждясалите релси и металните траверси. Понякога изпод изгорелите части на града към него се примесваха и пепел, и сажди с тръпчив мирис, които се спускаха бавно като завеса. В облаците от прах като няма и капризно ято пърхаха полетели вестници, прошумяваха, когато се блъснаха в стена или прозорец.

Като че ли самият град бе рухнал. Сградите, естествено, продължаваха твърдо да стоят, но прозорците вече бяха ослепели: дъждът ги бе оплискал, прахът ги бе покрил, а там, където бяха оставени отворени, вятърът ги беше блъскал, докато стъклата им не се бяха изпочупили и поръсили тротоара. Витрините също се бяха замърсили, а от магазините се носеше странна, неприятна миризма, миризмата на започналото разложение. В магазините за хранителни стоки разложението на пресните продукти бе започнало още по-рано и понякога само с кърпичка на носа можеш да проникна в магазина, за да взема най-необходимото. Надявах се, че след няколко седмици това състояние на нещата ще престане, разложението ще свърши работата си и отново спокойно ще мога да се храня от малкия, но жизнено важен асортимент от трайни продукти. Не мислех обаче, че повечето от вещите до такава степен се нуждаят от човешки грижи или просто от присъствието на човека. Текстильт мухляса, дървените изделия се разкривиха, останалото просто остаря. Изглежда, виновен за това беше и прахът, дето като развихрил се в пустинята пясък проникваше и в най-малките пролуки, покриваше, смилаше, триеше, износваше.

Само растителността се бе противопоставила на разрушителния съюз на огън и вода, на сажди, прах, смет и дъжд. Вече и по улиците на града, по бордюрите, в пукнатините на асфалта се виждаха зелени,

мъхообразни петна, но едва когато стигнах в предградието, където имаше повече растителност, промяната се забелязваше истински. Може би вече бях споменал, че още на втория ден в градината на Метеорологическия институт ми направи впечатление промяната в растителността. Приличаше на друго зелено, различно от познатото, въпреки че природата предлага безброй нюанси: от тъмнозеленото на боровете и кипарисите до меката зеленина на акациите. Още тогава ми направи впечатление размножаването на растителността: тревата, дърветата, храстите не бяха станали по-големи, по-гъсти, а повече. Растителност имаше навсякъде, би могло да се каже, че се проявяваше агресивно. Оттогава насам и предишната растителност се бе изменила: листата, клоните бяха станали по-дебели, по-месести и може би от това се бе изменил цветът им.

Щом завих по алеята, която водеше към Института, и короните на дърветата се склониха над главата ми като шатра, бях обхванат от натрапчива идея: станала е някаква смяна на местата! Смяна на властта, смяна в битието. Сякаш една част от природата, досега подчинена, осъдена на безмълвно робство, е въстанала и — като не се е задоволила само с победата — се стреми към пълно единовластие. Някога, в древните времена, Земята е била покрита само от растителност и сега не е станало друго, освен възстановяване на древното равновесие...

Настръхнах, намалих скоростта. Ужаси ме не толкова ходът на мислите и метафизическият абсурд на чувството, колкото фактът, че това видение е могло да възникне у мен! Нищо не ми беше по-чуждо от иреалността и мистиката и въпреки това сега...

Запалих цигара и си наложих да потърся смислено, научно обяснение на събитието. Няма съмнение, че има такова обяснение, а щом го има, трябва да го намеря. Сигурно, както споменавах за това и в работата си, онова нападение — било то нападение на съзнателна или несъзнателна човешка ръка или на безразличната природа, — което разруши жизнените процеси, базиращи се на окислението, е подействувало стимулиращо на редуccionните. А щом хемоглобинът е бил посредникът на смъртта, хлорофилът е станал залог за оцеляването. Въпросът обаче вече е дали само на оцеляването? И обратно: сигурно ли е, че така може да се оцелее? Двата процеса — окислението и редукцията — са неразделими един от друг. Живите

същества вдишват — са вдишвали — кислорода и са освобождавали въглероден двуокис, който пък растителността е разлагала отново... Доколкото знам, според някои схващания атмосферата на Земята в началото се е състояла предимно от въглероден двуокис (амонячната атмосфера и образуването на утайката по морското дъно е друга фаза, сега говоря не за нея). Огромната растителност, покриваща земята в продължение на стотици хилядолетия, е преработила въгледвуокиса и наситила атмосферата с кислород за по-висшите форми на живот.

По-висшите форми — колко относителна категория е това! — сега обаче изведнъж изчезнаха, значи престанаха да произвеждат и въглероден двуокис. И запасите някой ден ще привършат — а дали този ден ще настъпи след сто хиляди години или сто милиона години, е наистина без значение, тъй като няма нито часовник, нито календар, който да определи срока. Отмирането на едната половина на живия свят неизбежно ще доведе до изчезването и на другата. Смяната на местата, превземането на властта и едновластието при това положение е само привидно, случайно и преходно явление, едно трепване в нарушаването на равновесието. Победителят вече носи отровата в тялото си, както в класическите драми.

Логиката на последователността определено ме ободри и ми върна моментното душевно равновесие. Почти развеселен, превключих на по-висока скорост и докато профучавах под шатрата на буйно разлистените дървета, дори се радвах, че съм се освободил от потискащия град. (Интересно, а донякъде е и характерно, че два фактора въобще не ми минаха през ума: възможността за това, че неизброимите, но все пак настъпващи милиони години могат да създадат противосредството на опустошението и че природните процеси са изброими, но заместими. Другият, невзет предвид фактор, беше причината за настъпилата катастрофа: онова, което наруши равновесието в природата, можеше или може в бъдеще да създаде и нови обрати! Нека ми служи за оправдание това, че всички тези последствия на практика вече лежат извън обхвата на оставащите ми години. Чудно ли е тогава, че за някои от тях съм забравил?)

Заобиколих онази черна кола, която, естествено, още стоеше напреки на пътя — обрасла, овехтяла, но неподвижна, там, където се срещнах с нея първия ден. Междувременно невидимият симулатор в съзнанието ми се е приспособил към избледнелия свят и видът на

входа на Института не събуди у мен никакви чувства. Изглеждаше ми такъв, какъвто е бил винаги. Жълтите парцали на охраната стояха на входа като познати при бариерата. Вдигнах единия пистолет — затворът му не помръдна. Прясната ръжда бе свършила хубава работа. Хвърлих го и опипах джоба на самото си: издуваше го револверът на генералния директор. Изглежда, инстинктът за самоотбрана е неизкореним, макар и да знам, че няма срещу какво да се отбранявам. (А ако имаше, ако трябваше в това положение да се защитавам, не би ли било още по-ужасно?)

Бутнах нагоре бариерата и минах под нея с колата. Наистина нямаше смисъл да се мотая пеша из голямата територия на Института. Кому ще навредя, ако мина с колата по покритите с чакъл пътеки? Ако мина с колата по вече занемарената, избуяла трева? Кому ще навредя и главното: кой може да ми попречи?

Колата послушно се затъркаля, накъдето я насочвах.

Минах пред сградата на дирекцията, където няха никаква работа, и се насочих към малката горичка, където се криеше КП-то. Не стигнах съвсем до входа, а само до края на горичката, защото сгъстените корони се провисваха до капака на мотора, търкайки се о предното стъкло, и ми пречеха да виждам. От земята бяха изпъзтели корени, щръкнаха пред колелата като сгърчени пръсти и с подли удари затрудняваха и правеха несигурно движението ми. Всъщност ставаше въпрос само за няколко крачки... Спрях двигателя, слязох и хванал в едната си ръка чантата с ръкописа и магнетофонната лента, а в другата силен прожектор, се доближих пеша до КП-то. Въпреки че и тези няколко крачки не се оказаха леки, тъй като в гъсталака от клони — със заети ръце — можех да си проправям път само с лакти. От време на време можех да премина само наведен до кръста, а понякога и пълзейки на колене. За щастие миниатюрната джунгла се простираше само на няколко десетки метра и входът на КП-то беше под носа ми.

Вратата се отвори лесно и аз — сякаш едва вчера съм бил тук за последен път — влязох като у дома си в шлюза, после в познатия коридор между стените, между слоевете бетон и КП. Изглежда тогава съм бил затворил след себе си вратата на КП стената, когато съм излязъл. Тъй като сега и двете ми ръце бяха заети, трябваше за момент да положа на земята или чантата, или прожектора, за да отворя вратата. Този незначителен момент от действието за части от секундата стана

толкова значителен, че кръвта напусна главата ми и трябваше да се подпра с рамо на стената, за да не падна.

Тъй като в момента на навеждането осъзнах, че прожекторът в ръката ми не свети, въобще не го бях включил, когато минах през първата врата.

Въпреки това в малкото помещение, което нямаше прозорци, беше светло: осветителните тела по стената, покрити с матови стъкла и защитени с решетки, излъчваха равномерна светлина.

Не разбирах и не можах да разсъждавам върху това. Разумът ми се парализира. Изминало бе доста време, откакто всякакво подаване на електроенергия бе престанало, и бях привикнал с падането на здрача да виждам светлина, колкото може да даде лъчът на едно фенерче: накъдето се насочи, всичко блести студено — бяло, а на крачка от него околността тъне в нощ. Може би и затова не ми направи впечатление, че лампите в коридора светят. Сетивата ми го бяха схванали като продължение на външния слънчев свят и не сигнализираха...

Но защо светят лампите?!

Вцепенението бавно отмина, отново усетих краката си и като реакция получих силно сърцебиене. Лампите не светят от само себе си! За лампите трябва ток... Токът трябва да се произвежда. Някой трябва да произвежда ток...!

Оттласнах се от стената — зарядвайки и чанта и прожектор, — избягах от сградата. Вън се спрях — накъде съм се затичал. След това се втурнах в командната зала на КП-то. Нужен ми беше само един момент да установя: никой не бе ходил там оттогава...

Посегнах към обикновения ключ на стената, едно щракане и осветителните тела по тавана започнаха едно по едно да светят с трепкаща светлина. Значи и тук имаше ток... Но откъде идваше?

Затътрих се към командния пулт и в полусъзнание, като пометох с ръка гащеризона на Бирике на земята, се строполих на стола. Ръката ми се озова над бутоните. Натиснах напосоки един: зелената светлина на контролната лампа светна веднага, показвайки, че включената единица функционира. Изключих я, защото дори не знаех какво и къде съм задействувал. Контролната лампа изгасна.

Спокойствие, спокойствие. Спокойствие, ако е възможно! Електроенергия има, откъде? Някой я произвежда... Небеса! Възможно ли е и в града вече да има ток? Отдавна не ми беше идвало

наум да пипам ключа. Нещо е станало оттогава насам и аз не знам нищо! Как бих могъл да знам! Затворил съм се в себе си и гоня само своята фикс идея... Не. Щях да забележа, ако е станало каквото и да е. Дори и само един човек да беше останал жив в града, трябваше вече да се срещнем — ако не ние, поне следите ни...

Да не се въодушевявам много. Възможно е да е просто локално явление... Възможно е да е само случайно... Трябва да разбере. Това е. Трябва да разбере!

Токът тече по проводник. Следвай обратно проводниците и ще разбереш откъде идва.

С най-голямо удоволствие щях да го направя, ако повечето кабели не бяха скрити под земята. Обаче най-близката станция в обратна посока бе централната подстанция с всички табла и предпазители на електрическите съоръжения за целия комплекс... Отидох до колата, обърнах я и подкарах направо към подстанцията. Напълно бях забравил за останената в подножието на КП-то чанта.

Не бях имал много работа в подстанцията, най-много два-три пъти да бях идвал тук, а и тогава не за да я изучавам. Надали има обаче много тайни. Стандартните кутии на прекъсвачите стояха подредени нагъсто една до друга, лаконичните надписи по тях информираха достатъчно оня, който познаваше съоръженията из комплекса.

След кратко изучаване, за което с огромни усилия си наложих спокойствие и търпение, установих, че таблата без изключение са под напрежение. Значи лампите в който и да е край на комплекса могат да се палят и механичните съоръжения могат да бъдат задвижвани. Да видим тогава откъде идва токът?

Открих къде свършват входящите кабели: ръчките на шалтерите сочеха надолу. Значи от града, от външната мрежа не постъпваше ток. Обаче вътрешната мрежа беше под напрежение: малките индикаторни лампички светеха, без да мигат. Сега трябва да се открие къде са свързани... Откъде се захранват?

Открих и това.

Не знам зарадвах ли се, или ме обхвана разочарование? Времето беше твърде кратко, за да се вживея в каквото и да е. Надеждите ми не нараснаха и не се зародиха мечти. Рефлексите ми се напрегнаха, нещо трепна в съзнанието ми, но това трепване беше достатъчно, за да попадна по следите на решението.

Отново Давид. Без него тук нищо не може да бъде разбрано. И други изследователи строят модели, но се задоволяват да отчетат резултата по уредите и да отбележат, че могат да ги публикуват. Давид не обичаше уредите. Добре де, добре — казваше, — а какво би било, ако пуснем духа от бутилката? Макар и през някоя малка дупчица, но да излезе! Не само да ни маха отвътре.

Може би и затова Давид имаше толкова сблъсъци с колегите си: теоретиците не обичат много, когато между тях се завре някой практик. Защо не върви в промишлеността? — питат. — Там може да си човърка на воля? Трудно беше обаче да се отървеш от Давид. Давид получаваше от правителството всичко, каквото поискаше и което искаше, доста ловко, защото правителството чрез него демонстрираше как подпомага активната наука. А пък Давид се бе захванал с най-трудната тема, която можеше да бъде намерена по него време в областта на енергетичните изследвания: превръщането на топлинната енергия в електрическа без използването на въртливо движение... Тема с подобна трудност беше може би само овладяването на термоядрената енергия. Давид бе направил вече първите опити. Повтори изведените на други места опити с магнитно-хидродинамичен генератор: прекарваше през една тръба продукти на горене с висока температура и с помощта на магнитно поле разделяше намиращите се в продуктите на горенето положителни и отрицателни електрически товари. Събираше ги върху две плочи и по този начин създаваше напрежение между тях. Когато експериментът приключи нормално и с резултат, и индикаторите показваха напрежението, Давид зарязва всичко и повече не погледна съоръжението. Впоследствие трябваше да разглобим цялата конструкция, защото пречеше и заемаше място, което ни трябваше за други експерименти.

Смятахме го за моментно настроение, както всички внезапни промени в интересите на Давид, но грешахме, както винаги, когато вземахме настроението му за причина, то дори не беше и следствие, а само психическа среда, в която работеше мозъкът му. По-късно точно се установи — и изчисленията го доказаха, — че дори ако се създаде затворен цикъл за движението на газа и изтичащият газ се върне в системата, и тогава коефициентът на полезно действие ще достигне само осем-десет процента. Най-много дванадесет. За лабораторен резултат е отлично и повечето от учените биха се задоволили и с

толкова, защото възможността за създаване на процеса е доказана, нужно ли е повече? На Давид е нужно. Работата трябва да има и някакъв реален смисъл — каза. — Да постигнем най-малко четиридесет процента КПД, с което ще можем да запалим поне една мижава крушка!

И започна да произвежда топлина в един реактор при доста опасни условия, движейки се на границата на критичната температура. Вместо циркулиращия газ започна да използва комбинации от различни сплави и на принципа на възникването на термоелектричеството, но по еднакво отличаващ се в количествено и качествено отношение начин създаде напрежение. И то не какво да е. Системата скоро заработи с КПД 40 процента и първата крушка действително светна. Давид обаче не се задоволи с това. След мъчително прецизни изчисления той продължи да повишава производителността на системата и тъй като, ако се абстрахираме от примитивните акумулатори и батерии, не можем да складираме електричеството — когато реакторът заработи, просто го включи в мрежата на комплекса. Гордееше се като дете с играчката си от това, че сме минали на самозадоволяване. За да може обаче системата да продължава да бъде усъвършенствувана и да може да бъде определен ефектът от нея, трябваше да направим експлоатацията ѝ непрекъсната...

Давид се снабди с разрешение и за това: един хубав ден окончателно изключихме идващия отвън ток и оттогава мрежата на комплекса се хранеше само от термоелектрическият реактор на Давид. Успоредно с това в прекъсвача бе монтиран автоматичен регулатор на напрежението, който при каквото и да е дефект в реактора щеше да ни предпази от свръхнапрежението; ако пък обратно — токът спреше, автоматично щеше да ни включи към външната мрежа. А това, че един евентуален дефект се равнява горе-долу на експлозия в пренатоварения реактор, го знаеха приблизително всички в комплекса, но за наша чест никой не го изрече на глас нито тук, нито другаде. Експлозията щеше да унищожи най-много самия реактор и непосредствената му околност, за повече нямаше да има сили; но понякога самата мисъл за възможността е по-тревожна от последствията. Така че си държахме езика зад зъбите. Няма съмнение обаче, че Давид пришпорваше строежа на КП-то и затова, защото ако

резултатът е положителен, под неговата за щита щеше да може да продължи да увеличава мощността на малкия си „източник на ток“...

Аз работех в КП-то, оттам излязох и тогава, и въпреки това не ми дойде на ума откъде идва токът: твърде дълго бях живял в тъмнина, изгубил надежда, за да мога да схвана внезапно блесналата в очите ми светлина: заслепи ме, вместо да ми просветне.

Спукването на още неоформилите се мехурчета надежда почти не ме потресе, когато осъзнах факта, че реакторът на Давид продължава да работи все така усърдно, тъй като намиращото се в него радиоактивно вещество нямаше да се изчерпи скоро (въпреки че и то не е вечно). Откровено казано, повече се зарадвах. Човек в края на краищата е несъвършено животно и колкото и да се стреми да го прикрива, силно страда от загубата на удобствата. Когато схванах напълно защо светят лампите, защо работят съоръженията, само дете не се разплаках: довечера мога да си запаля светлина, мога да се изкъпя в топла вода! (Комплексът задоволяваше нуждите си от вода от собствен микроязовир, а щом има ток, ще работят и помпите!) Светлина, топлина и кой би могъл да изброи още какво се върна за мен от изгубения рай...

Корабокрушенецът след дълго скитане попадна на малкото островче на цивилизацията. От него зависи как ще се подреди и колко ще издържи.

А може би някога на хоризонта ще се появи и кораб.

8

„Подредих“ се. Постепенно бях привикнал от време на време да сменям жилището си. Трябва да си призная, че такъв бивак още не бях имал. Вярно, пиенето не ми беше така подръка, както в резиденцията на господин генералния директор, но друго беше хиляди пъти по-важно: имах на разположение обичайните и толкова необходими основни предпоставки на цивилизацията светлината, топлината, водата...

В сравнение с предимствата това, че източниците ми на снабдяване оставаха сравнително надалеч, беше дреболия. В края на краищата какво по-просто от това вместо всеки ден да си търся храна, да отделя сега един цял ден и да натоваря някой по-малък камион с хранителни продукти, напитки и с всички онези дреболии, които са нужни за ежедневието. Не забравях и дрехите, особено бельото, защото, да си призная, не обичах да пера. По-просто беше носеното да се хвърли, отколкото да се пере. А запасите от ризи, чорапи за един човек изглеждаха толкова неизчерпаеми, колкото, да речем, и запасите от коняк. Пластмасовите пликосе на съвременните опаковки засега устояваха на плесента и праха.

Един от павилионите на Института бе уреден като гостна. Тук биваха настанявани учените, дошли от чужбина за по-дълго време или за изследователска работа, тук спяха и онези, на които работата им включваше и нощни наблюдения. Не беше съвсем луксозен хотел, но каква полза щях да имам, ако във всяка стая имаше телефон и телевизор? Намерих удобно, чисто легло, баня, кухня с електрическа печка и бойлер; килер, където мога да струпам запасите си, и кука, на която мога да се обеса, ако все пак стигна до извода, че всички тия напъни са напразни.

В новата си империя се движех по-свободно, отколкото из града, който на всяка стъпка ми напомняше за случилото се, а дори не можех да се опитам да залича следите. Институтът в края на краищата не ми беше съвсем нов като дом — а просто беше повишен от втори (както

някои с любов наричаха работното място) в първи. Относителната му затвореност или, ако така ви харесва повече, ограниченост ми помогна да възстановя илюзията си за ред. Намерих малкото ремарке на градинарите и насъбрах от градината, гостната и от другите места обувките и каквото друго намерих. Натоварих ги на ремаркетото и ги откарах в един далечен кът на градината, в някаква барака. Постепенно заприличах на някой особняк аристократ, който си живурка самотно в парка на замъка си, в обществото на люлеещия се стол, напитките и пурите си. Ако ми се приискаше, можех да играя дори и голф. Само трябваше да окося тревата, защото беше висока и гъста и щеше да спира топката.

Възможно е да рисувам картината по-идилична, отколкото бе в действителност. Животът ми несъмнено стана по-прост, но не по-лесен. Още по време на пренасянето, при което не липсваха и физическите усилия — трябваше да повдигам сандъци и кутии, да ги товаря на камиона и отново да ги разтоварвам, — на няколко пъти ми се зави свят, задъхвах се. В началото се оправдавах с това, че не съм привикнал с физическа работа, но една сутрин ми се стори, че устата ми е подута. Езикът ме болеше, небцето ми гореше, а венците ми бяха отекли. Ужасих се, защото много се страхувах от заболяване: безпомощността умножава терзанията от самотата, а мъките при очакването на смъртта са по-лоши от мъките, причинени от болката...

Когато си оставен сам на себе си — а това се потвърждаваше всеки момент, — ставаш по-находчив: няма по-добро изпитание за инстинкта за живот от самотата. Този път разбрах, че не съм истински болен: просто бях хванал скорбут, както навремето моряците и полярните изследователи! Много отдавна от менюто ми отсъствуваха каквито и да е пресни хранителни продукти, последствията се разбираха от само себе си, още по-рано трябваше да се сетя... Бях в по-благоприятно положение от моряците и пътешествениците: влязох в най-близката аптека и глътнах няколко таблетки витамин „С“. Останалите натиках по джобовете си, като ги допълних с други витаминни препарати.

Здравето ми се възстанови светкавично, но последователността, която спадеше към по-добрата страна на природата ми и от която никога досега не бях имал по-голяма нужда, ме накара да не се връщам повече към случая. Докато търсех в аптеката витамина в ръцете ми

попаднаха флакончета с най-различни лекарства и когато четях надписите, ща не ща, трябваше да прочета и срока на годност. Защото настъпва ден, когато лекарствата губят своето действие, вече не лекуват, а може даже и да вредят. И напразно ям витамин „С“ към боба, зъбите ми ще изпопадат, мускулите ми ще се отпуснат. Естествено, и бобената чорба няма да е вечна: трайността на консервите е ограничена, колбасите ще изсъхнат, сланината ще граняса, брашното и оризът ще мухлясат, хлябът и царевицата ще хванат плесен...

Интересно след колко време? Една година, две години — евентуално пет, десет? А тогава аз ще бъда ли още тук? И така ли ще бъда тук? След една година или след десет години?

Досега не бях мислил за това. Не бях имал време да мисля. Прекалено ме занимаваше материалното и духовно оцеляване, беше ме ангажирало написването на онази проклета „дисертация“. (Междувременно бях занесъл единия екземпляр зад КП стената, но в библиотеката още не бях ходил.) Все още страдах от шока на преживяното, който ме отпускате дълго и бавно. Сигурно вследствие на това отпускане, след непосредственото минало и настоящето, аз се замислих и върху бъдещето. Може и да не ми се е искало да мисля за него досега, но отлагането никога не е спасение, ако онова, което ще се случи, трябва да се случи. Наистина в джоба си носех избавлението, подаръка на господин генералния директор, и грижливо го пазех да не ръждяса, но не мога да кажа, че ме успокояваше кой знае колко. При нормални условия смятах самоубийството за признание на поражението. Положението сега беше друго, но аз не се бях променил толкова — докога ще мога още да преценявам? — че да търся логично оправдание за себе си, ако се предам!

При всичко това потресе ме продължителността на бъдещето. Не знам какво може да чувствава осъденият на доживотен затвор. Сигурно се радва, че са му оставили живота, а с него и надеждата, че някога ще се освободи. Обаче положението на затворника е обратното на моето: има другари и пазачи, с които може да поразмени дума, но не може да излезе от четирите стени. А аз мога да обикалям колкото си искам земното кълбо, но човешки глас мога да консумирам само от консерва. А, както казах, дори трайността на консервата е относителна.

Това, което все пак е общо между затворника, корабокрушенеца и мен, е не само надеждата, че докато са живи, докато се държат, на хоризонта може да се покаже пушекът от комина на амнистията; истински общото в това е събитието, също и урокът, как да бъдат преценени последствията от събитието. Останалото може да се оформи по много начини, в зависимост от личността, физическото и психическото състояние. И не само в зависимост от жертвата: директорът на затвора и капитанът на кораба, плаващ в близост до острова, също настояват за място в блюдото на везните...

За пръв път самотата ме удари през лицето; сега разбрах, че този шамар може да бъде и траен — евентуално до живот. Трябва да преценявам последствията.

Изключих револвера от решенията. Остана само грижата за едното оцеляване, борбата на първобитния човек с първобитна упоритост за оцеляване. Първобитният човек е успял — само че не е бил сам. Естествено, и аз не съм съвсем сам, поне в сравнение с първобитния човек: мои са всички онези умения и познания, които човек е натрупал, откак е слязъл от дървото. А той с какво е започнал? Ако не се лъжа, с това, че от събирането се е пренастроил на изкуствено създаване на блага. Най-добре ще бъде да последвам примера му.

В началото, естествено, и аз започнах със събиране. А когато усетих, че това е малко, продължих само да подобрявам начина, вместо да премина в по-горен клас.

Щом осъзнах, че събирането на консерви и колбаси не е достатъчно, осмелих се да се отдалеча от базата си. Институтът и без това се намираще в края на града; най-близките стопанства бяха само на две крачки оттук. Но не трябваше да ходя дори и там: около вилите открих онова, от което имах нужда. Зеленчуци, цвекло, зеле, домати, лук, а по дърветата — плодове в неограничено количество. Така че масата бе сервирана, оставаше въпросът, безопасно ли е да се консумира това, което ми предлагаше. Лъчението, предизвикало катастрофата, оживи растителността, но това оживление не носи ли в себе си смъртна опасност за живите същества? А множественото число е просто отчайващо символично, тъй като няма друга жива душа, върху която да го изпитам, освен върху себе си.

Трябваше да го направя, защото дори да не го направех, пак щях да си загина, както ако бих погълнал отрова. Мъките не мога да си спестя, най-много — времето за очакване. Освен това човек, ако толкова се старее да се пази, попада в клопката на сантиментализма: тъй като асортиментът беше богат, а изборът зависеше само от мен, първо опитах една апетитно узряла ябълка.

Услади ми се, усладиха ми се и останалите. Не усетих да ми вредят. Напротив, почувствувах се освежен, мускулите ми станаха по-еластични, мислите ми — по-живи отпреди.

Направо се нахвърлих на зеленчуците, на плодовете. Натоварих малкото си камионче до пръсване, съвсем излишно: зеленчуците са хубави само пресни. Щом ми се яде всеки ден, всеки ден трябва да си бера... Но това, което в началото се бе оказало интересно, вълнуващо, щом започна да се повтаря всеки ден, се превърна в уморително губене на време. Отново се върнах към сухата храна и само от време на време се решавах на някое „прибиране на реколтата“. Несистемното хранене, отиващо в двете крайности, доведе до своите последствия: хвана ме страхотно разстройство. Нямах проблеми с лекарствата, но веднъж спазъмът ме хвана тъкмо на път за къщи. Минавах точно през жилищния комплекс на Института. Спрях, напосоки влязох в първата къща и поисках да вляза в най-близкия апартамент. Вратата на антрето беше затворена. Опитах следващия, но сякаш съдбата си играеше с мен, напразно натисках бравите, нито една врата не се отвори. Напънът ме измъчваше все повече и пропорционално на това растеше и ядът ми. Когато почувствувах, че не издържам повече, измъкнах револвера и стрелях няколко пъти в ключалката на запъналата се пред мен врата. Тясното стълбище отрази оглушително гърма на револвера. По главата ми се посипа мазилка, във въздуха се носеше прах и миризма на дим. Но бравата се разпадна и след два силни ритника вратата отстъпи. Нахълтах в апартамента наистина в предпоследния момент.

Вълнението, физическото усилие и упоритото разстройство ме бяха изтощили. Когато излязох от сградата, се почувствувах толкова обезсилен, че приседнах на каменните стълби пред входа. Кожата ми настръхна, дишах учестено, направо се задъхвах...

И тогава изведнъж се разсмях. Разсмях се накъсано, с хълцане, като истерик! Сетих се колко напразни са били предишните ми усилия

да вляза в някой апартамент и да търся тоалетна. Напразно? Не се изразявам правилно: излишно, така беше. Щом бях почувствувал внезапната необходимост от това, защо не клекнах, пък било то и насред улицата? Нямахме кого да скандализирам и от кого да се срамувам... Всъщност нямаше да навредя на никого...

Казват, че брадата на мъртвите продължавала да расте. Клетките умират по-късно от този, на когото са служили; мозъчните клетки живеят шест-осем минути след спирането на сърцето, а роговите клетки с дни преживяват времето, когато е имало нужда от тях... Интересно, с колко надживяват привичките от цивилизацията изискванията, които се предявяват към тях? Добро възпитание, чувство за срам, навик, хигиена, удобства... Всяка една като отделен слой е полепнала в нервните ми клетки и направляват постъпките ми дори и тогава, когато практическият смисъл от тях вече доближава нулата. Така ли ще бъде, докато съм жив? Или — ако ми е писано да живея достатъчно дълго — постепенно ще се притъпят, ще се разпаднат и с отмирането на времето ще изоставям тук-там по някоя от тях?

Блед и отпуснат седях пред вратата, когато по замръзлата улица забелязах да се приближава странно същество: парцали покриваха тялото му; слели се в едно, рошава коса и дълга брада окръжаваха лицето му, от което надничаха само парче сива кожа и сълзящите очи. Вървеше прегърбен, с тътрене и леко поклащане, сякаш му беше трудно да запази равновесие на два крака, но не смее да се отпусне на четири, предните му крайници вече не се подчиняват: твърде къси и слаби.

Смехът замръзна в гърлото ми, защото в приближаващия се познах себе си... Щях да го попитам колко години са минали оттогава, ала езикът се въртеше трудно в беззъбата му уста, отдавна беше отвикнал от говоренето...

Скочих и въпреки че се олюлях, успях да се добера до колата, седнах в нея и се понесох към чудовището. Не почувствувах силата на сблъсъка, не чух и удар, не прозвуча и вик. Колата мина през него, сякаш е бил само мъгла или сън.

Същия ден следобед — заради разстройството трябваше да легна — си съставих режим с повтаряща се и изменяща се програма. На първо място в ежедневието ми стояха миенето и упражненията за тялото. Систематизирах нещата, необходими за поддържане на живота,

и реших, че ще уча. Ще освежа познанията си по математика и тъй като и без това трябва да ходя до библиотеката, ще погледна какъв материал по биология, главно по медицина, съм в състояние да обработя... Ръката ми вече беше посегнала да напише в края на реда: учене на езици — но се усетих навреме.

Фактът си е факт: планът и дневният режим донякъде ме възстановиха. Премина и разстройството ми и постепенно започнах прехода от събирателния начин на живот към „производителния“. Разкопах едно парче от подивялата трева и посадих най-различни семена. Бях ги взел от един магазин за посадъчни материали, а на гърба на пликчетата бе написано какво да се прави с тях. Сезонът все още беше благоприятен и ако не бях сигурен, то поне можех да се надявам, че все нещо ще се хване от граха, фасула, доматиите и другите подобни. Във всеки случай усърдно поливах градинката си, която, дори и да не разнообрази менюто ми в очакваната степен, във всеки случай ще подсили у мен склонността към наблюдения, а в моето положение дори и това не е дреболия...

В по-широк смисъл империята ми се простираше до оградата на Института, а в по-тесен — включваше павилиона, който си бях избрал за жилище, и най-близката му околност. Погрижих се за съоръженията, от които зависех. Поддържах в ред язовира и редовно проверявах реактора. Обаче изключих и разглобих всички останали, които можеха да станат излишни или опасни. Свалих предпазителите в неизползваемите сгради, за да не стане късо и да възникне пожар. Разглобих действащите опитни установки в лабораториите и спрях останалите реактори. Радиоактивните вещества прибрах на сигурно място, а накрая разположих около жилището си уреди за метеорологично наблюдение и за следене на радиоактивността както за информация, така и за сигурност. Въпреки че нямаше да ме предпазят от повтаряне на катастрофата, тъй като тя би изпреварила предупреждението.

Намиращите се на територията на Института, макар и затворени и обезвредени радиоактивни вещества, са само част от онези радиоактивни вещества, които могат да се намерят по света в активно състояние или в „резерв“. Дюзини предприятия, произвеждащи такива вещества, работеха с пълен капацитет; стотици реактори произвеждаха

енергия; подземни, подводни складове, кораби, самолети, подводници, препълнени с атомни заряди.

С тях какво е станало? Какво е могло да се случи?

По всяка вероятност нищо. Иначе и с тези тук е щяло да се случи нещо. Щели са да експлодират или напротив: да се срутят като подгизнали минни забои. Ала не бяха експлодирали и не се бяха срутили. Излъчването (неутронно? друго?) беше подействувало само на живите организми — смилявайки се над собствената си раса, над останалите живи атомни факли. Виж го ти.

По-добре да бъде предпазлив. Да умра е сравнително просто. Трудна е агонията. Дълга и в самота. Сабята, пушката правят видима, кървяща рана. Лъчите изяждат човека отвътре, смилат го бавно, както термитите дървото. Стои, живее, обаче отвътре вече е празно. Благодаря, не желая.

Разположих уредите. Останалото ще видим.

Стараех се да избягвам сградата на дирекцията. Качих се още веднъж до стаята на Давид — без да влизам вътре, — заключих вратата и хвърлих ключа. Не исках повече да влизам там.

Трябваше да свърша още една трудна работа. Дълго я отлагах, но в края на краищата не можех да я избегна. В комплекса, тук, беше и Алберт. Тук е и сега. Рано или късно трябва да вляза и там, където е работил, защото невъзможно е, докато аз живея, трудя се тук, около него, той така...

Познавах всички в Института, от старшите сътрудници до огнярите. За повечето от въргалящите се жълти гащеризони знаех — а ако не ги бях намерил на мястото им, предполагах — кой ги е носил. Когато обаче се захванах да въвеждам ред, си внуших да смятам гащеризоните за вещи. Така успях да ги събера и откарам в бараката. Много от тях останаха на мястото си: където нямах работа, не бях ходил. Не бях влизал и в онази стая, която беше на Алберт.

Алберт е различен от останалите. Алберт ми беше приятел, допълнение и противник. Откъде ли се познавахме?

Естествено, от университета, откъде другаде — и с това се отговаря и откога. Бяхме в един курс; зараждането на приятелството ни се дължеше на агресивната природа на Алберт и на тениса. Играех системно, защото го смятам за такъв спорт, който еднакво ангажира всички мускули на тялото, събира в себе си елементи от бягането,

скоковете, гребането, тласкането на гюлле; същевременно е чист и неагресивен спорт. Идеална тренировка за тялото на занимаващите се с умствен труд. На Алберт вероятно и през ум не са му минавали подобни разсъждения, той обичаше страстно тениса; играеше заради самата игра, вълнуваха го непредвидимите пътища на отскачащата топка, усилието и умението да я върне. Бореше се за всеки гейм и носеше на лицето си радостта от победата. Защото Алберт беше състезател. Още когато попадна в университета, го смятаха за класа сред младежите, а там успя да влезе и в световната ранглиста.

Може би и аз бях спомогнал за това, въпреки че никога не се бях стремил към подобна слава. Факт е обаче, че приятелството ни започна на корта. Алберт ме видял как играя, след което дойде в съблекалнята и ми каза да му стана спаринг-партньор. (Ето, без да искам, го охарактеризирах: „каза ми“, употребих, вместо „помоли ме“.) Приех, въпреки че впоследствие се установи, че не съм знаел с какво се нагърбвам. На Алберт му харесвали равномерността и упоритостта в играта ми. Както каза, играел съм като „човек-робот“, в който някаква изчислителна машина определя най-благоприятния вариант на удара, така че съм идеалният партньор. За мен също бе разнообразие да играя с един майстор, дори и тогава, когато част от времето за тренировка запълвахме със заучаването само на отделно движение или удар. Подчинената роля не ме притесняваше, тъй като няхах амбиции в тази област, а ролята бях приел сам.

Не можех обаче и да предполагам колко време ще ми отнема. Наистина Алберт имаше на разположение и други партньори, но той все повече държеше на мен и трудно понасяше да му противоречат. А аз, както вече споменах, имах нужда само от няколко часа седмично за развлечение, а не от няколко часа тренировка дневно. Положението ставаше все по-неприятно; Алберт се готвеше за международен турнир и — колкото и смешно да звучи — ме обяви за предател, като му отказах помощта си. Какво друго можех да сторя, отстъпих. На турнира премина и четвъртфинала и отстъпи едва в предпоследния кръг. Дори и така се класира доста добре. Помислих си, че ще последва по-дълга пауза, но бях сгрешил. След кратка почивка отново започна напрегната работа, подготовката за следващия турнир. Реших да изляза от играта, дори и да се скараме.

Проблемът се реши неочаквано. Още там, в университета, в съдбата ни се намеси Давид. Беше ни преподавател и един ден повика при себе си Алберт. Така не узнах какво са си говорили. Алберт дори и след години, ако станеше въпрос за разговора, изпадаше в безсилен гняв и само ругаеше. Във всеки случай същността на думите на Давид била, че той смятал Алберт за извънредно талантив физик и би желал, щом завърши, да го вземе при себе си в Института. Обаче ако продължавал така, никога нямало да завърши, защото тенисът ограбвал по-голямата част от времето му, а турнирите обърквали учебната му програма, постоянно се пресичали със сесиите. Алберт се опитал да се пазари, но Давид останал непреклонен и като баща феодал настоявал младежът да избере: или той, или топката! Алберт му тръснал — Топката! — при което Давид го нарекъл глупак и го изхвърлил.

Не бе минала и седмица и Ерика скъса с Алберт. Ерика също беше в нашия курс, мургава, с налети форми, но със стройно тяло, която, бях дълбоко убеден в това, бе попаднала в атомната физика по някакво недоразумение, качила се бе на погрешен трамвай или нещо подобно. Всъщност трябвало е да стане самарянка или проститутка. Еротиката и майчинският инстинкт се смесваха в напрацията ѝ същество не по половина, а всяко едно я изпълваше на сто процента и така Ерика, опровергавайки законите на физиката, щурмуваше с двоен енергиен заряд избрания от нея обект на интересите ѝ — Алберт. Момчето имаше нужда както от майчина нежност, така и от пламенна женственост, но тъй като кротката отстъпчивост или примирението не се съдържаше в характера нито на единия, нито на другия, във връзката им имаше повече искри, отколкото в някое старо динамо. Но в края на краищата четките, дори и да искрят, все пак отвеждат електричеството. Ерика и Алберт станаха една от онези неразделни двойки, трайността на които не е безусловно вечна, но във всеки случай определя реда на сядане по банките за период от пет години.

Така че можете да си представите какъв удар беше за Алберт недостатъчно и слабо обоснованата промяна у Ерика. На всичкото отгоре и това. Толкова удари на съдбата надхвърляха и неговите сили и тъй като възможностите за забрава дори и във века на космическата техника са отчайващо малко, какво друго му оставаше — напи се до козирката. Естествено, изгуби следващите си мачове в международния отборен турнир, с което направи особено тежка грешка. На

международния спортен пазар успехите и неуспехите на тенисиста, странно нещо, се смятат за лични постижения или поражения. Изключение прави само единственият отборен турнир, годишният шампионат: ако състезателите го загубят, това вече не е само тяхна беда, това е национален крах. Така че Алберт, освен че претърпя загуба и доведе и отбора си до загуба, допусна и тактическа грешка. Наистина никой не го упрекна за това, но в националната федерация, а и в университетския отбор, член на който беше, му препоръчаха почивка. За подсилване на нещата прекратиха членството му в сборния отбор и повикаха на негово място една млада надежда.

Логично би било след всичко това Алберт да продължи да пие, докато изгуби и остатъка от здравия си разум. Това обаче не последва. В тежките часове на провала, когато жертвата има чувството, че блатото стига до устните ѝ, някой му хвърли дъска и въже, та ако иска — да може да се измъкне. Този някой беше Ерика. Донякъде побосновано, отколкото при скъсването — ласкавото майчинско отношение, съжалението и въображаемото чувство за отговорност; нужно ли е повече? — беше склонна на помирение. Алберт в началото крещеше, после плака и накрая се остави да бъде пречистен. И телом и духом.

Възродената и пречистена любов му придаде нови сили и тъй като отсъствието на тренировки му оставяше много свободно време, в края на годината си взе всички изпити с отличен. Никога никой не би могъл да докаже, че зад различните промени у Ерика се крие една повисша цел и едно още по-далечно лице, което дърпа конците. Едно обаче беше сигурно, че Ерика, въпреки проявената изненадващо ниска компетентност в областта на природните науки, премина през всички изпити. Такова концентрирано проявление на професорска доброжелателност беше рядкост дори и във всеизвестните случаи на протежирани отрочета; има обаче заслуги пред родината, които не се награждават с орден.

Всичко това би звучало само като анекдот, ако не съдържаше същевременно и решението на моя проблем. Алберт беше принуден да учи, а на мен най-сетне ми остана време и възможност за това. Алберт известно време подозираше, че и аз съм играл някаква роля, това обаче не отговаряше на действителността. На корта бях треньор, извън корта — зрител. Старателно се въздържах от друга игра. А когато Алберт се

изправи на крака, сам осъзна, че не може да ме обвини в нищо. Познаваше ме и тъй като, слава богу, не съм сложна душа, бързо ме беше опознал, знаеше, че не бих бил в състояние с каквито и да било трикове да браня собствените си интереси за негова сметка. Интересното е, че у него никога не се породило подозрение относно вероятната задкулисна същност на тази история...

Достатъчно е да спомена, че когато бегло подметнах на Алберт, че през последните месеци е понапълнял и не би било зле да се пораздвижи малко, прие го с благодарност. Оттогава насам всеки ден играехме по един час; никога не тренирахме, винаги само играехме. Алберт силово, с идеи и непредвидимо, аз старателно, прецизно и по възможност с малко грешки. Раздвижването на тялото удовлетворяваше Алберт, след това беше уморен, но в добро настроение: никога не спомена, че би желал да започне отново... Може би вече е гледал по-надалеч.

След игра вземахме по един душ и малко разговаряхме. Тогава дружбата ни се задълбочи истински. Сигурно и Давид не би ме забелязал, ако Алберт не бе насочил вниманието му към мен. Давид ме повика при себе си и дълго разговаряхме. Не ми се вярва да е бил особено въодушевен от мен, но обстоятелствата бяха на моя страна: прецизността и задълбочеността са достойнства, които все още се срещат по-рядко, отколкото е необходимо. С Давид не говорех на една и съща вълна, но гениалността му между другото се криеше и в това, да може да разпознае и у различните от него полезното и нужното. Единственият недостатък на кибернетиката — каза — е, че отвиква хората от смятането. Е, а аз обичах и можех да смятам. Когато завършихме университета, с Алберт получихме стипендия за чужбина: две години обикаляхме света, научните институти и лаборатории. Когато се завърнахме, вече ни очакваше поканата: и двамата попаднахме в института на Давид.

Тенискортът се падаше на половината път между института и жилищния комплекс, където се пренесе Алберт. Ерика по това време вече се числеше към приятните му спомени, тъй като, докато ние обикаляхме по чужбина, тя се бе омъжила за някакъв директор на консервна фабрика, вдовец с пет малки деца. Майчинските й инстинкти навярно бяха намерили удовлетворение, както и

ненаситното ѝ желание за честото повторение на церемонията по оплождането.

Укротяването на спортните амбиции, осъзнаването на спокойствието от мъжката независимост и открилият се сравнително свободен път пред професионалните му интереси дори и да не бяха укротили напълно страстите на Алберт, поне му бяха дали някаква насока. Не съм чак толкова самолюбив, та да отричам: смятах го за бъдещия наследник на Давид, за продължител на таланта и делото му. Моето мнение не се различаваше, въпреки че според мен у Алберт отсъствуваше онази мъдрост, която и от откъслечни наблюдения води до правилни изводи, но несъмнено интуицията не му липсваше. Да бе имал повече време, сигурно щеше да остави нещо след себе си.

Реших, че ще погребя Алберт.

Намерих един здрав сандък, поех два малки рома, след което влязох в стаята на Алберт и сложих в сандъка гащеризона, обувките, бельото. Стараех се да пипам нещата внимателно, та да се вдига от тях колкото може по-малко прах. След това влязох в предоперационната и отворих шкафчето на Алберт. Сложих в сандъка дрехите му, но първо погледнах какво има в джобовете. Оставих всичко в сандъка, портфейл, удостоверение, запалка, кърпичка, взех само ключовете.

Искаше ми се да погребя с него и ракетата му, но никак не се събираше в сандъка. Накрая я оставих в шкафчето...

Близо до КП реактора, под един стар кестен, изкопах яма, в която погребях сандъка. Над нея оформих малка купчинка, но ми се стори смешно да слагам паметник. И все пак трябваше да има някакъв знак...

Върнах се отново в предоперационната, отворих отново шкафчето и взех ракетата. Занесох я до гроба и я забих дълбоко с дръжката надолу в прашната земя.

Останах още няколко минути там, след това тръгнах да си гледам работата.

9

Отидох и в библиотеката. В нейните подземни, бронирани и снабдени с климатична инсталация помещения се съхраняваха най-ценните и — странно съвпадение — най-старите писмени паметници. Не вярвам някой някога да се е замислял над наивността на този вид фетишизъм: добре познаваме съдържанието на писанията: безброй копия, от които могат да се извадят други копия, пазят вярно всяка тяхна буква; и без това оригиналът не може да бъде съхраняван вечно. Сухият и горещ пясък на пустините ги бе консервирал за три, за пет хиляди години — повече от това дори нашите технически чудеса не могат постигна.

Старите писания вече нямат тайни, материалната им стойност не може да бъде изразена, за икони не стават. За какво са ни тогава?

Фетиши, индиански тотеми, завет на предците към наследниците. „Докато пазите тотема, ще пребъдете!“ Наследниците запазиха тотема, но себе си не успяха. Бронираните зали сега наистина се превърнаха в онова, което винаги са били: скъпоструващи гробници.

Но ако е така, какво правя аз тук? Защо отнасям посланието си в гробище, в което вече никой не обещава възкресение?

Внимателно, не трябва да обърквам нещата. Моето послание не е тотем, не искам с фетиша на миналото да правя магия на идното поколение за добър лов, за богата плячка. Моето послание е обикновено изложение на факти, което трябва да направя дори и ако нямам никакъв шанс някой някога да го прочете: „Трябва“ тук се отнася до самия мене. Аз съм съзнателно създание на природата, така че действувам по силата на съзнателно решение и постъпвам така, както изисква моята природа. Природата ми обаче е изразител на човешкия род, така че не мога да сторя друго, освен онова, което е нужно на човешкия род. А това, че аз, като същество, за момента съм единственият представител на този род, е маловажно от гледна точка на делото. Инстинкт? И това е маловажно. Проявява се в съзнанието

ми и ме тласка към действие, а не към разсъждения. В природата ние носехме званието „Хомо сапиенс“ едва ли не като благородническа титла, но то не е титла, а само изискване.

Така че моето послание не е фетиш, а вест, която или ще стигне до целта, или не; това от гледна точка на възникването ѝ не е следствие на избор. Ако все пак стигне до целта, функцията ѝ се прекратява, тъй като се е изпълнила задачата. Но понеже съдържанието ѝ е необикновено и ще остане само в няколко екземпляра, възможно е след узнаване на съдържанието ѝ да я сложат за спомен, като рядкост. Тогава обаче и моето послание ще се превърне във фетиш, в тотем. За щастие, аз вече няма да имам кой знае колко общо с това.

Ключът от бронираната зала намерих доста лесно, в чекмеджето на директора на библиотеката; отварянето на бравата ми създаде повече трудности. Обаче техническите хитрости, създадени за сигурността на старите бумажки, бяха доста по-изостанали от охраната на някои по-съвременни хартийки. Възможно е Книгата на мъртвите да ми помогне да се оправя на оня свят, но повечето от хората копнеят по ценностите тук, на земята. Следователно успях да отключая бравата на бронираната зала и сложих посланието и магнетофонната лента на видно място. Кодексите, пожълтелите рула, дебелите, подвързани в кожа книги не пипнах. Защо? Повече не можеха да ми помогнат.

Имах нужда от книги, полезни в живота ми на корабкрушенец. Щом свърших работата си, излязох от бронираната зала, внимателно затворих вратата, но оставих бравата отключена: защо да се блъска идното поколение и с нея.

В каталожната зала прекарах няколко приятни часа. Бях се подготвил за дълга екскурзия, бях си взел ядене, пиене и никъде не забелязах надпис „Храненето забранено“. Налагаше се да подбирам много внимателно, тъй като измежду милионите книги трябваше да избира онези няколко дузини, от които имах нужда. Медицина, агрономство, основи на земеделието и накрая някаква художествена литература, просто за четене.

Не обичах да ме вземат за ограничен. Това обвинение лесно се отправя към физиците и те трудно се борят с него. Трябва време и много приказки, докато се разбере за някого, че обича не само това, което разбира. А пък колко, ама колко са онези, които си мислят, че разбират всичко онова, което просто ги интересува.

Четях много и системно. За самотно живеещия човек то и без това е неизбежно. Дори и при лош брак има с какво да си запълниш времето, ако щете — и с кавги. Но онзи, който всяка вечер си ляга сам, трудно може да мине без книгата. Съвсем не твърдя, че всяка вечер си бях лягал сам, имах, ако мога така да се изразя, „свободни“ вечери, но не препоръчвам колебливата стойност на тази свобода да се подценява или да се надценява. В такъв момент четях, музика слушах по-рядко. Слухът ми е поносим, но не съм маниак на тема музика нито по отношение на „леката“, нито по отношение на „сериозната“. Преценката на литературната стойност на онова, което четях, отстъпвах на онези, които чувствуваха в това призвание или поне страст. Аз четях заради това, заради което — по мое предположение — пишеха писателите: да имам такива духовни преживявания, които се различават от всекидневието ми. По този начин осигурявах разширяване на кръгозора — и от време на време олекотяване на мислите. Ако в повечето от случаите изборът ми съвпадаше с отличените в литературната ранглиста имена творби, това може да служи за награда на вкуса ми, а и за доказателство, че официалните ранглисти не са непременно резултат на контра-селекцията. Подчертавам обаче, че може да става дума най-много за съвпадение, защото в избора си никога не се влияех от препоръките на академиите и рекламните агенции, а изключително от духовните си потребности.

И ако все пак това звучи високопарно, трябва да си призная, че хич не ми пука. Високо уважавам художествената литература, защото имам нужда от нея, тъй както от цигарата и напитката; явно — ще предпочета по-благородната, а не лютивата или смърдящата; но се въздържа от преценката за литературната или културната стойност. А пък към преценката на другите съм най-малкото недоверчив: твърде много субективизъм има в нея. Свойствата на която и да е невидима и живееща части от секундата елементарна частица могат да бъдат определени по-точно и с по-голяма сигурност, отколкото на някой роман трилогия. Нуклеонът е такъв, какъвто е — независимо от мен; романът е такъв, какъвто го преценя. Един харесва на мен, друг на друго, а колко струва някой шедьовър, щом и кучетата не го поглеждат?

Дори мнението ми да не беше такова, пак щях да стигна до това убеждение, седнал в каталожната зала на библиотеката. Би било

смешно да взема сега да размишлявам върху това, как дървоядите или прахът ще разядат книгите, този хартиен склад на мисли, без оглед на това, благородна или бездарна книга унищожават. Още миналият век осъзна отчайващото размножаване на духовните карантини, наречени библиотеки: печатните книги се размножават много по-бързо от струпаната в тях мъдрост. Естествено, на века много му се искаше да почита книгата, очакваше морални резултати от писаното слово: вярваше, че от буквите човек ще стане по-добър. А когато се разбра, че въпреки всички усилия това не става, настъпи отчаяние. Докато епохата стигне до моето поколение, трябваше да признаем, че библиотеката е такъв вид информация, чието време постепенно отминава, тъй като повторенията в нея са твърде много и става все по-необхватна. Ала навикът ни кара да мушнем в джоб дори намерения на земята болт, ами ако потрѣбва някога, така че какво има да се чудя, че библиотеките с упорита последователност събират всяка хартийка, която се е сблъскала с печатарската боя.

(А какво да кажем сега за електронните библиотеки? :-) б. на Виктор от <http://bezmonitor.com>)

Седя в една огромна зала, която се състои само от полици, пълна е с чекмеджета, а в чекмеджетата — хиляди картончета. Докато търся в тях отговор на загадката как се сади зеле — няма страшно, иска се само търпение. Ако търся лек за това, как за известно време да забравя какво се е случило с мен — рано или късно ще намеря. Но какво могат да ми кажат тази зала, тези чекмеджета, тези картони, ако ги попитам, какво се случи с нас?

Възможно ли е все пак всичко, за което съм дошъл, да е само предлог? И всъщност съм дошъл за обяснение? Щом вече няма човек, който да ми отговори, може би е останала мисъл, която предлага отговор? Не „как“ — се е случило природното бедствие — средствата не са важни. Няма го „защо“-то. Спомням си, веднъж вече се бях опитал да дам обяснение по свой начин, осъзнал, че природата не е длъжна да дава обяснения за постъпките си; вулканът ще избухне и ще залее с лава Содом дори и ако там случайно живеят само кротки и богобоязливи хора. Вулканът не е бог, но не е и инструмент на съдбата. Той е просто едно голямо гърне, от което супата от време на време изкипява и опарва онези, които са седнали на гърнето да се греят. А между едно изригване на вулкан и сега настъпилата катастрофа

разликата не е в същността, а само в порядъка. Погледнато от разстояние няколко светлинни години, дори и тази разлика става неузнаваемо малка. Ябълката, която змията ни е накарала да изядем, е била егоцентризм. Познанието, което сме получили в замяна на безсмъртието, е всичко на всичко една заблуда: мислехме си, че светът е наш. Е, светът ни напомни, че няма такова нещо, а тъй като вече си бяхме профукали безсмъртието, той ни представи сметката и толкоз.

В сделката обаче стана грешка: аз оцелях. Въпреки че е възможно това да е било просто великодушие — при уреждането на сметката не са обърнали внимание на стотинките. Аз съм тези стотинки. Тъй като обаче аз съм тук, останал е някой, който е неспособен да се отрече от себе си, от човешката си същност и егоцентризм — тук-там заблуда, — а той като папагал, с упорита настойчивост си поставя формулирания от съществуването му въпрос: защо?

Защо, защо, защо...

Въпреки размишленията ми — но пък може ли да не се размишлява в подобно положение? — аз съм наясно, че не съм философ, а само един сносно смятащ физик. Освен това знам, че откакто физиката се запознава с по-скритите закономерности на природата на материята, отделни нейни представители предпочитат да поемат от областта на точните науки по далеч по-хлъзгавите пътеки на теорията на познанието. Разбирам ги, трудна работа е да изследваме законите на времето, пространството и движението, с други думи, на предпоставките за живота, без да отнесем тези предпоставки към самия живот: а в реда на предпоставките да не търсим и смисъла на живота. Неизбежно е ученият, който, за да осмисли крайното и безкрайното, е принуден да създава нова координатна система на измеренията, да не се опита да потърси в тази координатна система и мястото на човека.

За всичко това обаче аз лично, въпреки че също съм физик, не чувствавам достатъчно сили. Независимо че мога да различа причината от следствието, неизбежното от случайното, познавам механизма на взаимодействието и противодействието, никога не бих се захванал да ги приложа и за определянето на закономерностите на битието — дори и същността ми на физик да ме подтиква към това. Знам, че живото и неживото се движат от едни и същи закони, ала

също така знам, че в движението на живота закономерното се допълва, но понякога се и пресича от евентуалното и затова орбитата на живота може да се изчисли много по-трудно от орбитата на някоя планета или нуклеон. Признавам, че ако продължа да насилвам сравнението, бих могъл да посоча безброй сходни черти — но у човека който е одухотворено същество, винаги остава непредвидим фактор. Древните философи са го знаели и са се съобразявали с този фактор. Физиците в повечето случаи не го знаят и затова са толкова уязвими, когато започнат да философствуват.

И аз бих бил уязвим, ако се опитам. Но няма, въпреки че кога друг път, ако не сега и тук, ще намеря по-добър повод: кой друг ще отговори на въпросите ми, ако не аз? Кой ще се пребори с надхвърлящия способностите на разума въпрос, за да го издигне — или свали? — до нивото на разума? Трябва сам — като лекар по неволя — да излекувам раната в съзнанието си, преди да е започнала да гангрениясва...

(Бих могъл да кажа душа, вместо съзнание, но, по дяволите, аз съм физик, а не поп!)

Седя в залата на инвентарния списък на науката и викам за помощ. Кой ще чуе? Ако ме заболи корем, има бърза помощ. Ако спре двигателят на колата ми, ще намеря кой да ме посъветва. Никога по-рано не съм обръщал внимание, не ме е и интересувало, но сега с изненада установявам, че напразно се обръщам към специалистите по мисленето — мълчат.

У мен ли е грешката?

Сигурно и у мен. По добър човешки обичай сецам се чак тогава, когато къщата гори, когато бедата е дошла. А досега бях затънал в числа и формули. Живеех си безгрижно или вдигах рамене, ако срещнех брадатите мъдреци. Поддържах зъбите си, мускулите и хормоните си, но не се стараех особено да подредя мислите си, да ги накарам да помаршируват: леви-десни, леви-десни, кръгом, мирно, поправи се!... А сега не мога да се оправя. Чудно ли е?

За какво да се обвинявам? Не е само у мен грешката. Сега, макар и със страхотно закъснение, но все пак изпълнен с надежда, дърпам едно по едно чекмеджетата с хилядите картончета. Напразно. Не намирам такова, което да ме насочи, както аз искам. Платон ми напомня, че съм човек, Декарт — че съм мислещ човек; Маркс — че

съм обществен човек. Но кой ще ми каже какво да направя и да мисля, когато съм останал последният човек?

Някогашните философи, които са положили основите преди пет хиляди или петстотин, или дори само преди петдесет години, а са достойни за уважение, както и Нютоновата механика — но далеч сме вече от Нютон. Само че във всяко поколение на съвременната механика възникват нови нютоновци, докато съвременниците философи все по-безпощадно се взират във Вселената...

Прелиствам картоните, а сърцето ми се свива — вървя по ялова почва, сред увехнали посеви. Като начинаещ Фауст търся философския камък. А какво намирам? В наше време всеки, който има известни познания по философия, може да остане в бранша... Най-простото е да се повтарят отговарящите на миросгледа велики предци. Да се повтарят, естествено, с други думи, което в повечето случаи означава производнено, иначе би било плагиатство. Трябва да се твори така, че новите явления, ако вече не може да не бъдат забелязани, защото непрестанно се спъваме о тях, да бъдат вкарани в старите категории. Ако по друг начин не става, тогава — като стария, добър Прокруст. А което и така не пасва, и иначе не може да бъде напасвано, най-целесъобразно ще е да бъде опровергано. Но към опровержението е нужен аргумент, а най-целесъобразният аргумент е цитатът. И вече се е родила догмата, която се храни от цитатите и никога от фактите. Догмата, все по-откъсваща се от познанието, от което се е пръкнала, се превръща във вяра, а туй, що държи вярата жива, е неспокойствието. Цитатът никога не може да изрази цялото, а само част от него: в цитатите няма диалектика — следователно, който и да е ред от мисли, изразяващ недвусмислена позиция, може да бъде разбит с цитати, дори те да си противоречат. След което цитатите, въпреки че са от един корен, гонени от безпокойството на вярата, могат да се хванат и за косите.

Задънена улица, към която всеки ден се устремяват нищо неподозиращите като мене, за да си тръгнат обратно с ядни псувни. В общи линии малко са задънените улици с достатъчно място да се обърнеш и да излезеш с лицето напред.

Не всеки философ повтаря предшествениците си — и това е вярно. Има такива, които по свой начин се мъчат да разберат и обяснят залетелия се свят. За съжаление повечето от тях се стресват от това,

което установяват — по-откровените направо се страхуват. Песимизмът им не е необоснован, а само безполезен. Какво ще ни помогне лекарят, който, подсмърчайки, плясва с ръце: господи, възпаление на апендикса! — и побягва от леглото на болния? Разбира се, лекарят знае, че апендиксът на болния трябва да се оперира. Може сравнението да е вулгарно, но не е по-вулгарно от цитатите или от предсказанията за края на света.

В началото на нашия век е имало мъдреци, които са можели да мислят и под знака на замисленото са смеели да поемат отговорност. Кризата на обществото роди своя философ, който след това се захвана да прекроява обществото. Светът и преди петдесет-сто години не е бил по-прост, най-много да е бил по-разбираем: барикадите са означавали еднозначни разделителни линии между стоящите от едната и другата страна. По-къс но нещата се объркали и барикадите трябвало да бъдат строени на зигзаг, за да може всеки нюанс да си намери мястото. Наистина по този начин враговете вече не стоя ли непременно един срещу друг, а полуобърнати, за да могат с другото си око да наблюдават третия. Или четвъртия.

Мъдреците, които би трябвало да помогнат на обърканите си съвременници да се оправят в тези неща се лутали мъчително. Или вдигали черното знаме. Само че педантичността на буквоедството и пиратският флаг на анархията прикриват в края на краищата една и съща духовна импотентност.

Кой съм аз, та да отсъждам? Бих могъл да кажа: оня единствен праведник, заради когото градът заслужава милост. Но градът загина, а аз не съм толкова ограничен, та да мисля, че съм помилван за заслугите си. Напротив: ако поставя на везните мъките си, смело мога да твърдя, че със скърцащи зъби изкупувам греховете в тази огромна яма, на чието дъно се въргалям. В действителност нито греховете ми, нито заслугите ми бяха поставени на люшкащото се блюдо на везните, което е отредило кой да загине и кой да остане. Ето защо и аз не произнасям присъда над никого, само крещя и ругая като Йов на сметището. Не търся справедливост, а само малко разбиране, поне със задна дата... И тъй като нямам друга вяра освен законите на природата и нямам друга молитва освен разумната мисъл — не към твореца се провиквам и не него оплювам, а бълвам злъч и кал по онези, които би трябвало да водят богослужението по моя ритуал. Само че виното за

комка е подправено, нафората е мухлясала, а тамянът е продаден на публичните домове за парфюм.

Седя сред дивизиите от имена и заглавия, подредени по азбучен ред, и се чувствавам гол и беззащитен. Не намирам сред тях поне един, който да ми каже: вслушай се в мен, съвременнико, и тръгни подире ми. А прорицателите, които, гледайки гъбовидни облаци и гумени палки, предрекоха, че играта ще има лош край, също са псували напразно: те обещаваха, че човечеството ще се самоизяде. И ако е станало така и дори и касандрите не са успели да се спасят — слаба утеха е, че са се оказали прави. Няма вече нито утешители, нито утешавани. Останал съм само аз, дете все по-трудно се боря да опазя здравия си разсъдък, но мога да заявя: ако нищо не се бе случило, рано или късно човечеството щеше да се помири със себе си. Ако нищо не се бе случило. Само че се случи.

А сега какво да правя? Да се вслушам в инстинкта за самосъхранение, да преглътна горчивата слюнка на разочарованието и да скътам „защо“-тата си за по-добри времена. Не търся мъдрост, а семена, годни за ядене. На Кандид градината донесла щастие, мене ще спаси от гладна смърт.

Изваждам от кутиите няколко дузини картони, различни справочници, сборници с полезни съвети. Чекмеджетата с мъдреците остават, наполовина изтеглени, ни вътре — ни вън, с една ръка държащи се о полицата, с един крак люшкащи се над дълбините на пода — във вечен страх, че ще паднат, ще се разпаднат.

Не изпитвам съжаление, когато излизам през стъклената врата.

Донякъде съм развълнуван и по-добре — това отвлича вниманието и прекъсва мрачния ход на мислите ми. Гледам да ме обземе наркотикът на действието.

Развълнуван съм, защото никога не съм виждал голяма библиотека отвътре. Като студент много ходех по библиотеки, но винаги съм стигал до читалнята и заемната зала. Какъв път е изминавала малката бележка-искане от момента, в който я сложа в кутията, докато извикат името ми от пулта и я видя мушната между страниците на някоя прашна книга — можех само да предполагам.

Не може да съм бил прекалено далеч от действителността, защото от какво може да се състои една библиотека? От безкрайни редове полици, една до друга и една над друга — полици етажи и полици автостради. Знаех и това, че правилата за движение между тях се поддържат с помощта на ключови числа и това се нарича десетичен ред. На пулта в заемната зала намерих една литографирана книга, съдържаща разяснения към каталозите — времето не ме пришпорваше, все щях да се оправя някак...

Заобиколих пулта и минах през люлеещата се врата, през която минават възрастните чичовци в сиви престилки, когато внасят и изнасят купчините с книги. Зад вратата обаче открих само един ръчен асансьор — явно чичовците оттук са вземали книгите и са ги пренасяли между двете страни на вратата. Разстояние само от няколко крачки — определено бях разочарован от слугите на библиотеката от моята младост. Зад ръчния асансьор започваше тесен коридор, а в края му попаднах на желязна, вита стълба...

Не си струва да навлизам в повече подробности, достатъчно е да се каже, че попаднах в същинската библиотека, която беше точно такава, каквато си я бях представял, без породената от въображението атмосфера. Мисля, че размерите ме бяха заблудили. Чел съм в пътеписи, че човешкото око не е в състояние да схване размерите на базиликата „Свети Петър“, защото, привикнало към пропорциите на

построените в същия стил, но много по-малки църкви, то просто свива огромните ѝ дълбочини и височини. В една централна библиотека положението е подобно — макар и по-безинтересно. Полиците са ужасяващо много, много повече, отколкото въображението би било в състояние да си представи, но етажите и преградните стени ги разделят на секции и погледът може да обхване наведнъж само една секция. Истинските пропорции никога не се разкриват, макар и само защото всепроникващият туризъм на нашия век е прогонен оттук, даже и мишките не са негови достойни представители. А пък библиотекарите — чиновници и чичковци — обикалят само своя парцел.

Само ако някой като мен проникне вътре, само тогава библиотеката нараства до истинските си размери. Ако някой е принуден да обиколи етажите, да пробяга задъхан от край до край безкрайните редици и когато вярвайки, че е стигнал до целта, разбере, че е сбъркал буквата или номера, започне отначало, на друг етаж, между други редове, втори, трети, четвърти път — със собствените си дробове и сухожилия усеща какво е голяма библиотека. Освен това леките като пух мисли придобиват тегло, щом бъдат нахвърлени на хартия, защото хартията не съхранява даром: изисква и дава цената на вечността в килограми. А в това още не е включена тежестта на подвързията.

Ръчните асансьори работят с ток, значи сега не работят. А не мога да нося по пътя си, губещ се в безкрайността, пет-десет-петнадесет книги — дори и предвидливо да си бях взел куфар. Щом се насъбере един пакет, трябва да се замъкна с него до изхода, да ги събирам накуп.

След третия кръг вече съм уморен. През ум не ми минава да спра и да дойда друг път. Толкова книги не мога да прочета и за години... Но мога да ги прелистя, а ако за другия път съм оставил тъкмо тази, от която изведнъж имам най-голяма нужда? И в края на краищата много съмнително е дали ще се наканя още веднъж да дойда тук?

Отново кръгом и пак броя стъпалата. Леко ми се вие свят. Не обръщам внимание, в последно време често ми се случва. Напразно гълтам витамините, напразно си изпивам осемте часа, дори с приспивателно, напразно установявам с уредите, че не съм засегнат от

никакво вредно излъчване. Вие ми се свят и изглежда така трябва да бъде.

Железните стъпала неприятно кънтят под краката ми. В тая хартиена оргия всичко останало е от метал, полиците, стелажите, може би и стените... Сякаш при евентуален пожар съдбата на книгите зависи от това... Александрийската библиотека е била от камък и въпреки това в нея са изгорели първите три хиляди години на човешкия дух. Макар че е възможно да е била построена от дърво, а кедърът е ароматен дори във вид на пушек. Александрийската библиотека първия път пламнала случайно. Било е война, а на война се случват такива неща. Цезар надали се е зарадвал много. Постарал се — от други места, от исторически резерви — да компенсира. Това, което било събрано по този начин, втория път не изгоряло случайно. Били събрани на хубава, правилна пода, за първото в историята, но във всеки случай не последното аутодафе. Понеже има една книга — казали, в която се съдържа всичко важно, значи, което е извън нея, е от дявола. Та така в името на една книга изгорили всички останали.

А я виж за една-две хиляди години колко много са се насъбрали отново!

Няма ли една клечка кибрит?!

Какво ли не му хрумва на човек... Трябва да седна за минутка, защото съм страшно замаян. Хубаво би било за пет минути да не мисля за нищо, но това е невъзможно... Докато седя, поне обувките ми няма да кънтят по желязото.

В този момент се сецам за какво ми напомня мястото: за затворите. Както съм виждал по филмите — железни стълби, железни врати, решетки, кънтеж, по средата празно пространство, пръстен от коридори, полиците са килии, килиите — полица. Затворниците са седнали нагъсто по полиците, рамената им се докосват, един по-дебел, друг по-тънък, само подвързията им еднаква — библиотечно райе. На гърба им номер. Имената със заглавията си носят скрити вътре и ги издават само когато ги свалят от килията и отворят корицата им: тогава отново се превръщат в личности и мислите свободно се леят от страниците им...

Обхвана ме страх, когато осъзнах приликата. Сякаш ме дърпаха при себе си, горе на полиците, празна килия винаги ще се намери,

печатарските машини не могат да спрат... Сам съм срещу преобладаващото множество, кой би ме защитил?

„Сам съм“... Като че ли навсякъде го виждам изписано, където и да отида... Всеки ден с все по-големи букви. Mene tekel, сам съм...

Колко е самонадеян човекът. В яда си наполовина прочетена запратих към стената „Процесът“... Треска, кошмар, импотентност... За мен беше непознато и непонятно, да не можеш да се справиш сред предметите и отношенията... Фактът си е факт, дори и да е скрит в здрава обвивка, дори ловко да отблъсква този, който се опитва да проникне в него, дори... С две думи, животът не е детска площадка, но не е и лабиринт. А и в лабиринта се изгубва само онзи, който не размотава след себе си нишки... Ако някой твърди друго, той е или глупак, или шмекер. Или просто го е срам, че не е взел със себе си нишка, и сега обвинява лабиринта в жестокост... Ние построихме лабиринта, от нас зависи кого ще задържи и кого ще пусне...

Казвам ви, самонадеян съм бил, сега вече знам. Но каква полза? Седя на желязната стълба, сякаш съм седнал между потискащите полици на архивата от „Процесът“ и съм сам, наистина съм сам! Нямам дори процес, по който да тичам. Оня, другият, е бил пречка, а аз съм просто излишен.

Всеки момент полиците ще се срутят отгоре ми и каталогизираната мъдрост на човечеството ще ме смаже. Все пак би трябвало да бъде запалена още веднъж. Но и това защо?

Ако сега стана и вляза между полиците, никога повече няма да изляза, знам. Ще хлопне зад гърба ми вратата на килията и няма да получа дори и каталожна бележка. Рамото ми ще се свре между другите, подвързията ми постепенно ще се втвърди и по главата ми ще започне да се стеле прах, защото климатичната инсталация не работи.

Не трябва да поглеждам нагоре към полиците, защото ще вземат да паднат. Просто все още ми се вие свят... Затова по-добре да не поглеждам.

Не чувам трясъка на желязната стълба, докато тичам по нея, не чувам нищо, само дишането си, а и него отвътре, защото тичам със затворена уста, със стиснати устни, да не закрепця.

Вече не обръщам внимание и на събраните книги, само да съм по-скоро навън. Зад мен безшумно се превъртат ключалките, катинарите, ключовете, люлеят се вратите, прегръщат се решетките,

защото ето, няма вече охрана, няма вече чичовци, а затворниците въпреки това не бягат. Свикнали са с реда, знаят мястото си по полиците, познават рамото на съседната подвързия. Чувствуват се добре или просто се страхуват от външния свят? Те си знаят. Или може би дори и те не знаят: просто не вярват, че е дошъл краят.

Вън, пред вратата, ме посреща тъмнината.

Забравил съм за това: денят е отминал, свечерило се е. Беда.

Страх ме е в тъмното. Дълго не смеех да си го призная, намирах си най-различни смешни предлози, за да се прибера при свечеряване в бърлогата си. На сутринта предлозите ставаха прозрачни и аз се примирих с това, че тъмнината ми е враг, дори и под нейното покривало да не ме дебне никой. Постепенно бях преустроил работата и програмата си така, че залезът да не ме сварва нито далеч, нито на открито.

Сега обаче бях сбъркал. Но благословената относителност ми помага. Повече ме е страх от това, което е зад мен, отколкото от онова, което е пред мен. Поне въздухът е свеж. Хладината му ме блъсва в лицето. Все още съм замаян, но вече имам смелост да погледна нагоре. Над мен звездите ми смигат заговорнически: нали ти се иска да бъдеш сред нас?

Винаги имам у себе си фенерче. С него си прорязвам тесен тунел в тъмнината, само колкото да се промъкна. Не виждам края на тунела, само няколко метра от него, но като вървя напред, тези няколко метра напредват заедно с мен — така че краят на тунела е там, където се изтощи батерията или аз.

Спомням си... Да, това поне още е налице: паметта ми сякаш е по-будна... Може би защото се сблъсква по-рядко със събитията, може би защото знае, че имам все по-голяма нужда от нея. Спомням си, че тук наблизо има един площад, а на площада малък нощен бар. Това е най-близкото място, където ще намеря пиене... Още не съм ходил там, но очите ми бяха фотографирали фирмата му и паметта ми сега я проявява...

Тясна врата води от улицата, истински тунел, облепен с червени тапети. По витрините на входа пожълтели снимки на танцърки, краката им са застинали нависоко, като непристойни пътепоказатели към облечения с червени тапети рай на забравата. В другия край на тунела — плюшена завеса. Внимателно я отмествам, защото от опит

знам, че най-опасните капани в този бавно затъващ в прах град са завесите, застанали на пътя на теченията. Като несъзнателен ариергард те събират праха, който дори при отпуснато пляскане на крилете им се вдига на такива облаци, че устата и гърлото, очите и лигавицата с часове не могат да дойдат на себе си... Естествено, сега не мисля за всичко това, просто ръката ми помни новородения рефлекс и хванала с два пръста скрилия се под сивия плюш червен плюш, ми прокарва път.

Преди обяд локалите са затворени. А пък чистачките ходят в локал само да метат и затова са ранобудни. Когато настъпил онзи момент, в малкия локал царели ред и чистота. Всичко било приготвено за поредното програмирано вечерно опиянение. Само че отварянето закъсня, а първият закъснял посетител съм аз. Лампата ми обикаля заведението, което продължава да бъде в червено, и забелязвам, че по масите има свещи. Благословена мода. Запалвам всички свещи и щраквам прожектора. Светлина — макар и малко приглушена и люлееща се — вече има; после ще имам време да разглеждам. Да видим това, за което съм дошъл, асортиментът е изобилен. Да започнем може би с джина. Някои твърдят, че хвойновата ракия била моряшко питие, в по-висшите кръгове я използват само за коктейли. Изглежда, висшите кръгове са преминали към моряшки начин на живот, защото джинът в наши дни получи гражданственост и на сушата. Лед няма, лимонът е изсъхнал, джинът е топъл още преди да е започнал да ми пари гърлото, но не е важно. Един алкохолик веднъж ми обясняваше: само аматьорите подбират. Професионалистът пие не за вкуса, а за въздействието. Сигурно и той е ходил между полиците на библиотеката, а може би вече е и подреден сред призованите с малко каталожно картонче: име, възраст, професия...

Интимно място е този локал. Вярно, свещите горят на празни маси, пред празни столове... След втората чаша джин бях изкушен от съмнението, дали не съм попаднал на гробищата, вечерта на задушница? Мъждукат кандилата по малките, покрити с бяла дамска паметници, в подножието на празни жертвени купи.

Май ще трябва да спра с хвойната и да погледна за някое питие, изпълнено с повече достойнство. Шегите на моряците понякога са грубички... На едната полица се мъдрят „Наполеон“ и „Курвоазие“. Да предположим, че в тях наистина има това, което обещава етикетът — въпреки че отворената бутилка е капан от дявола, поставен за душата

на кръчмаря, идеален случай за сравнение. Вече бях пил „Курвоазие“. Несравнима сила и аромат. Това е, никакво съмнение, чувствавам го едновременно в жилите си и в погледа си, открил по стените нарисуваните в стил Гоген кафяви фигури с големи гърди, които отново превръщат помещението, заприличало ми на черковно преддверие, в онова, което... Но какво всъщност е? Жените по стените са декорации, недвусмислено напомнящи, че човекът е онова животно, което е в състояние винаги, независимо от периода на чифтосване, да се люби. Човек се гордее с тази своя способност, но тук се проявява само предпазливостта на природата: да може това нейно слабо и несъвършено дете да се размножава непрекъснато, през цялата година, иначе има опасност да не бъде в крак с развитието на дивите зверове и военната техника и ще загине, преди да се е размножило. Едрогърдите кафяви жени по стените би трябвало да бъдат стимулатори на страстта, но на мен ми напомняха по-скоро плодородието — обърнах им гръб, защото започнаха да ме притесняват, както актовете снимки юношата. За съжаление зад бара бяха поставили огледало, в което можех пак да ги виждам, на преден план — собственото ми, най-малко желано за гледане отражение.

Да опитаме „Наполеон“-а.

Йена, Ваграм, Лайпциг. След това Бородино и Ватерлоо... Всички са вътре в бутилката, всеки може да ги преживее. Всяка битка — една чаша. Първите са триумф, победа, последните — разколебани поражения. И дума да не става, това с джин не можеш да го преживееш. Джинът упоява, не опива, изведнъж просто се търкулваме под масата, сякаш ударени с оловна палка по главата. За опиянението е нужен Наполеон. За опиянението от победата и опиянението от поражението. За опиянението от забравата са нужни един пирон, два метра въже и табуретка.

Гладен съм, не е ли странно?

Не. Алкохолът се впива в лигавицата на стомаха, който се свива защитно. В него се събира киселина и нервните пътища сигнализират глад. Решението е просто: трябва да се яде.

Какво може да има за ядене в един нощен локал? Направо ми е любопитно. В предишния си живот почти не съм ходил по локали. Не за парите, за времето ми беше жал. А дори и да ми се приискаше, отхвърляше го съзнанието, че сервитьорките и курвите дори и не се

стремяха (а и да искаха, не можеха) да прикрият алчността си. Не обичам, когато с открито безочие ме правят на глупак.

Все трябва да има и тук някаква кухня. Към хладилника въобще не посягам. Търся консерви. Дори намирам. Черен хайвер, раци, розова на цвят съомга — само деликатеси, с които се пие. Задължително. Нямам представа какво щях да правя с тях, ако — интересно защо ли го държаха? — ако не бях попаднал и на няколко пакета сухар. Така вече и съомгата, и раците могат да бъдат консумирани като храна...

Въпреки че в шкафа има цял куп чинии, ям от консервените кутии. Също като старите ергени. Някога се отвращавах от това. Като самотно живеещ имах много подобни познати. Наблюдавах как отвикваха — вкъщи — от по-трудоемките задължения на цивилизацията. В началото само чинията от обета оставаше и за вечеря; и без това същото ястие ще влезе в нея, за какво да се мие? След това вече и чинията не вадеха. И тенджерата ще свърши работа... Гледката в такива моменти ме ужасяваше и още по-строго се придържах към реда: дори и сам да вечерях, постилах покривка и за всяко ястие слагах на масата отделна чиния. И аз не обичах да мия, по-скоро купувах две дузини чинии и прибори, та да имам чисти, докато Елза, чистачката ми, ги измие. Откакто живея в институтската гостна, при по-спокойни дни също застилам масата си — но признавам си, поне толкова пъти и не го правя. Прекалено уморен съм за това, въпреки съзнанието, че го върша не за външната страна, а за самия себе си. Засрамвам се и остъргвам дъното на тенджерата.

Странната вечеря притъпи стомашните киселини, но възвърна жаждата. Отидох отново при свещите — миризмата на разтопения восък сега още повече ми напомняше за черква. Обърнах се към олтара и потърсих някоя бутилка шампанско. Счупих гърлото на бутилката о металния ръб на пулта и оставих пяната да потече по пода. Топлото шампанско е отвратително питие, дори да си жаден. Ако имах кладенец, щях да го пусна вътре да се изстуди, но кладенец е останал само един, а и той е отгатак, в библиотеката — този кладенец на времето вече няма да охлади никого, не си струва да надникваш в него; отсега натак и той започва да тиняса.

Втората бутилка отворих само затова, защото пропилях много от първата. Едната дама от южните морета слезе от стената, поканих я на една чашка. Прие. Огромните ѝ, бадемовидни гърди се разляха по

бара, в погледа ѝ проблесна пламъкът на запалените клади под претърпелите корабокрушение капитанчета на корвети. „Искаш ли да се любим?“ — попита и ме гушна между гърдите си, както принцесата на великаните Гъливер. „Кой ти е каталожният номер?“ — запитах я, а тя се разкиска: „Не съм включена в десетичната система!“

„Да пием за това — казах и посегнах към шампанското. — Имам нужда от теб.“

„Ела за мен на сал от балсово дърво“ — дишаше тежко тя и устните ѝ бяха червени, като коралови рифове, изкарани на техникolor. Умирах за нея, но никак не успях да я прегърна през талията, защото барът отново се бе оказал между нас. Вече само три свещи горяха в поставките си, останалите бяха свършили.

„Как си останала жива?“ — учудих се.

„Нямах нищо отгоре си“ — отвърна и разлюля гърдите си. Уцели бутилката с „Наполеон“, тя падна на земята и се счупи на парчета. Ароматът на силния алкохол започна да се надига от пода и когато стигна до коленете ми, краката ми се разтрепериха. Добре би било да си легна, мина ми през ума. Ако конякът достигне свещите, пак ще стане тъмно...

„Хвърлих котва — посочих към счупената бутилка. — Салът се люшка в пристанището. Имаш ли легло?“

„Ние с момичетата спим на рогозки“ — посочи към стената, където останалите едрогърди момичета вече бяха съблекли капитанчето на корветата. От казаните се носеха ароматите на източни подправки. Ако тръгна към нея — помислих си, — и мен ще изядат. Но ароматът на коняка вече беше стигнал до кръста ми, не ми оставаше много време за колебание. „Сега вече е все едно“ — и заобиколих бара.

Когато стигнах там, намерих само изстиналото ѝ място. Огледах се разтревожено. „Ах, пак сам.“ След това се появи. Махаше ми от стената приканващо. В скута ѝ бяха седнали моряци и крещяха.

Вече гореше само една свещ на масата пред оркестъра. Затътрих се дотам, взех я, вдигнах я високо над главата си. Тръгнах към момичетата. Около мен с трясък падаха столовете.

В подножието на стената се простираше широко, плюшено канапе. Коленичих на него, за да прегърна момичетата около огъня, но пружините поддадоха и аз загубих равновесие. Проснах се на

канапето, свещта излетя от ръката ми надалеч и изгасна като падаща звезда.

Канапето беше ниско и парите на коняка достигаха челото ми. Повече не си спомням.

Събудих се с туптящо слепоочие, с разбунен стомах. Лежах по гръб. В проникващите през процепите на плюшената завеса ивици светлина танцуваха пращинки. В заведението цареше безредие, носеше се воня на ракия, примесена със студен мирис на свещи.

Надигнах се, въпреки че се чувствавах ужасно. Хвърлих бегъл поглед на нарисуваните по тапицерията на стените, замислени като екзотични, но вече доста поизвехтели женски фигури, след това се заех да откроя някоя бутилка бира — лекарство срещу махмурлук. Даже намерих, и то, в съответствие със заведението, от най-скъпата. Веднага обърнах една, после бавно, замислено изпих още една. Когато свърши, стомахът ми се бе успокоил и спазъмът във вените на слепоочието ме беше отпуснал. Скъпата бира обаче същевременно означава и по-високо алкохолно съдържание: в главата ми нахлу леко опиянение. Стана ми приятно и с подобряването на настроението околната среда започна да ме притеснява. Вече нищо не ме задържаше тук.

Вън бушуваше слънчевата светлина и аз заставах премигващ под вдигнатите крака на танцьорките, затворени във витрината. Сега накъде?

Би трябвало да се върна в библиотеката за събраните книги и да ги натоваря на колата... Прекосих площада и без каквито и да било трудности, за броени минути си свърших работата... Вече можех да тръгвам. В другия край на площада плискаше фонтан. Водата, която с хладна прозрачност кристално чиста се лееше от гърлото на каменните хидри в мраморния басейн, сигурно идваше от някакъв извор или намиращ се нависоко резервоар. Каналите се бяха запушили и водата преливаше през стените на басейна. Площадът беше наклонен и тя се вливаше в една странична улица. Там изчезваше под вратата на някаква дрогерия, по-нататъшният ѝ път и съдба можеше само да се предполагат. Редкият подарък на фонтана събуди у мен непреодолимо желание да измия от външната половина на тялото си онази мръсотия от изминалия ден и нощ, която можеше да бъде измита. Беше топло,

слънчевата светлина ме галеше, вятърът сякаш се беше изтощил... Хвърлих от себе си дрехите и нагазих в басейна.

Къпах се дълго, до забрава. Застанах под падащата вода и се оставих силната струя да ме масажира. Порите ми започнаха да дишат, сухожилията, мускулите, кожата възвърнаха еластичността си. Обхвана ме някакво странно, трезво опиянение, което вече не можеше да бъде от бирата... Изпълненото с надежди тяло празнуваше преоткриването си!

Къпах се дълго, после излязох от басейна. Спрях се над съблечените си дрехи, но ме беше гнус да ги облека отново... Не ми беше студено, слънцето светкавично изпи водните капки от кожата ми.

Добре би било да си намеря чисти дрехи... Все има някъде някакъв магазин... Най-много на стотина метра... Там мога да избирам на воля. Тъй както си бях, гол както ме е майка родила, тръгнах да търся магазина. (Не трябваше да се страхувам, че отнякъде ще се появи някоя жена. А ако все пак се появи — надали точно от ужас щеше да изпищи...)

Забелязах магазина. Извисяваше се като кула над ъгъла на височина няколко етажа. Влязох през изхода, въпреки че отдавна такива неща не ми доставяха особена радост. Просто той се оказа на пътя ми. На партера се продаваха стоки за къмпинг. Притиснат от преходите между етажите — сякаш бяха покрили със стъкло двора на някоя кооперация — партерът беше зает от изложба на палатки, гумени дюшеци, сгъваеми столове и хамаци. Хилядите идеи, с които се опитвах да помогнат на пребития от благата на цивилизацията човек да побегне, обкръжен от пълен комфорт, обратно в скута на майката-природа, не ме интересуваха.

Палатката ми, само да поискам, ще бъдат куполите на парламентите, дюшекът ми — леглата на кралиците, примус — факлите на нефтените кули. На мен вече не ми трябва да ходя в гората, тя ще тръгне след мен, ще ме следва докрай.

Застанах в подножието на парализирания ескалатор и си помислих, че ако сега се размърда, би могъл да ме отнесе, както съм гол, чак до рая. Само че табелите с меркантилния си дух показваха само къде може да се купи порцелан, къде детски играчки и къде дамски обувки. А накъде е раят, това не казваше никоя. Принуден бях пеша да тръгна по етажите.

Надали има по-излишно нещо на света от магазин, останал без купувачи. Дори когато обстоятелствата са такива, че всички средства се оказват излишни. Магазинът с претъпканото си ежедневие, с уравновесената си, консуматорска природа, въобще с целия си механизъм, подчинен в служба на преходността, изглежда по-непреходен от много други творения, наречени на вечността. Пирамидите и Пикасо служат еднакво на човешкото безсмъртие. С тях обаче, въпреки всичко, бихме умрели от глад и бихме замръзнали, и бихме полудели, ако не бяха магазините, натъпкани догоре с преходности. Затова изглеждат толкова крещящо излишни в момента, когато няма кого да обслужват.

Ако бях философ, сигурно щях да направя извода, че безсмъртието на шедьоврите започва там, където свършва безсмъртието на нещата за потребление, иначе казано — с края на обществото. Аа, не, благодаря, пак добре, че съм физик, който безнаказано може да създава парадокси, докато гол, както майка го е родила, пристъпва нагоре по мъртвия ескалатор на някакъв универсален магазин, за да се снабди с риза и гащи, та да прикрие голотата на отпадналата си душа.

На втория етаж — табелата не лъжеше — наистина попаднах в отдела за играчки. Колко жалко, че никога не съм изпитвал влечение към железниците, бръмчащите, блестящи модели, дето са „също като истински“. Може би защото не ми е оставала неизразходвана енергия, а инфантилизма считах за духовна леност. При други условия може би кутиите с конструктори щяха да събудят интереса ми, но за момента смятах за повече от излишно да се строи каквото и да било. Дори и на игра. А така може би още повече.

Радост ми достави единствено това, че този ход на мисли сякаш ме върна към някогашното ми истинско аз. Към трезво последователния и приблизително точно формулиращ Робинзон, с когото единствено се гордеех. Вече щях да започна да се срамувам от голотата си, когато забелязах ролерите. Имаха гумени колела, спирачки и фарове — малки шедьоври на техниката. И просто беше чудно, че въпреки това трябваше да се тикат с крак. Избрах си един и го опитах. Пластмасовият под на широките пространства между щандовете безшумно се плъзгаше под мен. С широк замах се отритвах от земята и се радвах на движението, дълго балансирайки на двете колела, докато

скоростта им намалее дотолкова, че почти спират. Може би бях обиколил етажа двадесет пъти, когато започнах да усещам ефекта от изконсумираната бира и усиленото движение. Мехурът ми се бе напълнил и мъчително опънал.

Пуснах колелото на земята и разгорещен, леко задъхан от играта, се огледах за някой клозет. Наведох се над решетките на перилата, дано да видя някоя упътваща натам табела. Но не видях нито една. Обаче забелязах изложбата за къмпинг на партера, а в нея — недалеч под мен — надута пластмасова вана. Минибасейнът бе заобиколен от страни с кръгли, червени кървавици. Сигурно беше изпуснал малко въздух, защото едната му страна беше поддала, но все още се държеше.

А у мен той събуди непреодолимото желание да опитам: ще уцеля ли?

Както не съм философ, така и не съм психолог и затова не търся причината за възникналото психическо дразнение вследствие на физическо дразнение. Достатъчно е да се каже, че изкушението беше по-силно, а рискът, що се отнася до последствията — по-малък от нищо. Така че заставах плътно до перилата и от височина два етажа се оказах доста добър за неизпробваните си способности. Дори съжалявах, че не съм се опитал от най-горния етаж. Не можех обаче да си обещаая, че ще остана в магазина, докато ми се удаде възможност за повторение. Във всеки случай завърших дейността си с едно звънко „юхухуху-у“, давайки израз на това, че телесното облекчение често е придружено и от душевно. Викът радостно обиколи многоетажните тераси на сградата със стъкления покрив и гръмко заехтя по средата. Удовлетворен, метнах на рамо ролера си и прескачайки през стъпало, се затичах към горния етаж.

Малко по-късно отново леко ми се зави свят. А вече се чувствувах толкова добре! Няма защо веднага да се изпада в паника: сигурно мястото ме е замаяло. Прелитах между щандове, натъпкани с куфари, чанти, бельо, трикотаж, съдове — очите ми бяха претоварени от близостта и изобилието на бягащото пред тях. Напрегнатият стремеж на зрителните нерви за краткото време, което имат на разположение, да схванат, предадат и разгадаят попадащите пред тях дразнителни — отвъд определена прагова стойност — причинява спазъм. А спазъмът, посредством замайване и главоболие,

сигнализира, че организъмът очаква разтоварване. Така че спрях и хвърлих ролера.

Но продължих да обикалям магазина. Замайването понамаля. Това не би било беда, ако не бях попаднал в отдела за оръжия. Черно блестящите цеви на ловните пушки ми бяха чужди и може би затова ме притеглиха. В присъствието на други хора надали бих посегнал към тях, защото щях да се срамувам от некомпетентността си. Сега ми се представяше случай да проверя колко трепери ръката ми...

Дълго избирах измежду карабините — винаги съм презирал сачмалийките. Щом искаш да уцелиш птицата в полет, прави го честно: една птица — един куршум. Да напълниш огромно пространство със сачми — все някоя ще я уцели — не е работа. Който иска да стреля, да се научи и да цели. Или да си остане у дома и да колекционира марки.

Накрая попаднах на една по-солидна на вид пушка, която донякъде приличаше на използваната във войската карабина. Разбира се, беше друг калибър, но все пак ми напомняше за онова единствено оръжие, с което — не по собствено желание, а при изпълнение на гражданския си дълг — и аз се бях научил да боравя. Резултатът, естествено, бе пропорционален на умерената ми амбиция. Но да видим все пак какво беше останало и от него.

В едно от чекмеджетата намерих подходящи патрони, преди да намеря цел, по която си заслужаваше да насоча оръжие. Така че метнах на рамо пушката, но твърдят й, чисто нов ремък убиваше голото ми рамо. Снех я и хванал я с две ръце, както го правят по снимките ловците с ботуши, паласки и малки шапчици, готови за дивеча, който може всеки момент да изпърха, продължих да обикалям залите, стълбищата, докато ловното ми куче, самотата, не вдигна и моя дивеч.

Стоеше на двадесет-двадесет и пет крачки от мен, очевидно съвсем нищо неподозиращ. Беше среден на ръст, леко наклонил гладко зализаната си, руса, фризирана глава на момче от добро семейство, държеше двете си ръце леко протегнати напред, сякаш тъкмо се канеше да поздрави някой стар познат. Костюмът конфекция идеално падаше по фигурата му. Към мен беше обърната лявата му страна, гледаше вдървено напред, дори и да искаше, не можеше да ме забележи. Птица се убива във въздуха, земно животно — като стои,

учат професионалните ловци. Добре, моето не помръдва. В началото се прицелих в слепоочието му, после все пак във врата.

Оръжието гръмна доста слабо, но празната сграда — кутия със стъклен покрив, дълго връщаше ехото. Манекенът се килна почти безшумно, шумът от падането бе погълнат от продължаващия да ехти трясък на изстрела. Не се надявах, че още първият изстрел ще бъде пряко попадение. Бях по-скоро изненадан, отколкото доволен. Убеждението ми, че повторението е доказателство на опита, ме накара да потърся нова цел.

Модерните манекени на отдела за мъжка конфекция стояха разхвърляни из ъглите покрай щандовете. Можех да си ги избирам по желание и да изменям положението за стрелба. За половин час причиних сума опустошения. Не твърдя, че винаги уцелвах от пръв път, но съотношението не беше от най-лошите. Като дете, когато много рядко попаднех на панаир, със снизхождение гледах разгорещените от бирата селянчета и чираци, които с едно усърдие стреляха по разположените на няколко стъпки фигури. Ако уцелеха, фигурата отдаваше чест или танцуваше, а уцелилият гордо стисваше в шепата наградата: евтино огледалце, глинена фигурка или гребен. Моите фигури не отдаваха чест и не тропаха с крака, само безмълвно се килваха настрани. Настрани или по нос, в зависимост от това, откъде съм ги взел на мушка (нито веднъж не стрелях в гръб). Награда за попаденията не ми даде никой, ала ако сляза в отдела за бижута, бих могъл да си избира златен пръстен, украсена с диаманти верижка. И то би било в реда на нещата, в края на краищата съвременните магазини работят по системата на самообслужването.

За какво мислех междувременно? Не бих могъл точно да кажа. При вида на успеха бях обзет от изкушението да се обзаложа с късмета си: ако уцеля следващите десет манекена от първия път, до една седмица ще срещна жив човек. Целих се продължително, старателно, изчаквах мъртвата точка, когато ръката, държаща оръжието, вече и все още не трепери и първата кукла от десетте падна веднага. Преди обаче да се бях прицелил във втората, се отказах от облога. Алберт сигурно щеше да го нарече самозастраховка: на надеждата не ѝ е нужно да печели, живее си тя и без облози. Но ако загубя, доброволно елиминирам шансовете си.

Алберт обаче и този път щеше да греши. Играта винаги има две възможности, а на изгубилия винаги му остава утехата, че е било само игра. Надеждата е част от живота, не може да се загуби по друг начин, освен и двете заедно. Затова се отказах от облога, защото, като сметнем и вече застреляната, бяха останали само девет кукли. А що за облог е този, при който човек намалява залога по време на играта?

Все пак останалите осем свалих от първи път. Жалко, че винаги от едно зависи. Един куршум, една секунда, една лъжа. Мойсей е издълбал на каменната си плоча десет заповеди, но компютрите вече познават само едно да или едно не. От десетичната система е останало само толкова: избор от две възможности — винаги едната.

Вече няма облог, но какво би станало, ако си потърся десета жертва? На някой от етажите все ще се намери!

Недалеч зърнах един манекен. Видях му гърба, трябваше да го заобиколя, за да мина отпред. Вятър не духаше, не можеше да ме подуши. Пристъпвах на пръсти, да не би пластмасовият под да проскърца под мен. Достатъчно е човек да настъпи някоя тънка, суха съчка и дивечът е подплашен.

Беше в сиво палто, под него се подаваше черен панталон. Приблжих се откъм щанда за полилеи — цветните абажури на лампионите ме прикриваха добре. Кучето ми се бе сгушило безмълвно в хипоталамуса ми.

Най-последно излязох на поляната, на която стоеше, сред гората от закачалки. Забелязах лицето. Беше жена.

Съкрушено отпуснах вдигнатото за прицелване оръжие. Не мога да направя това. Може да се стреля само по мъжките: и манекените имат право да се размножават. А след война броят на ражданията винаги се повишава. Да продължаваме нататък. Все ще има някъде още един! А ако няма? Вече няма облог, значи няма и домашно: един повече или по-малко, какво значение?

Все пак добре би било да намеря и онзи, последния! Трябва да има още!

Последен етаж. Най-горния. Поглеждам през парапета в дълбокото. Някъде там, долу — малко червено петно: гуменият басейн. Все пак добре, че не изчаках, докато стигна дотук. Твърде далече е. Самоувереността ми лесно щеше да се пречупи.

Хайде обратно, този път — надолу. Навсякъде същото, както когато вървах нагоре! Ама тук никога ли не сменят стоката? Никога ли не подреждат витрините? Винаги все едно и също?! Позор! Би трябвало да се подпали магазинът! Тогава ще се покаже и десетият, който се крие тук. Ще си спасява кожата, за да не се опърли. Би било красиво. Ще тича право към пушката ми.

Къде си, мръсноко? Ще те пипна, ако ще да пукна, пак ще те пипна. Ти си причина за всичко, за цялата тая крастава история. Не можеш да ми се измъкнеш, градът е мой. Не можеш да се скриеш от мен, съдбата ти е в цевта на пушката ми.

Срещнахме се в отдела за шапки. Когато се обърнах към него, и той се обърна към мен. Беше бледен, погледна ме. За момент погледите ни се срещнаха и аз вече бях натиснал спусъка. От бедро.

Огледалото със звън се счупи на парчета и парченцата се посипаха по пода.

Силно зъзнях. Цялото ми тяло настръхна. Положих пушката на най-близкия щанд, заобиколих отдалеч стъклените парчета с босите си крака и си потърсих дрехи. Избрах си бяла риза, макар да знаех, че скоро ще се измърси. Над нея навлякох пуловер. Панталонът беше малко тесен, но не му обръщах внимание. След пет минути бях на улицата и се отправих към колата си. Към онази кола, в която бях натоварил книгите. Седнах и подкарах.

Не бях минал и сто метра, когато си спомних за фонтана, и обърнах. Водата се лееше от гърлата на хидрите със същия хладен, кристален блясък, както сутринта. И сега преливаше през ръба на шадравана, вливаше се в страничната улица и изчезваше във вратата на дрогерията. Останалият ѝ път можеше само да се предполага.

До фонтана се търкаляха старите ми дрехи. Никаква нужда нямах от тях, но ги вдигнах и хвърлих в колата.

По улиците, по площадите, по континентите се въргалат достатъчно безстопанствени дрехи. Не изпитвах никаква нужда и моите да бъдат сред тях.

„Бедният Робинзон е голямо магаре, но е щастлив и аз му завиждам. За щастие, само в моменти на слабост. Сигурно е ужасно да живееш като него. Слава богу, не приличам на него. И въпреки всичко един господ знае какво бих правил без него? Ако в някой тих час подхвърлях темата на Давид, какво би казал? Би разрошил косата си с дясната си ръка и би изсъскал: «Робинзон е онази гърбица на гърба ти, мойто момче, без която ще имаш комплекс за малоценност.» На мен обаче все ми стига дотолкова умът да не сервирам провокиращи топки на Давид, защото знам, че ги връща къси и ще има да препускам към мрежата...“

Изгубил съм нишката... Нямам календар... Не след дълго се сетих, че бях ходил в библиотеката. Много четях — ах, колко напразно! — и забелязах, че се стъмва рано. Край на лятото?

Листата на дърветата не опадаха. Дори и не пожълтяваха. Короните, упорито свежи, седяха, украсяваха клоните, тревата стърчеше като гора от копия и се навеждаше под стъпките ми само докато не си махнех крака от нея; след това се изправяше и чакаше. Какво?

Растителността лъже. Напоила се е със съдбоносния еликсир и сега предизвиква календара на дуел. Ще загуби. Напразно ще зеленее, когато падне снегът: дъхът ѝ ще замръзне, тя също ще бъде мъртва, красив зелено-бял мъртвец. Да умре, така ѝ се пада. С какво право, с какво право...

Отново плача. А наистина всичко това е нищо... Само дете бих искал да знам коя дата сме днес... Но вече и в месеца не съм сигурен... Кога съм сбъркал?

Затворникът, когато го затворят, драсва една черта на стената на затвора. Щом мине седмица, я задрасква. Дори и в траещата година самота знае колко го дели от освобождението. Даже и осъденият на смърт брой дните. Събира си ги за опрощение на греховете, за оня свят. А пък аз съм забравил да броя... Но нали аз съм свободен. Мога

да отида, където си поискам. Ако ми хрумне да събера на един куп всички водородни бомби на света и да ги взривя едновременно, никой не може да ме възпре.

Но точно това е страшното!

И всъщност винаги съм го знаел, винаги съм го броил: днес, вече една седмица, днес — две седмици, днес — три...

Кога съм сбъркал?

Ако трябва да бъда откровен, трябва да си призная, че доста скоро. Ала с напрегнати упражнения на паметта, с припомняне на програмите си успях да възстановя реда на дните. Веднъж, два пъти, може би и три пъти. След това дойде един ден, когато не успях. Дните се сливаха и само някой закотвен спомен се люшкеше по течението: появяваше се къде с една вълна по-насам, къде с една седмица по-нататък!

Пък и все едно е кога и защо съм сбъркал. Каква нужда имам аз от календар? Отминалото, броя не броя, вече го няма. Предстоящото не е важно, от времето се интересува само онзи, който планира нещо, който чака някого и който се готви да умира. Аз нямам планове, не очаквам никого и не се готвя за смъртта. Нямам договор нито с бога, нито с дявола, нито с календара, за който да се караме. Щом съм се развил от унищожението, а нямам възможност да давам нов живот, тогава съм излишен. Не знам дата, която да ми обещава освобождение.

След това, в един момент на трезвост, натиснах копчето на кварцовия си часовник и часовникът ми показа точно датата. Няма що, дори и в древните векове календарите са били издълбавани в камък. По-трайни са — а по-издръжливи ли са — от нас.

Скоро ще бъде есен. Дори и листата да не пожълтеят. Слънцето вече е ниско, по-късно изгрява, по-рано залязва. Вятърът е подсладен, а прахът, който вдига — и с който така съм свикнал вече, — понякога оцветява мъглите привечер... Крача сред червени и сини, и сиви пари. Ако крача. Вмъквам се в къщата си и чета. По цели дни оставам в леглото, чета. След това ми идва наум, че ако не се движа, ще отслабна и мускулите ми ще атрофират. В такъв момент ставам — барикадата от консервени кутии със звън се разпада на атомите си — и бягам около къщата. Пет обиколки, десет, двадесет. След това отново лягам в леглото и спя или чета.

Понякога меря температурата си: от време на време ме втриса. След онова къпане във фонтана настинах. Но толкова безкрайно хубаво ми беше! По всяка вероятност бях настинал в магазина. Там нямаше слънце и в продължение на няколко часа се размотавах гол. Беше лекомислие.

Е, и какво? Друго ли щях да правя, ако нищо ми нямаше?

Разбира се, и зимата няма да е лесно. Ще мръзна ли? Това е най-малкото. Докато имам ток, ще се топля. Имам и балтон, само трябва да го взема от жилището си. Напразно бих търсил из магазините, там все още е лято, навеки, амин.

Би трябвало да събера повече храна... Картофи, зеле, цвекло, такива работи. Ако падне голям сняг, може би с дни няма да мога да мръдна оттук... Край на номадския живот. Чак пролетта! Тогава ще си посадя боб и чушки... Не така, за показ, както тази година — не даде много! — а истински, сериозно. Вече си бях набелязал парцел тук, в парка, който е най-подходящ за земеделие... През пролетта ще го разкопая...

Наистина ли е есен?! Всичко може да спре, само това не?!

А какво би станало, ако поспя зимата? Като животните? Как? Откъде да знам? Може би ако се хибернизирам. Глупости! Какво ли не му минава на човек през ума! Само да не бях толкова злочесто самотен...

„Завиждам на Робинзон. Завиждам му отчаяно, до смърт. Той винаги знае какво трябва да се направи. Винаги знае как трябва да се направи. Има принципи ли? Глупости! Има система. Има хора, които живеят добре, има, които живеят лудо — и аз например, струва ми се, макар и да не е сигурно; има — които живеят страстно. А за него животът е поредица от математически изводи. Остаряла му колата — да я смени ли, да ѝ направи ли основен ремонт? Едната му мадама иска дете от него и се установява, че от един месец не взема таблетки? Какво е мнението на господин асистента, виновни ли са атомните физици за надпреварата във въоръжаването? Намира съответната математическа формула и замества. Където А отговаря на карбуратора, Х — на аборта, а ламбда пи — на изборите следващата година. Действува според резултата, ако излезе положително цяло число — казва да, ако е отрицателно — не.“

Не, не, не! Всичко това не е вярно! Алберт лъже! Алберт е луд! Това не съм бил аз! Това не съм аз! Не искам да бъда такъв! Никога не съм бил такъв! Бях такъв, какъвто и той! Винаги съм искал да бъда като тях! Аз... Аз... Аз...

Всъщност вече е все едно.

„Не завиждам на Робинзон. Ей богу, не му завиждам. Робинзон каменното лице, съвършеният Робинзон всъщност не е и съвършен. Всичко си има, само най-важното му липсва. Дарбата за съмнение, това му липсва. Робинзон винаги е сигурен в онова, което мисли и прави. Сигурен е в света, в реда, в себе си. Живее в рамките на твърдите си убеждения, в това е силата му. Но в това е и безкрайната му слабост, клетият. Казвам го така, от съжаление, защото е най-добрият ми приятел, другата половина на душата ми, обичам го повече и от брат. Робинзон е умен, талантлив, но никога няма да стане от него «велик човек». Никога не може да стане откривател, защото предпоставката за творчество е непрекъснатото съмнение. Готовността за приемане обратното на всяка възможност. Е, разбира се, ако му възложат, и той ще се замисли над това. Уравнение с две неизвестни, нали. Но сам, да реши сам, че може и другояче, моля ви се! Чувам го как казва: «Грешка в изчисленията. Моля да коригирате и отново да направите сбора...»“

Не аз го казвам, господи божичко, майчице мила, как бих го изрекъл, да ме погълне земята, но какво чака още, за бога, какво чака?!

„Горкият добричък Робинзон, единственият ми сърдечен приятел, какво би сторил ти, ако попаднеш в положение, при което ще ти се наложи да използваш въображението си? Където математиката не струва и пукната пара, ако те изстрелят на чужда планета или те натикат в някой мравуняк? Какво би правил, Робинзон, сред марсианците? Сред червените мравки? Какво би правил сред неандерталците?“

Бих взел един камък и бих ти счупил главата, проклетнико!

„Робинзон, ако знаеше, че като състезател би могъл да станеш световен шампион! Но никога не ти мина през ума да опиташ...“

Осъден съм на гибел, вече знам. Дори и ако присъдата никъде не е била произнесена, не е имало и процес. На практика няма и разкрито престъпление. Присъдата си е присъда, дори никога и никъде да не е била произнасяна. И е по-силна от всякакво „може би“. Ще загина и

благодарение на оня късмет, че съм останал жив, ще загина не внезапно, неочаквано и мигновено, а продължително, мъчително и до края в съзнание. Условията за живот ще изчезнат първо около мен, след това и вътре в мен. Въпреки че може и да се обърне редът, понякога чувствавам, усещам всички признаци, но съм безсилен. Все още има въздух, има светлина, има и топлина, и храна, но желанието у мен да ги имам е на привършване.

Никога не съм обръщал внимание на това, че живея сред хора. Приемах го, знаех го, както въздуха, светлината, топлината, храната. Обществото, със своя променлив или неизменен ред, с напреженията си и противоречията си, разкъса човечеството на части, насади вражда и създаде съюзи, всички със своя определяща роля.

Стоя тук съвсем сам и размишлявам: ако стоях на друго място на това земно кълбо, в друго общество, с друга култура, с повече или по-малко собственост, с повече или по-малко познания — друго ли щеше да бъде положението ми? Дори да бях вярващ или не, дори да имах представа за случилото се или не, дори да бях господар или слуга, да мръзех или да ми беше горещо — положението ми сега щеше да бъде същото: щях да бъда човек без общество.

И все пак: аз съм част от човечеството, която общественото битие е направило човек. От момента, в който останах без общество, мога да издържа само до време. Какво като имам въздух и светлина, топлина и храна? Изчезнала е общността, член на която съм бил. Съществуването ми повече няма смисъл. Трагедията на човечеството, като такава, вече е само фикция, та нали щом нещо го няма, то не може нито да се радва, нито да плаче. Моята трагедия обаче присъствува във всеки час на деня и във всяка минута на всеки час, понеже е в мен, а аз съществувам. И е още по-голяма, защото аз съм единственият в състояние да почувствувам истинската трагедия: тази, която бе постигнала всички ни.

„Давид се реши на необичайна постъпка: попита ме какво ще правя по Нова година. Какво му е станало! Промърморих нещо в смисъл, че още нищо не съм уредил, но му личеше, че не вярва на нито една моя дума. До Нова година остават два дни. Усети, че е сервира в аут, затова не тичам след топката. Смути се, както винаги, когато усетеше, че е направил грешка, и от припряност, да се поправи колкото се може по-бързо, заобяснява с още по-силно съскане:

— Жена ми отиде на ски, по-големият ми син е на специализация, по-малкият се готви за държавен изпит в леглото на една курва. Сериозно. Аз плащам, а мадамата е навита само ако момчето ѝ разкаже някоя глава. Останал съм сам. Сам ли да изпия бутилка шампанско? Не съм достатъчно стар за това. Помислих си, че може би ще предложите нещо.

Така вече е друго.

— Заел съм маса в «Гърнето» — казах и на никой от нас и мускулче не трепна по лицето от това, че лъжата, която бях изрекъл преди малко, все още звънеше наоколо.

— «Гърнето»? Оня клуб на интелектуалците?

— Да. При записване трябва да се покаже дипломата.

— Хубаво. Курвите също ли?

— Дипломата казах. Не е задължително да бъде собствената.

— Кой ще бъде на онази маса?

— Малцина. В «Гърнето» масите са малки.

— И все пак?

— Робинзон ще бъде там. — Давид направи гримаса.

— Толкова ли не можете без него?

— Сега да започна да обяснявам ли? — попитах в отговор. — А Робинзон знае да пие. Не обича, но знае.

— И жени ли ще има?

— Нали знаете, отдавна не тренирам. Още не съм решил руса ли да си поканя, или брюнетка.

— Какво е това за вас!

— Виждали ли сте да играят тенис само с една топка?

— Виждал съм. Но това си е ваша работа. Мога ли да се запиша при вас като момче за гонене на топките?

— Даже и за съдия.

— Отвратителен сте, когато се подмазвате.

— Толкова често ли го правя?

— Ако беше така, отдавна нямаше да сме заедно.“

Тази част бях започнал да чета първа, когато намерих дневника на Алберт. Държеше го в горното чекмедже на бюрото си, чекмеджето заключваше. Ключът висеше на халката, която намерих в джоба му, когато го погребвах.

След една особено кошмарна нощ бях отишъл в жилището на Алберт. Спах през цялата нощ, но сигурно отново имах температура, защото сънувах много и все шантави работи. Около мен танцуваха познати и приятели, сякаш бях лагерен огън, който мята ръце към небето, пращи и хвърля искри, но съвсем напразно: небето над него и земята около него са грижливо оградени, за да гори безопасно. Останалите обикаляха извън кръга, показвайки се от време на време от тъмнината и разтваряйки се отново в нея. Зовяха ме и ми махаха, но аз напразно се протягах към тях, не можех да достигна. Понякога, ако внезапно се втурнех натам, отскачаха с писък да не ги изгоря. А аз само исках да ги прегърна всичките, да почувствувам хладината на телата им, гладката им кожа, допира на дрехите им. Само за момент, след това не ме интересуваше, ако ще и да се изпепеля. Но те не разбираха какво исках, смятаха ме за враг, а аз ридаех за тяхното приятелство.

С отминаването на минутите, часовете вече и те разбираха, че съм безопасен, започнаха да ме дразнят. Мъжете мятаха върху мен сухи съчки, за да хвърлям нависоко сноп искри от мъка; жените разтваряха блузите си и вдигаха нависоко полите си. Плътта им припламваше в червената ми светлина, след което изчезваше в мъглата. Строполих се. За последно мярнах стегнатите като топка гърди на Бирике да изчезват в сноп светлина, след което стана тъмно и аз се събудих в мокър от пот чаршаф.

Посрещна ме суха, хладна, все още слънчева утрин. Главата ми беше бистра, но се чувствувах съвсем празен. Стоях на ръба на една дупка в леда, под мен се вълнуваше оловночерна дълбочина.

Взех един хладен душ, облякох се и след като закусих, взех ключовете на Алберт и тръгнах към жилищния комплекс. Алберт обичаше да снима, сам проявяваше и копираше снимките. Детинско удовлетворение, съзнавам го, но щом не ми идва нищо по-добро наум... Ако не ги видя, макар и на бледата, глупава снимка, вперили вдървена усмивка в аматьорското си старание да задържат мига в полет — нямаше да доживея до вечерта!

Добре познавах комплекса, въпреки че не исках да се „пренеса“ да живея там. Тук живееха много колеги и аз, макар и не често, бях идвал много пъти тук на гости. В комплекса имаше и нещо като клуб, там ходех по-рядко. Отчасти защото не ходех никъде, отчасти, но ако

все пак излезех, Алберт ме мъкнеше със себе си в „Гърнето“. Аз обаче намирах за превзети „Гърнето“ и подобните на него изкуствено създадени псевдоинтелектуални институции. Бардакът си остава бардак, дори и момичетата в него да свирят на пиано или да смятат интегралите между две прегръдки. „Гърнето“, естествено, беше солидно място, комфортна и снабдена с климатична инсталация бохемска кръчма, където затворените в капана на бюрата си „бели яки“ за няколко часа можеха да си поиграят на плешиви и брадати момченца. В светския си живот аз мразех дори и онези бащи, които си играеха с влакчетата на децата си — тогава защо да обичам онези, които си уреждаха публични игрални площадки, където правеха сапунени мехурчета с уиски?

По-възрастната генерация най-често слизаше в така наречения клуб на комплекса, за да поиграе на карти, а в края на седмицата там танцуваха младите. Единственото смислено нещо понякога бяха филмовите прожекции. Тук при умерено посещение се прожектираха онези филми, които бяха пропаднали в града. Понякога само от любопитство отивах. Някои от тях наистина ме развличаха.

Най-последния не го бях гледал. Избледнелият му плакат, като минах покрай него, продължаваше да събира праха под стъклото. „Диво око“ — гласеше гръмкото заглавие, а под него стоеше името на един модерен режисьор. Рекламният плакат изобразяваше огромен увеличен обектив, а в средата на лещата — полугола жена от Западна Индия.

Продължих и влязох в блока, в който живееше Алберт. Ключът с лекота отвори бравата. Следите от стъпките ми останаха в тънкия слой фин прах, покрил пластмасовия под на антрето. (Познавах и бях свикнал със собствените си следи; обикаляйки по стари пътища, понякога се срещах и с такива, които вече бяха полузасипани от новия пласт прах...) В стаята беше още повече. Прозорецът зееше — вятърът го беше блъскал, докато всичките му стъкла не се бяха изпочупили, а нахлуващият прах се беше разположил в дебел слой по дивана, по столовете, по масата, по изсъхналите декоративни растения, по позлатените купи и по посредствените икони, които Алберт страстно колекционираше, въпреки че до една бяха фалшификати.

Не бях дошъл да чистя, но видях, че не мога да се докосна до нищо, без да се оклепам до уши. Върнах се в антрето и потърсих

някакъв парцал в гардероба. Не намерих друго освен дрехи. Накрая изтрих мебелите с някакъв дебел вълнен пуловер. Знаех къде държи снимките си Алберт. Макар че любовта към реда никога не е спадала към достойнствата му, той пазеше филмите и копията, групирани и надписани, иначе би било безнадеждно начинание да намериш измежду хилядите някоя определена снимка. Въпреки това трябваше да отворя дузини кутии, докато открия снимки, които желях да видя.

Те обаче ми причиниха разочарование: не събудиха у мен никакъв отклик. Независимо че към тях ме влечеше непреодолимо желание, постоянно бях изпълнен и със страх: няма ли да шокират и без това разклатените ми нерви? Нищо подобно. Познати и непознати, между тях и собствената ми физиономия, ме гледаха с еднакво безразличие. Случайни снимки на плажа, на тенискорта, на екскурзия, на имен ден, на юбилей — Алберт ненавиждаше такива снимки, но бяха неизбежни. Ако откажеше, щеше да има повече неприятности, отколкото полза. Възможно е принудената им случайност да ги правеше толкова далечни, но не можех да се радвам на отново видените приятели, не ми донесе удовлетворение дори това, че ликовете на няколко мои неприятели ми напомниха: те поне не са избегнали съдбата си. Прехвърлях снимките с безразличие и скука, както се прелистват семейни албуми, когато си на гости. А сега дори букаите на учтивостта липсваха, за да се чувствавам притеснен...

Така че бързо захвърлих всичко. И може би разочарованието ме подтикна към онова, което иначе надали бих извършил: започнах да бърникам и тършувам из чекмеджетата на Алберт. Така попаднах на дневника. Никога не бе споменавал, дори и на мен, че води дневник. Изпълни ме горчивина, почувствавах го като предателство, което не съм заслужил. Никога не се бяхме разпитвали един друг, казвахме си само толкова, колкото намирахме за добре, но бях убеден, че нямаме тайни един от друг.

Изглежда, съм се заблуждавал. И дневникът го доказва.

„В края на краищата в «Гърнето» заведох Жу, която не е нито русо, нито черно, а кестеняво кротко създание с малко сърнешки поглед. Дори и през лятото носи стегнат корсет-сутиен, защото гърдите ѝ не са еднакво големи, но въпреки това изненадващо бързо и покорно го сваля, щом я помолят за това. Може би още по-голямо нейно достойнство е, че рядко се обажда, в повечето от случаите само ако я

питат, и отговаря по възможност кратко. Съвсем не е глупаво момиче, просто живее под знака на онзи мъдър принцип, че светът винаги е толкова сложен, колкото сме си го създали. А пък вече има зад малкото си нежно гръбче някое и друго усложнение. Все пак едно нещо е словото, дори и да не е прозвучало, друго си е делото. Няма съмнение обаче, че тези усложнения са оставили малко следи върху здравия ѝ и упорит нрав. Аз лично много я ценя за това, че ако я потърся по телефона: Имаш ли време сега? — не се преструва — ако има време, идва. А най-често има време. Почти идеален партньор. Робинзон доведе със себе си Етел. Етел, мраморна статуя на еманципираната жена, отговаряща на всички сексуални изисквания.“

„Горкият Робинзон е голямо магаре, но е щастлив...“ — ми попадна пред погледа, докато прелиствах дневника. Дотогава не ми беше минавало през ума да го чета. Макар и само за това, че бях обиден. А пък и напук: щом си го крил, докато си бил в състояние да го криеш, аз няма да ти го отнема, когато вече не можеш да го криеш! Оставам си твой приятел, щом съм оцелял...

Господи, какво дете може да бъде човек... Ордени, дуели, кодекси на честта. И достойнство, дори и отвъд гроба...

„Горкият Робинзон, голямо магаре е...“

Така е безспорно. Добре го знае и Робинзон. Ала защо ти го казваш? Откъде, защо си стигнал до този извод, скъпи приятелю Алберт?

Ако беше тук, щях да те попитам. Но не можеш да бъдеш тук и сам виждаш, че сега аз сам трябва да узная защо и според теб съм магаре?

Няма оправдание, трябва да продължа да чета.

„Давид не познаваше жените. Жу бързо му стана ясна и не го интересуваше повече. Етел обаче го развълнува. Не бяхме седели и половин час в «Гърнето» и вече знаех, че бях направил глупост. Трябваше да докарам жена и за Давид. Беше в смокинг, изненадващо добро качество, въпреки че не беше нов. Давид не е научен работник от пиесите, в сако, посипано с пепел от цигари, с панталон, стигащ до глезените, крачеща разсеяност. Давид е човек за общество и компания, който презира всички видове публична изява: от телевизията до правителствените приеми, но охотно участва в тях, защото, както

казваше, «науката няма нужда от реклама, а само от пари. Но за какво дават в днешно време пари без реклама?»

Трябваше да изнамеря отнякъде още една жена, защото две жени между трима мъже е абсурдна ситуация дори и в ежедневието, а какво остава на Нова година! А не можех да го накарам той да си доведе, докато жена му кара ски в планината. Въпреки че сигурно си има, макар че един дявол знае — какъвто е щур, възможно е и да няма. Едва откъсваше време за частния си живот.

Точно затова едва не паднах по нос, когато ми заяви, че иска да прекараме заедно Новата година. Бих могъл да кажа, че е голяма чест, само че нека не почитат човек тогава, когато се кани да се натряска до козирката. Обаче Давид е адски умен. Ако го приемем като почит, ще се усети и през ум няма да му мине да ни предложи. Просто е скучал и е търсел компания. Кое то си е вярно, вярно си е, напразно бихме отишли в Академията, веселите момчета не се събират там.

Хубаво де, вече бяхме заедно, три панталона и две поли, независимо от това дали се бях оказал глупак или не, ситуацията вече не можеше да се промени. Надявам се, настроението скоро ще се повиши дотолкова, че границите между компаниите да се размият и някоя да прескочи при нас. В края на краищата в «Гърнето» бяхме седнали все наши хора... Всъщност кой знае. Ако бях довел някоя, още не е сигурно, че Давид щеше да ѝ обърне внимание. Лесно можеше да стане така, че тя да остане да развлича Робинзон. Защото Давид налетя на Етел като муха на мухоловка.

Етел, разбира се, е голяма работа. Кълна се, че държи Робинзон само за това, за което един мъж прави секретарката си своя любовница. Да не бъде само представителна, а и да има някаква полза от нея. Робинзон е представителен тип. Има модерна професия, не печели зле, образован събеседник е, не яде рибата с нож. Освен това на него може да се разчита поне два пъти седмично като на мъж. Не прави деца, не иска да се жени — нужно ли е повече на една дама, която държи на независимостта и положението си? Давид още не знаеше много за това. А и да знаеше, не е сигурно, че щеше да го интересува. Етел доста бързо го запита:

— Кажете, какво е да си бог?

На Давид и окото му не мигна. Но все пак попита:

— Какво имате предвид?

— Не отговаряйте с въпрос.

— Тогава дефинирайте по-точно. Бог, както твърдят, живее в нас, така че не е сигурно, че мислим за едно и също нещо.

— Боговете живеят на Олимп.

— Това е множествено число...

— Естествено. Вие не сте единственият бог, не съм твърдяла такова нещо. Вие сте единият от боговете, които държат в ръка мълнията, за да могат да я стоварят в който и да е момент.

— Знаете ли вие въобще с какво се занимавам аз? Тези момчета тук с какво се занимават?

— Предполагам. Но не това е важното. Вие сте учен. По-точно физик, ако така ви харесва, а не някакъв интелектуален теляк като занимаващите се с философски науки. Вие когато и да е можете да натиснете едно копче и «бум»!

— Копчето го натискат военните, миличка.

— Не бъдете толкова дребнав! — Етел възбудено блъскаше запалката си о масата. — Военните и до днес щяха да се сражават с прашки, ако вие не бяхте открили копчето. Вие сте Отецът.

— Ако бях, щях добре да нашляпам по дупето непослушните момиченца.

— Не бъдете инфантилен, моля ви се. Говоря сериозно.

— На Нова година дори и боговете не работят.

— Извинете... — Етел малко се смути и това ѝ дойде нанякорно. — Не съм искала да показвате божествената си същност. Не се сърдете. Просто исках да разбера какво усещане е да си бог?

— Потискащо. Стига ли ви?

— Заради отговорността ли?

— Ами. Заради незначителността ни.

— О... — каза Етел и натисна в пепелника наполовина изпушената си цигара. След това се усмихна. — Може би е заради смокингата... — Обърна се към Робинзон: — Ще бъдеш ли така любезен да ме поканиш? — Беше се изправила. Междувременно пак се обърна към Давид: — Който е слязъл от Олимп, за да прекара Нова година, нека вземе образа на орел... — И вече от паркета: — Или на бик!

Давид си наля.

— Тази жена обича ли Робинзон? — ме попита.

— Не знам — отвърнах. — Но му е върна.

— Глупости — рече и изпи чашата си. — Обичате ли да се обзалагате?

— Не. Едно време залагаха на мен. Но това вече е минало.

— Жалко, че не се обзалагате. Сега бих се обзаложил с вас.

— За какво?

— За това момиче. Че ще изневери на Робинзон.

— Не знам такова нещо.

— Естествено. Защото още не му е изневерявала. Само ще започне.

— Тогава сигурно ще скъса с него.

— Не ми се вярва. Защото ще му изневери с мене.

Намерих за по-подходящо да отведе Жу да танцуваме. Когато музиката направи пауза, всички се върнахме на масата. На Давид не му личеше да е скучал насаме със себе си. Сега той запита Етел:

— Вие с какво се занимавате?

— Продавам крави.

— И това ви развлича?

— Колкото вас вашите електрони. Или какво беше там.

— Миличка, аз тези какво беше там никога не съм ги виждал с просто око.

— Нито пък аз моите крави. За мен те съществуват само на хартия.

— Но някой все пак ги изяжда.

— А вашите електрони може би не?

Давид се усмихна:

— Преди малко говорехте за това, че те ще ни изядат. «Бум» — не си ли спомняте?

Етел се изпъна.

— Възможно е, господин професоре, да сте първокласен физик, но никога не трябва да напомняте на една жена за нейната непоследователност — каза тя.

В този момент Робинзон — всъщност съвсем добронамерено — направи нещо глупаво. Покани Жу да танцуват. Искаше да се покаже учтив и остави котката и мишката сами в клетката. Мен все едно че ме нямаше.

— Обичате ли това момче? — попита Давид.

— Това не е хубав въпрос — поклати глава Етел. — Нека предположим, че не го обичам. Мислите ли, че ще ви го кажа?

— Добре. Ще попитам друго. Какво е необходимо, за да го предадете?

— Още не съм мислила по това.

— Естествено. Иначе би било излишно да питам. Сега си помислете.

— Не бих искала.

— Сега пък това е слабо като отговор. Щом не смееете да мислите, вече сте го предали. Що за любов е тази, която не издържа и най-простото изпитание.

— Струва ми се, че ме провокирате. Не е честно.

— А търговията с крави? Та значи? Повтарям: какво е необходимо, за да го предадете?

Етел изведнъж кипна. Очите ѝ хвърляха искри, когато му подхвърли:

— Поне един бог. Но истински!

Давид се разсмя гръмогласно.

— Браво! Вие би трябвало да станете политик! Защо не се кандидатирайте! Бих гласувал за вас! — И преди Етел да беше отговорила каквото и да е, смени тона: — Скучно ли ще ви е, ако ви поканя на танц?

Етел се отпусна и станаха. Аз останах на края на игрището и се замислих как бих могъл да отпратя или Давид, или другите двама. Но беше Нова година, настроението около нас се повишаваше на квадрат и «Гърнето» се бе изпълнило с лилав дим. Хората се смееха, викаха и си мислеха, че са много щастливи. Пиех и оплаквах Робинзон.

В края на танца всички се върнаха на масата и не им личеше нещо да ги измъчва. Дрънкаха за незначителни неща, а Давид омота цветни ленти около Етел и Робинзон.

— Добре ли се чувствуваш? — попитах Жу.

— Да — отговори тя и топлите ѝ кафяви очи вече не бяха на сърна, а по-скоро напомняха за свещена крава. Вярно, беше си и пийнала малко.

— Как танцува Робинзон?

— Съвсем добре... — Щях да дам стотак, ако кажеше «приемливо». Или «сносно», евентуално «поносимо». Мислех си да ѝ

го кажа, но и без това нямаше смисъл. Пък и днес не се обзалагаме. Нова година е и който загуби днес, предварително губи всички облози за цяла година напред. Но като че ли някой преди малко предлагаше някакъв облог... Как беше всъщност?

— Заспахте ли, момченце? — Давид кротко ме блъсна в гърба и аз побързах да отведа Жу да танцуваме. Свиреха нещо бавно и тя съвсем се подпря на мен. Топлото ѝ, силно тяло се отпусна отгоре ми и ръката ми постепенно започна да изтръпва. Можех да я предупредя, защото танцува сваятно, но някак не ми се искаше. По-скоро отпуснах се и аз. Осемдесет кила все пак са повече от шестдесет. Все ще го усети. Усети го. Хвърли ми благодарен поглед и стисна ръката ми. Такава степен на общителност издаваше силни чувства. Ако нямаше около нас толкова хора, сигурно щяхме да се любим.

Не знам какво се беше случило през това време на масата, но когато се върнахме, останалите си събираха нещата.

— Още няма полунощ — учудих се.

— Вие да мълчите — изкряка Давид и в края на устата му се появиха две отвесни бръчки. — Искате да натикате нашия дух в някакво гърне! Но гърнето не е бутилка и ние се разбунтувахме.

— Тогава къде? — загледах ги тъпо.

— У нас, мойто момче, у нас!

Не може да бъде! Давид още никого от сътрудниците си не бе канил в къщата си. Някои твърдяха, че имал и малка частна лаборатория в нея, но още никой от нас не я бе виждал. Какво можеше да се е случило? Погледнах Етел, но лицето ѝ не издаваше нищо. Откакто бяхме отишли да танцуваме с Жу, нито за момент не бяха оставали насаме. И въпреки всичко само слепец не можеше да забележи, че мишката бе захапала котката за носа. И лисицата сега е щастлива.

Робинзон ходеше с изправен гръб, въпреки че все още не беше истински пиян. Но какъвто си е предвидлив, той се изпъва още когато не е необходимо, за да може да покаже, че се е държал така и тогава, когато е бил трезвен като младенец.

Вън беше студено и тъмно, защото още не бе валило сняг. С най-голямо удоволствие бих се върнал в лилавия пушек на «Гърнето». И то не е истинското, но поне е топло. Ала се понесох с течението. Голяма,

блестяща черна кола без шофьор очакваше във Давид. Той извади от джоба си ключ и я отвори.

— Сам, господине, щом слугата ти е в почивка — каза и се поклони.

Шофираше бавно, но с удоволствие, като човек, комуто рядко се удава тази възможност. Движението беше доста натоварено, властите се бяха абстрахирали тази нощ от един куп забрани, съзнавайки, че и без това никой няма да ги спазва. Въпреки това в повечето от случаите хората правеха път на голямата и блестяща кола. Плавахме в черно над тълпата, бавно и тайнствено, като пирати в нощта. На всеки ъгъл очаквах пред нас да се появят галеоните на испанската флота, превозващи съкровища.

Оказа се напразна надежда. Щом изплувахме от центъра на града към луксозните вилни квартали, движението започна да намалява. Улиците тук бяха по-тихи, само откъм вилите, сгушени в дълбочината на градините, от време на време се разнасяше откъслечен смях, между дърветата проблясваше светлина, издайнически свидетел на среднощни оргии. По всяка вероятност минавахме покрай кротки семейни тържества, но нощем фантазията винаги се развихря. А в такава нощ — двойно.

Вилата беше плоска и приземна. Беше се разположила удобно в дъното на поддържан, но безличен парк. Давид слиза на два пъти, докато прекара колата през заключената желязна врата. Докара ни чак до входа на къщата. В прозорците — никаква светлина, вратата — заключена. Разбира се, семейството му го няма у дома, а прислугата — ако има такава — сигурно е в почивка. От джоба си извади нови ключове, мина напред, извинявайки се, и запали лампите. Къщата отвътре изглеждаше още по-голяма и главното — по-широка. За обзавеждането вече не си спомням, сигурно защото не е имало нищо интересно. Удобни, меки мебели, килими, в които потъваш и естествено — множество книги, списания, сякаш цялото жилище беше работна стая с продължения.

Някъде забелязах едно бюро, на което в компанията на книги, бронзова мастилница и няколко пълни пепелника искряха красиви тоалетни принадлежности от оловен кристал. Одеколонът беше зелен, пудрата — кафява, лаковете за нокти — червени, ножичките — остри.

Бързо се отдръпнах оттам, за да не става нужда от обяснения за съжителството.

Давид отвори едно барче и остави на нас да решим кой какво ще си налее. Междувременно изчезна за момент, след което се върна, балансирайки с огромна тава сандвичи.

— Не си мислете, че всичко това е за вас — оправдаваше се. — Когато работя през нощта, обикновено изгладнявам. Затова винаги ми се приготвят няколко сандвича в хладилника. Обслужвайте се.

Разпръснахме се и Жу, сякаш от това зависеше съдбата на човечеството, направи всичко възможно, за да ме обладае. Борех се упорито, защото не познавах терена, а Давид все пак ми е шеф. Ами ако се обиди? За щастие Давид, геният на физическите науки, измисли отнякъде музика и с това ме спаси от притесненото ми положение. Успях да изтикам Жу в средата на стаята да танцуваме и докато бавно се полюшвахме на паркета, притиснати един до друг, вече беше достатъчно пияна, за да помисли, че желанието ѝ се е осъществило. Какво са правили през това време останалите трима, не знам. Но бяха заедно и това през обгръщащата ме мъгла ме успокояваше. Докато са трима, могат да си играят на много неща, но не и на лов на лисици.

Стреснах се от удар на гонг. Давид биеше гонга.

— Дами и господа — каза той и отметна косата си с чукчето за гонга. — Моля за малко внимание. След пет минути ще бъде полунощ. Време е да дойдете на себе си.

— А вие? — веднага попита Етел.

И тя не пропуска вица.

— Аз съм дежурен бог и като такъв — освободен от земни грехове.

— О, Зевсе, чуваш ли, къде ти е мълнията? — извиках толкова внезапно, че и сам се изненадах. Нашият дежурен бог ме погледна строго, после се обърна към Жу:

— Госпожице херцогиньо, положете малкия Гъливер в деколтето си, това ще го успокои — каза той, а Жу силно се изчерви. Това беше нощта на чудесата. А пък бяхме още само в началото.

— Ако разрешите, ще продължа — и Давид отвори бутилка шампанско. Внимателно наля. — Време е да дойдете на себе си... Ако не се лъжа, тук бях спрял. Смятам да държа тържествена реч, въпреки че ние, които присъствуваме тук, особено мъжете, знаем, че този

тържествен момент е само конвенция. Неточен знак, рожба на споразумение, за оня момент, когато Земята минава през онова място със скорост тридесет километра в секунда, през което е преминала точно преди една година. Този момент вече е отминал, или едва предстои тази година, къде така, къде иначе — не знам. Но не е и важно. Важен е знакът, който показват часовниците. Можете ли да ми следвате мисълта още? Правилно. Така че бих искал да насоча любезното ви внимание към условните знаци. Най-значителното дело на френската революция е било създаването на метъра. Създаването на онзи условен знак, който е привел към общ знаменател амбулантния търговец, астронома и кантонера. Какво е метърът? Едно парче разстояние, от тук до тук. Какво е годината? Едно парче време, от тук до тук. Полезни, но произволни условни знаци. От последния вече остават само секунди и слагат граница на размишленията ми.

Но вие сте културни хора и може би още не сте толкова пияни, та да има нужда от дълги обяснения. Що се отнася до мен, мога да ви уверя, че съм трезвен с такава сигурност, с каквата мога да твърдя, че точно в полунощ е краят на годината.

А това, заради което държа този малък тост «про домо», заслужава много повече внимание, отколкото личи да му отдавате. Моля ви да се концентрирате за момент, след малко ще се изясни защо смятам за толкова важни иначе простиците в основата си думи. Вие, мои вътрешни сътрудници — поне що се отнася до господата, — не сте единствени по рода си, но сте мои другари в една тънка и значителна работа. Тя ни свързва до такава степен, че ми дава право и на известни субективни изявления. Та в този смисъл бих искал да наблегна пред вас, които работите с дюзини мерки и стандарти, да внимавате, много внимавайте. Всичко това са само условни знаци, с други думи — илюзии. Удобни, за да подходим с тях към същността, но никога не са адекватни на нея. Който много ги използва, с течение на времето става склонен да преувеличава значението им. Това още не е чак толкова голяма беда. Бедата започва тогава, когато забравите, че сме ги избрали произволно, за да можем да се разбираме един с друг. Годината като единица време сама по себе си не означава нищо. Става само за да има нещо, под което и аз, и ти, и той да разбираме едно и също. Откакто сме хора, живеем в света на условните знаци.

Но стигнахме в епохата, в която информацията ни засипва и вече трябва да създаваме условни знаци, за да можем да съхраняваме, систематизираме и използваме милионите познания, обхванати в условните знаци. Опасността става все по-голяма. Още пращовекът е знаел, че щом има понятие, трябва да измисли за него условен знак. Ако изречеш или изпишеш знака, се появява понятието. А един ден знакът се превърнал в самото понятие и се родила вярата, магията, фетишът. Човекът станал роб на илюзиите. Облякъл дрехи, защото му било студено, и решил, че голотата е срамна. Да продължавам ли? Защо? И без това го знаете. Но опасявам се, че не го съзнавате достатъчно добре. И ще дойде ден, когато свещените книги ще се състоят от перфоленти и перфокарти, хората ще се кланят пред тях, ще ги обожават, а вече никой няма да си спомня каква програма крият дупките...

Някъде започна да бие камбана, сменящите се остри и дълбоки звуци проникваха между дърветата на парка, през затворените прозорци, през стените и объркано се лутаха из стаята. Не знаеха към кого да се обърнат.

Давид направи пауза, колкото да си поеме дъх, учтиво пропусна новите гости, изчака, докато се настанят по ъглите, после вдигна чашата си:

— Честита Нова година на всички!

Чукнахме се, изпихме шампанското, след това последва един неловък момент. Жу ме целуна в устата, Робинзон пък искаше да целуне Етел, но момичето се извъртя сякаш случайно и Робинзон уцели само ухото ѝ. Давид стоеше на средата с празна чаша в ръка и се кискаше неприкрито. Робинзон се изчерви и не се опита повече, дори не подозираше, че е станало нарочно. И аз не бих го повярвал, ако Давид не се радваше толкова безочливо открито, в погледа със сигурното съзнание за притежание. Интересно дали изпитва същото удоволствие и когато хване за ушите някоя нова елементарна частица?

Жената, стар хитрец на говеждия пазар, беше свикнала с това, че да се пазари, да се печели, да се лъже е нужно безизразно лице. Робинзон, приятелю, къде остана математиката ти?“

Страх ме е. По-добре ще е да не продължавам да чета.

„— Нула часът и една минута. Новата година се роди — каза Давид, преди тишината да бе станала осезаема. — Време е да

прережем пъпната ѝ връв. Бих искал да ви покажа нещо. Да не си мислите, че мога само да плямпам. Това, което ви казах преди малко, го казах извънредно сериозно. Нещо повече, мога и да го докажа. Позволете ми, да ви покажа Мод — паяка-чудо. Елате с мен.

И ние безмълвно го последвахме.

Минахме през около три еднакви стаи, докато стигнахме до една, различаваща се от останалите, здрава дъбова врата. Отново измъкна само ключ и три пъти го превъртя в бравата, докато вратата се отвори. В този момент ми напомняше за тайнствените, мистични учени от романите на Уелс и от това изтрезнях, но ми се струва, че и останалите също. Макар че може и просто необичайното време и трепетът от очакването да ни бяха докарали дотам. Може би ще бъде по-добре, ако просто опиша станалото след това, без никакъв коментар. Дори и така не е съвсем сигурно, че ще бъде поне приблизително толкова точен, колкото Робинзон, ако беше на моето място.“

Да бих могъл да бъда на твоето място...

„Влязохме в доста голяма стая, но все пак беше стая, не зала. Размерите ѝ се увеличаваха и от това, че беше съвсем празна. Пластмаси в неутрален цвят покриваха стените, тавана и пода. Сякаш стояхме във вътрешността на някакво сиво кубче, осветено с приглушена светлина.

В центъра на стаята стърчеше обикновен лабораторен статив, висок приблизително метър и половина. На върха му беше закрепена матова стъклена пластинка. Приличаше на старите фотографски плаки, но се и различаваше от тях. Нямах понятие какво можеше да бъде, а без разрешението на Давид не исках да я разглеждам по-отблизо. Още повече че той не насочи вниманието ни към нея, а отиде в единия ъгъл, в който бе монтиран лазерен генератор. Очите ми последваха направлението на невидимите лъчи до средата на стаята до пластинката и тогава започнах да предполагам за какво може да става дума. Сигурно и Робинзон се бе досетил. Ръката на Давид вече беше на прекъсвача.

— Моля ви, докато не се обадя, по възможност да стоите до стената — каза и изключи осветлението. Останахме на тъмно само за няколко секунди. Прекъсвачът на лазерния генератор тихо щракна и в средата на стаята, над статива, се появи една гръцка ваза — тумбест

съд, висок около петдесет сантиметра, изпечен до черно, с разлато гърло. От външната ѝ страна бяха нарисувани червени фигури.

— Моля, обиколете вазата — обади се Давид. — Само не ходете в ъгъла, където съм аз.

Изпълнихме нареждането и четиримата, но никой от нас не каза нищо.

Давид не ни остави много време за разглеждане. Изключи апарата и отново включи осветлението. Вазата изчезна, само стативът и пластинката бяха останали на мястото си.

— Гледката едва ли е изненадала господата колегите — каза, като отиде до средата на масата и извади пластинката от мястото ѝ. — Дамите обаче сигурно още не са виждали такова нещо. Е, уважаеми дами, това беше Мод — паякът-чудо. Може би така по сте го чували? Не? Значи Мод е бил една от любимите атракции на някогашните панаирджийски зрелища. Огромен черен паяк, който обаче имал женска глава. Най-често се явявал пред погледа на уважаемата публика в образа на някоя чернокоса страдаща красавица. Страдала от това, че до шия е абсолютна жена, но от шията надолу била просто паяк. Несъмнено неприятно усещане, при положение че беше вярно. С хитра система от огледала прожектирали едно над друго една женска глава и гумен паяк с мърдащи крака. В полутъмната зала, на покритата със завеси сцена, пред очакващата чудеса публика ефектът е бил френетичен. Защото може би не е необходимо да изтъквам, че Мод, чудото на паяците, е немислима без готови да я приемат почитатели.

Мод остаряла, излязла от мода. Чудото обаче не остарява, уважаеми дами. Чудото — и това все повече се потвърждава от завоеванията на науката — е наша душевна потребност. Все по-рядко ни се удава да го срещнем и това покачва цената му. Така че ето пред вас чудото на нашия век, съвременната Мод, заснетата с лазерен лъч абсолютна стереофотография, холограмата. Описанието ѝ можете да намерите в което и да е научнопопулярно списание. Така че ще ви помоля да не ме товарите и с това. Същността е, че при съответни условия лазерният лъч заснема не само онази страна на предмета, поставена пред него, която е на пътя му, но и може да се каже, го обикаля, и каквото види, го фиксира. Ако осветим снимката с лазерен лъч, изображението на предмета се появява така, че можем да го обиколим. Можайте да се убедите. Но да видим още...

В следващите минути сред стаята се появиха бронзова актова статуетка, модел на самолет и човешки череп.

Напрежението бе напуснало двете жени, които придружаваха гледките с леко учудени възгласи. Не знаех какво да мисля за донякъде детинската игра, а сигурно и Робинзон, но не си проговорихме, защото се бояхме, че Давид ще ни чуе и ще се обиди.

Давид обаче не ни остави време за размишление. Щом привърши странните прожекции, той ни помоли да останем, а Робинзон изпрати в жилището да донесе още пиене и чаши. Чукнахме се прави и пихме. Давид сложи бутилката до стената, защото в стаята нямаше и маса.

— А сега — продължи той — нека се върнем към същността. Господа колегите сигурно са се изненадали, че обичаният им шеф се развлича с детински игри. Наистина онова, което за лаика е все още новост, за нас вече е просто игра. Но не и само игра. Всяко достижение на техниката е същевременно въведение към следващото откритие — това, ако така ви харесва, е клише. Та значи аз не се срамувам в малкото си свободно време да се занимавам с по-нататъшното усъвършенстване на видяната преди малко игра... Изходна точка за мен беше поредицата от мисли, които се осмелих да споделя в полунощното си приветствие. Лазерната Мод не е друго освен илюзия, изтъкана от различни физични и психически условни знаци. Вследствие на това и тя — или това? — не може да бъде предпазена от възможността при дадени условия да заеме мястото на действителността. Естествено, от нея няма да стане действителност, но вече няма да е и само илюзия. Тогава какво? Още не знам. Думата «холограма» произхожда от холос. А оригиналният смисъл на холос е написана собственоръчно дума или собственоръчно нарисувана рисунка. И вече сублимирал в условен знак, холос означава съвършенство. Съвършенство? Или илюзия за съвършенството? Или нещо трето? Все някога ще се изясни. Понякога е по-трудно да намериш подходящия въпрос, отколкото отговора, който трябва да се даде — или може да се даде. Въпреки всичко аз поставих въпроса. На езика на епохата, със средствата на епохата. Вижте до какво стигнах.

Давид положи чашата си на пода, до бутилката и извади иззад лазерния апарат плосък предмет, по-висок от човешки ръст. Той приличаше на предишните пластинки, различаваше се само по размери и по това, че сам стоеше изправен. Давид отдръпна статива от средата

на стаята и на негово място постави новия предмет. След това затъмни стаята и включи генератора.

В средата на стаята се появи една врата. Проста, боядисана в кафяво врата, която не беше свързана със стена отникъде. След това Давид остави лазера и пристъпи към нас.

— Този път не е необходимо да я обикаляте. Обикновена врата и от двете страни. Само че през нея може да се мине.

— Това ли е новото в нея? — попита Робинзон.

— Да, мойто момче — отвърна с изменен глас Давид.

— Искате ли да я изпробвате?... Впрочем не. Предимството е на дамите. Може ли? — и протегна ръка към Етел.

— Посока Олимп...

Етел, след кратко колебание, което направи впечатление само на мен, който си мислех, че прозирам нещата, прие протегнатата ръка на Давид.

Отидоха до средата на стаята и пред вратата Давид учтиво пропусна жената пред себе си.

Етел гордо вдигна глава и протегна ръка към бравата. Не можа да я натисне, но щом я докосна, вратата, сякаш не беше добре затворена, се отвори. Зад нея беше съвсем тъмно, много по-тъмно, отколкото там, където стояхме ние.

Етел пристъпи прага, а Давид я последва веднага. Вратата от едно движение на Давид се затвори след тях също така безшумно, както се бе отворила.

Жу изпищя и започна да ръкопляска. Но след като никой не я последва, спря. Изтекоха няколко дълги секунди, без да се случи нищо.

— Етел! — чух разтревожения глас на Робинзон, а след като не получи отговор, малко по-силно: — Етел! Всичко наред ли е?

Но Етел не отговори и на това.

Последваха неприятни моменти. Срам ни беше да помръднем, явно бе, че бяхме станали жертви на оптическа измама и онези двамата сега подличко са се притаили в другата половина на стаята и се смеят на тревогата ни. Времето обаче минаваше и шегата започна да става неприятна.

Робинзон накрая се реши.

— Етел! Моля те, върни се! — След малко: — Етел, веднага се покажи! — и тръгна из стаята. Аз след него.

Отвъд вратата обаче нямаше никого. Само врата. Откъдето и да я гледахме. Само врата. Нищо друго.

Трябваше да направя нещо. При това бързо.

Пристъпих до генератора и изключих лъча. Вратата изчезна. Запалих лампите.

В стаята бяхме тримата, а в средата — пластината. Нищо друго, никой друг.

— Етел! — изрева Робинзон и изскочи от стаята. Гласът и виковете му постепенно се отдалечаваха, докато тичаше през празните стаи.

Погледнах към Жу, на чието кротко лице бе изписано такова дълбоко изумление, каквото вероятно е имало лицето на Ева, узнала, че за една хапка ябълка я гонят от рая. Искаше ми се да ѝ обясня, че нищо не се е случило, просто съм загубил един облог, който дори и не съм сключвал. Но с това само още повече щях да я объркам. Хванах я за ръка и я изведох от стаята.“

Когато отворих очи, първото, което забелязах, бе таванът. За разлика от прочетеното в книгите веднага разбрах къде съм: в жилището на Алберт, лежа на дивана. Ако протегна ръка, мога да докосна дневника му. Но не я протегнах.

Обаче нямах представа откога лежа така. В стаята беше светло, отвън се дочуваше силно плющене. Бавно обърнах глава настрани. Правилно предполагах: вън плющеше дъжд. Заедно с плющенето през прозорците с изпочупени стъкла навлизаше и лепкава пара. Мръзних.

Без съмнение беше есен. Сезоните бяха останали.

Все още лежах неподвижно, с леко извита настрани глава. Мозъкът ми обаче вече работеше безпогрешно. Наистина не знаех кога съм изгубил съзнание, но знаех защо. Избягвах спомена, както болния, който почиства сам раната си с памук, натопен в спирт, обикаля по здравата кожа, отлагайки щипещата болка на докосването. Но все пак трябва да я докосне.

Всичко се бе случило точно така, както го бе описал Алберт. Аз обаче знаех само половината от него. Бих могъл да кажа, че Алберт си е въобразявал или поне силно преувеличава случилото се между Давид и Етел. Няма никакъв смисъл да се заблуждавам, особено сега, когато нито обидата, нито ревността, нито снизхождението вече имат значение. Алберт е описал факти и от тях е правил изводи. Почти сигурно е, че те са правилни. Съвсем ясно е, че са правилни.

Чудно ли е тогава, че когато ги прочетох, не можах да се овладеея? Когато на човек не му остават други средства за защита, дори и сълзите, тогава бяга. Аз също не направих друго. Винаги съм оставал от отсамната страна на вратата. От наивност ли? От уважение към авторитета? Не бих могъл да кажа. Ужасът ми, когато те двамата изчезнаха зад онази врата-фантом, беше от физическо естество: страх ме бе от злополука — страх ме бе за Етел. Давид достатъчно ясно се издаде, че експериментира, че и сам още не познава точно компонентите на явлението, което предстои да покаже. Беше пил доста

заедно с нас. Кой се интересуваше от това, че в експеримента може да бъде допусната и грешка? Че демонстрацията може да прерасне евентуално в трагедия?

Преминаха през вратата и не се обадиха повече. Стаята беше тъмна. След това се установи, че е и празна. Лазерът не е играчка. Пробива стомана, изправя метали. Много се бях изплашил. Викайки името на Етел, обиколих къщата на бегом; Алберт се бе свил, сякаш има само един грош и го е страх да не му го откраднат и него; а пък Жу седеше в средата на тапицирано кълбо от алкохол и не виждаше през стените му.

В този напрегнат момент, който не можеше да бъде наречен нито драматичен, нито смешен, изведнъж се отвори вратата на хола, която водеше към градината, и двамата, считани за изчезнали, влязоха през нея. Сигурно сме ги посрещнали много мълчаливо, защото Давид плесна с ръце:

— Създателю! Ама да не сте се изплашили? От един малък новогодишен фокус?

— Малко множество продължи — рече кисело Алберт, а аз изтичах при Етел и като в лоша пиеса я попитах:

— Добре ли си, скъпа? Нищо ли ти няма?

— О! — махна с ръка Етел и се отдръпна от мен. Аз обаче и на това не придадох значение, дори определено ми олекна, задето тревогата ми се бе оказала неоснователна. Повтарям, аз до края, до прочитането на дневника на Алберт, си бях останал от отсамната страна на вратата.

— Къде, по дяволите, бяхте тогава? — попитах Давид, който междувременно бе домъкнал нови чаши и бутилка вместо оставените в лабораторията и вече бе налял на всички ни.

— Я да пийнем — вдигна той чашата си. — За уплахата. И през ум не ми е минавало, че това ще бъде резултатът от демонстрацията. Не чакайте обяснение. Споменах ви, че още не съм стигнал до края на експериментите. Но нали е интересно? Прозит! — и изпи чашата си на екс.

— Но къде, по дяволите, бяхте? — повторих упорито.

— Къде може да сме били? — учуди се Давид. — В градината... — и посочи към вратата. — Та тази врата води натам, не е ли така?

Всички погледнахме към вратата. Едва сега ни направи впечатление, че е точно същата както вратата, която се бе появила на лабораторната пластина. Също такава... или може би — същата?

Давид не искаше да каже нищо повече, само се хилеше. Алберт замълча. Жу от време на време придремваше с отворени очи. Малко по-късно Етел ме помоли да я отведа вкъщи. Повикахме такси и след шумно, дори малко прекалено шумно сбогуване оставихме Давид насаме със странната му врата. Градът, далеч под нас, отвъд боровете, все още вилнееше. Когато стигнах у дома, таксиметърът показваше доста. Вече просветляваше, когато заспах.

Вратата никога повече не стана тема на разговор. Етел малко по-рядко намираще време, но това се бе случвало и друг път. През пролетта започнахме монтажа на КП реактора, след това измерванията. Давид прекарваше много време в чужбина, върна се едва за измерванията. Сигурно бе прекъснал частните си опити междуременно или ако беше, поне не споменаваше за тях. Аз не чувствавах подтик да говоря за това. Алберт също мълчеше по темата, тогава ми се струваше по същите причини. Сега вече знам, че зад мълчанието му е имало друго, нещо повече. Сега вече знам, но каква полза?

Странно, как не ми е направила впечатление онази нощ... Сякаш нарочно съм избягвал да мисля за нея. А пък ако се бях върнал, ако се бях опитал отново да я подреда у себе си, да я преживея, надали щеше да ми убегне от вниманието една зависимост, която тогава — кой знае защо — не ми беше направила впечатление.

Между момента, в който Етел и Давид излязоха през призрачната врата на лабораторията в нищото, и момента, в който по-късно се върнаха от градината през една подобна врата, ако съберем времената за очакване, търсене и безпомощност, не можеше да е изтекло повече от три-четири минути. Това ме бе успокоило тогава. Но сега, след като прочетох дневника, не бях съвсем спокоен — времето, което за мен се бе оказало всичко на всичко три-четири минути, за тях дали не е означавало доста повече? Димензиите не могат да бъдат разделяни една от друга. А ако възприетите димензии на пространството по някакъв начин са били нарушени — а вече е сигурно, че Давид ги е нарушил с така наречения си експеримент! — тогава дали това не е повлияло след себе си промяна и в стойностния ред на времето? А пък

ако е станало така, невъзможно е да се избегне стоящият на последно място в списъка, но пръв по важност въпрос: Къде и с какво са запълнили времето, огромното време, тяхното време, Етел и Давид?

Не твърдя, че с този ред на мисли съм стигнал до въпроса при четенето на дневника. Но в подобна последователност и с подобен, постепенно нарастващ интензитет. А тъй като сетивата ми, съюзили се със съзнанието ми, събрали цялата си енергия, са протестирали срещу възможния отговор — по липса на друго решение, — съм загубил съзнание.

Време е да се размърдам. Въздухът е студен и лепкав, лесно мога да настина, ако вече не съм настинал. Колко сила може да ми е останала? Сигурно не много. Но поне толкова, че да се опитам посредством нея да събера нови сили. Например с това, като си направя един чай. Надявам се, че ще намеря някъде чай из кухнята. На какво ще го сваря? Колко хартия има — снимки, книги, дневникът. Ще си направя от тях хубав лагерен огън на пода на кухнята. Над него ще разположа статива за фотоапарата на Алберт, ще стане отличен триножник! Дори и да се опърли малко, няма значение. Дори да изгори заедно с него и цялата къща, пак няма. Рано или късно все ще се срути. За чайник ще свърши работа и някоя тенджерка, въпреки че, ако намеря чай, защо да не намеря и чайник?

Докато планирах всичко така хубаво, се сетих, че дори и чай не може да се направи без вода. А нея пък откъде да я взема?!

Едва така се вижда наистина какъв късмет имам: малкото ми убежище в института съхранява за мен остатъците от живота, който може да се нарече човешки. Щом го напусна, не мога да си направя даже и един чай.

Все пак не мога да лежа тук до края на света.

Помръднах внимателно. Чувствувах се слаб, отпаднал, но не толкова, колкото си мислех, докато лежах. Възможно беше само да съм премръзнал и да съм гладен. Подпирайки се на мебели и стени, се довлякох до кухнята. Вода, естествено, не намерих. (Дъждът! — мина ми през ума. Колко трябва да вали, за да напълни една тенджерка! Доста. Доста много!) На полицата в килера лежеше бутилка червено вино. Милият ми Алберт внимателно я е положил легнала, на това мога да благодаря, че след толкова време не се е счупила. Смея ли да пия вино на гладен стомах?

Алберт понякога — съвсем непоследователно — дори готвеше. В чекмеджето с надпис „Подправки“ на кухненския шкаф намерих черен пипер, карамфил, канела обаче — не, но захар имаше в изобилие. Значи все пак ще мога да изправа статива! Човек във въображението си с удоволствие си играе с огъня, в действителност обаче го е страх, че ще се опърли. Така че потърсих някоя по-голяма тенджерка, за да я поставя под статива и в нея да горя онова, което реша. Така че романтичният лагерен огън отиде по дяволите. Докато търсех тенджерката, попаднах на един туристически спиртник заедно с кубчетата сух спирт за него. Не ми остана друго, освен да седна на табуретката и да дебна как мъждукащите пламъчета след дълго-дълго очакване ще накарат виното да кипне. Сипах в него захарта, подправките и от време на време го разбърквах.

Дъждът бавно престана. Задуха вятър, разкъса облаците. Стана малко по-светло. Слънцето не се показва измежду облаците, за да ме ориентира, но да беше най-много преди обед. Прозорецът на кухнята гледаше към съседната сграда. На отсрещната страна имаше също така кухненски прозорци, повечето от тях отворени и изпочупени. В едната кухня от тавана висеше простор отрупан с женско бельо. Дантелени найлонови неща се люшкаха на течението. Талията на комбинезоните се виеше, сутиените се вълнуваха, бикините мързеливо се поклащаха. Цял харем висеше на простора.

Сърбах греяното вино и напрегнато размишлявах. Неизменно върху това, че ако искам да остана жив, трябва да видя човек. Със снимките не успях. Не можеше и да успея, трябва да съм бил луд, за да си го помисля, макар и за момент! Без движение не съществува нищо, а най-малко — човекът. Снимката е мъртъв пазител на умрял момент. Дори тези полюшващи се празни бикини са по-живи от най-близките до живота портрети. Може би ако опитам с такива снимки, които се и движат... Трябва да отида на кино! Естествено, и целулоидната лента съхранява мъртви картини, но ако я отнеса в моето убежище, на комплекса, може би биха могли да се раздвижат! Там има ток, има и напълно оборудвана зала за прожекции!

Какъв филм да си прожектирам? Все едно. Такъв, дето се движат хора. Ходят, говорят, любят се и сигурно се и убиват, защото в днешно време вече почти не правят филми без това. Все едно, само да видя

човешко лице най-накрая, очи, устни, живи същества, за да прогоня ужасната си самота!

Няма ли да стане по-лошо след това? Не знам. Може би не. Може би ще помогне. Може би ще ми помогне да си поема дъх.

Колко „може би“ отново.

Топлото, ароматизирано вино пробяга по жилите ми, възвърна жизнените ми сили. Внимателно изгасих тлеещите останки от сухия спирт. Огледах се в разхвърляното жилище, но не забелязах нищо, от което да имам нужда. Взех в ръце дневника, колебаех се: да го скъсам, да го изгоря или да го взема със себе си? След това го хвърлих върху купчината снимки. Ако го бях залял с бензин и запалил, надали щеше да бъде по-добре унищожен: кой може да го вземе в ръка освен мен? Нека изгние...

Дори не затворих вратата след себе си, и ключа не извадих от бравата. Изтичах надолу по стълбата. С колата отидох пред киното. В кабината намерих ролките на „Дивото око“. Смъкнах тежките алуминиеви кутии и ги натиках в колата. От плаката с усмивка ме наблюдаваше полуголата индийка. Махнах ѝ за сбогом: довечера ще се срещнем! — и избръмчах.

Довечера? Това пък що за конвенция е? В днешно време кината имат прожекции още от десет сутринта. Някога хората са излизали по улиците в защита на трите си осмици — работата, свободното време, спане, — в нашата епоха осмиците останаха, само че здравословната тройка на разпределението отиде на кино. Всички лягат и стават в различно време. Който работи нощем, спи преди обяд, зад спуснати щори, със запушени уши, създавайки си изкуствена нощ; а който работи след обяд, ходи сутрин на кино, в кафенето и при любовницата си. Това не е редът на природата — това е редът на индустриалната цивилизация. На мен, разбира се, ми е служебно задължение да доказвам: и индустриалната цивилизация е част от природата, но за съжаление не съм убеден в това. Възможно е, но все още бяхме съвсем в началото, за да ни се изясни. Инженер съм и не е моя задача да решавам: доколко е естествена и доколко протиестествена пластмасата, всички компоненти на която се намират в природата, ала самата тя никога не би могла да възникне без човешка намеса на високо ниво... Така че защо да не можем да ходим сутрин на кино? И възрастният мъж може само сутрин да опложда, когато пълният му

мехур дразни ерективните нерви... А и в киното е тъмно, независимо дали вън грее слънце или не. Киното има нужда от тъмнината, защото и то е един вид сън. А кой сънува през деня?

Все пак мисля, че ще бъде по-добре, ако се подготвя. Вече имам нужда от това. Физически, колкото и да внимавам, все повече отслабвам. Напразно е задоволителното хранене, напразен е оптималният здравословен начин на живот. Психическото натоварване влияе върху тялото ми; а това натоварване не съм в състояние да избягна: самотата е част от съществуването ми. Ще тренирам мозъка си, душевните си съпротивителни сили, както тялото си, и все пак и без причина повяхването е неудържимо. А като получи удар — мозъкът изпуква, като претоварен предпазител. Досега успявах да закърпя предпазителя: припаднах, дойдох на себе си: но докога? Къде е пределът?

По-добре да не си правя експерименти. Ще се изясни от само себе си. А няма да има кой да ми помогне да се върна оттам.

Отнесох ролките в кабината на прожекционната зала на института. Машините работеха безпогрешно. Поставих първата ролка и я пуснах да се върти. Само няколко кадъра, колкото да видя, че няма грешка. След това зарязах всичко и продължих към дома си в института. Обръснах се, дълго и старателно се къпах, после си приготвих обилен топъл обяд. Не се поскъпих: избирах най-доброто от резервите. След обяда сложих една ролка с танцова музика на магнетофона. Легнах и започнах да чета. Музиката още свиреше, когато съм заспал...

Когато се събудих, цареше тишина. Лентата бе свършила, а апаратът спрял автоматично. Вън се здрачаваше. Беше вече време за истинско кино. Станах, измих си лицето с одеколон и си направих кафе. Преди това изпих петдесет грама коняк, след това преминах в централната сграда, където беше залата.

Ако не исках след всяка ролка да губя много време, би трябвало да остана в кабината и да гледам филма през отвора за оператора. С това обаче щях да изпортя цялото удоволствие. Друго си нямам, но време имам в изобилие. Заредих първите две ролки в двете машини, след това пуснах филма. Докато вървеше главното заглавие, претичах в залата. Можех да си избирам измежду десет фотьойла. Не подбирах.

Проснах се в единия, на другия си опънах краката. Запуших,
придърпах си един пепелник и се потопих във възвърналия се живот.

(Пустиня. Палещо слънце, горещина. Всъдеход, една група небързащи хора. Снимат бягащи животни. Всъдеходът спира. Резервоарът се е пробил, бензинът е изтекъл. Хората наред с пустинята. Палещо слънце, горещина. Пътят с кола е няколко часа пеша, цивилизацията е недостижима. Хората въпреки това тръгват. Палещо слънце, горещина. Лицата им изгарят до кръв, водата им свършва. На границата на изтощението са.

Двама от тях са кинаджии. Режисьор и оператор. И те не са в по-добро състояние от останалите. Снимат. Изтощената, тътреца се група. В ръката на режисьора — микрофон. Пита: бихте ли дали съпругата си за глътка вода? Мъжът отговаря нещо. Операторът снима: заснема лицето на отговарящия по време на въпроса и отговора. Палещо слънце, горещина.

На хоризонта се появява всъдеход. Спасени са. Между тях и една девойка. Сега тя пита. Режисьорът не отрича: той е организиран злополуката. Също и спасителната експедиция. Жертвите не са знаели нищо. Сега лицата им са в кутиите, пет минути преди смъртта, в пълно съзнание за смъртта. Искане да ги компрометира ли? Съвсем не. Да види, да увековечи. Под палещото слънце, в горещината.)

Не трябваше да приемам предложението на Давид, застъпничеството на Алберт. Какво търся аз в научен институт? Нямам въображение, казват. Фантазията ми се била сраснала със земята. Бил съм изчислителна машина. Правилно. Какво търся аз тук? Трябваше да отида в завод, ясно. Доходът ми щеше да бъде по-висок. Квалификацията ми по-добра: надали щяха да открият професионални недостатъци в работата ми. Маниерите ми са коректни, никога не съм изпадал в конфликт нито с колегите си, нито с началниците си. Спокойно бих могъл да си работя и на никого не би дошло наум да се рови из фантазията ми.

Казват, че институтът бил мелница? Въпрос на преценка. Има хора, които не обичат авантюрите. Които предпочитат да могат да

работят с написаните в учебниците формули и да не искат от тях да измислят нови. Които още на сутринта искат да знаят с кого ще легнат вечерта и спокойно заспиват вечерта, защото знаят от какво ще се събудят на сутринта. Които пропускат приятните изненади, за да не бъдат постигнати от неприятни. Които и на тъмно намират табакерата си, защото и на светло я поставят винаги на едно и също място. Които не се стремят да отидат на Луната, но не са толкова глупави, та да смятат отиването на други хора там за глупост. Които не са консервативни, не са затворени в себе си и не са ограничени, просто знаят на какво са способни, към какво имат склонност и съобразно това търсят своето място в света.

Е, естествено, ако бях успял да го намеря, сега нямаше да седя тук. Моята шепя прах щеше да се гуши в гънките на един комбинезон някъде, в някой цех на някоя фабрика. Трябва ли да се радвам, че не е станало така? Трябва ли да се радвам, че не съм си намерил мястото и сега съм си получил заслуженото: седя в пустинята и чакам да изтече водата от манерката ми? Интересно къде биха отишли на мое място всички онези, които пращяха от въображение? Щеше ли фантазията им да замести оня ред, който аз, с цената на толкова жертви, успях да запазя около себе си? Силно се съмнявам. Вече отдавна щяха да са изпукали от ужас или щяха да са полудели от кошмара, който щеше да надхвърли живота им въображение!

Аз обаче още бродя из пустинята и разпределям водата. Никой не дебне движенията ми, не лови думите ми: колко ще издържа и докога? Само един ме следи: аз самият. Докато съм способен на това, докато пустинята не ме победи.

Бих ли бил способен на това, ако в мен не се криеше никакво въображение?

(Девојката се лепва за режисьора. Тримата заедно с оператора обикалят света. Камерата им търси най-дълбоката точка: докъде стига лотът в страданието, което човек е способен да причини сам на себе си?

Членовете на далекоизточна секта. Седят в широк двор, подредени в квадрати, както при саденето на картофи, и се бият. Кръвта им шурти, страдат и са щастливи. Въпреки че по лицата им не личи. Не са фанатици, не са в трансцендентно състояние, не чувствуват горчивото като сладко. С упорита решимост, с

хладнокръвна делова настойчивост леят собствената си кръв. Купуват си блаженството вечно. С каквото може. Щом не го дават безплатно, щом не го дават за пари, щом не може да се набави с работа, ще дадем за него кръв, кожа, болка. Не казват, че не боли. Казват, че боли, но си струва. Те си знаят.)

Защо все пак не си отидох? Защо останах? Едва бях дошъл, и вече ми беше ясно, че не е за мен. Трябваше да се измъкна, докато не е късно.

Само че беше късно. Късно беше в момента, в който влязох. Попаднах в капан. Не знаех — а и откъде можех да знам? — че научните институти са все капани. В затворения им свят се провежда странно вътрешно отглеждане: на всеки се пада по една клетка с гъста мрежа на четирите стени и тавана и с един отвор някъде, през който ти подават храната: ето ти, сдъвчи това. Клетките не са еднакви, има по-просторни и по-тесни, има тапицирани и с дъски. Не може да се сменят. Всяка клетка си има обитател, който упорито брани своето: колкото е по-широка, колкото е по-тапицирана, толкова по-упорито я брани. Способностите, продукта я ги признават, я не; това зависи от мястото, от обстоятелствата. Но дори и с цената на признание не можеш да преминеш от своята в някоя по-добра клетка, защото и тя си има обитател, който също е набрал достатъчно признания, за да се задържи. Освен ако и той не попадне в някоя по-добра клетка. Само че и там седи някой. И така нататък.

От тези клетки се излиза само мъртъв. Било като реален, било като морален труп. Научният институт е елитна клетка, склад за духовното златно покритие. Задачата на трезорите обаче е да съхраняват капитала. Това, което е в оборот на пазара, е само неговият кредит. Ако самият капитал се размърда и започне да изтича от бронираните каси, в повечето от случаите това означава, че кредитът му се е разклатил и сега тича след него. Който сам напусне института-клетка, на него кредитът му също се разклаца. Защо напуска? Общо свойство на капаните е, че отвън не приличат на капани. Може да се види само разположеният отвън кокал, голямото парче месо — иначе нямаше да е истински капан. Затова и външният свят не вярва и ако някой въпреки всичко се опитва с пречупени крака да се освободи, го обявяват за инвалид по рождение. Заблуждението е по-реална материална сила и от истината. Бяга от елитната клетка? Ами!

Изхвърлили са го, защото се е оказал неспособен... Останалият извън угощението, който е мечтал за клетката, но не е успял да попадне в нея, на базата на „кисело е гроздето“ компенсира: и за там ли не се е оказал способен? — разкривява уста, сякаш иска да покаже, че елитната клетка е събрание на неподходящи за творческа работа хора.

Така или иначе за мен нямаше обратен път освен с цената на тежки морални щети, които лесно можеха да се превърнат и в материални. Така че безпомощно се отдръпнах в клетката си и се постарях да я подреда по мой вкус. Като размислях, не се и чувствавах лошо: бях свикнал с нея. Съзнанието, че не мога да се освободя, се притъпяваше от това, че не се и стремях по-нависоко. Ако по радиото правеха анкета за научноизследователска работа, послушах добрия съвет: който не е подходящ за изследователска работа, все още може да бъде отличен практик! Усмивах се и се оглеждах: никой не се помръдваше. Всеки измъчваше само себе си, за да докаже дори с цената на собствената си кръв: има право на вечно блаженство!

А над цялата империя от клетки като Буда седеше Давид, пламтеше, дирижираше, сменяше изтърkalите се бичове с нови и никой не знаеше какво мисли.

(Руини в джунглата. Между възетата на лианите — изрязани в камъка индийски богини, лотоси, които никога няма да разцъфнат, между изпочупените стъпала на стълбите се разбягват гущери. Колонна зала. От ъглите ѝ се разлитат прилепи. Светилището е затворено помещение с високи стени, на покрива му — четириъгълен отвор. През него в ослепителен лъч се излива светлина. Но възможно е и да не е храм, а палат. Богините са танцьорки, колонната зала е двор, а светилището — тронна зала. Всичко е мъгляво, неопределено. И всичко мирише на гнило. Дори и старецът, който е жрец на рушация се палат. Или владетел на храма руина. Все едно. Слаб, мръсен, изтощен като дома си. Взира се, премигвайки, в камерата. Гладен е. Ужасно гладен. Няма вече народ, само семейство. Никой не го издържа, а и той не може да издържа никого. Негова е най-ръждясалата корона и най-парцаливият плащ на света. Толкова е нещастен, че е трудно дори да го съжалиш.

Консерви. Месо, конфитюр, шоколад. Поддръжка на живота, натъпкана в кутии, кашони. Очите на краля-просяк ще изхвъркнат: всичко това може да бъде негово. Само при едно условие: ако преди

това изяде няколко шепи пеперуди, които подхвърчат из олтара-тронна зала. Прекрасни насекоми с големи крила. Игрят си на дъга в прозореца-лъч на отвора на покрива. Подскачат като в приказките. Без нищо да подозират, не е трудно да бъдат хванати.

Старецът старателно дъвче. Беззъбите му венци с бавни движения мачкат телата на насекомите. Ако някое крило остане извън устата, помага му с пръсти да влезе. Махараджата — защото вече няма съмнение, че това е той, — махараджата яде пеперуди. Стойката му е изправена, на лицето — снизходителна усмивка, погледът в земята. Изглежда, сякаш просто се концентрира, за да свърши колкото е възможно по-добре задачата, която са му поставили. Задачата, която му е отредена. Камерата вижда това. А какво са тези няколко пеперуди в сравнение с дълбината на Буда, с вечността на Вселената? Тялото яде гадините, душата обаче се рее надалеч. Тръгнала е на път още когато танцьорките са се преселили от мраморния под на колонната зала по стените, поданиците са избягали в цивилизацията, а смарагдите и сапфирите са се преселили в заложената къща. Този, който дъвче тук, за да получи няколко консерви за жените си и децата си, е само изсъхнала какавида, недостойна нито за проклятието на бога, нито за благословията на дявола.

Устните му мляскат ритмично, лицето му се усмихва, очите му упорито се взират в земята. Камерата диво го снима. Камерата си мисли, че вижда, но не вижда нищо. Сляпа е.)

Изненадващо много хора смятаха, че Давид е шмекер. Ала не обикновен шмекер, трябваше да му се признае, че беше от висока класа, който знаеше как трябва да бъде праметнат светът на лаиците. Особено снобите. А и измежду тях преди всичко политиците сноби. Които заемат постове и компенсират чувството си за малоценност спрямо науката, като си играят на нейни партньори. Давид ги караше да повярват, че науката има нужда от политици, а имаше нужда само от техния глас при обсъждането на бюджета.

Всъщност не може да се реши гениален учен ли беше Давид или напротив? Той така влияе на хората, че това вече само по себе си изключва всяка реална преценка. Едно обаче е сигурно, че беше страхотен организатор. До такава степен, че това понякога покриваше учения в него. А пък беше учен, много пъти имах възможността да го изпитам. Шмекерът точно знае границите, знае докъде се простира

одеялото му, докъде може да се протяга. Давид обаче не познаваше и не признаваше никакви граници.

Не мога да повярвам, че ме е измамил. Имам нужда от него, не може да ме е ограбил. Не заради Етел. Етел за мен е важна, но никога не съм бил влюбен в нея. Гордостта ми? Алберт можеше да е горд, пишеше стихове, водил си е дневник. Давид също можеше да си го позволи, в края на краищата той беше откривател и директор на голям институт. Но каква нужда имах аз от тщеславие? Само щях да стана смешен.

Ако добре разбирам думите, дневника на Алберт, Давид не мен е обидил. И не Етел е пожелал. Искал е да докаже нещо сам на себе си и го е доказал. А че е станало за моя сметка? Ако го бе разбрал, той самият щеше най-много да съжالياва. Но по-вероятно е да не е забелязал. Както и в изследванията, и в тях той се бе концентрирал върху целта, а мен ме бе оставил извън. Сигурно и Етел му е попаднала в полезрението просто защото случайно се е оказала подходящ материал за експерименти.

По-добре да не дрънкам напразно. Ако Давид е гигант, от това не следва, че аз съм толкова дребна точка, която може да бъде пренебрегната. Обаче за това е необходимо и в действителност, сам по себе си и независимо от него да бъда незначителен. Ако не бях такъв, надали щеше да посмее да го направи.

Да го направи? Кое? Същност не знам. В действителност дали е легнал с Етел, или само е създал предпоставките за това, е второстепенен въпрос. Наистина експериментите се провеждат, за да се докаже правилността на изчисленията, но същността все пак е изчислението.

Колко просто би било, ако се присъединя към онези, които го смятат за мошеник. Това би решило проблема за всички обиди, които — съзнателно или несъзнателно — ми е нанесъл. Сега бих могъл да го отричам, дебнейки го кога ще пропадне дотам, че да се храни с насекоми, тъй като повечето от мошениците с течение на времето се разкриват и биват хвърлени на кучетата. Тайно обаче знам, че е напразно: докато яде пеперудите, ще притвори очи и ще се усмихва. Тялото му ще се унижава, ала духът му ще бъде далеч. Ще излети през врата от лъчи, ще обиколи времена и пространства, където бял човек още не е стъпвал, за да се върне при нас през една олющена градинска

врата и да ни намигне: е, деца, я да чуя, много ли не слушахте, докато татко го нямаше?!

Но ето, аз съм тук, а той не може вече да се върне през никаква врата. И въпреки това все още той е по-силният.

(Последен епизод. Режисьорът заминава за една страна, разкъсвана от гражданска война. Девојката, както винаги от пустинята насам, и този път е с него. Исква им се да намерят връзка с въстаниците и затова посещават най-опасните места. Въстаниците залавят режисьора. Той е на ръба на смъртта, но се отървава с един як бой. Беснее: нищо от случилото се не е заснето.

Прави нов опит. Узнава, че въстаниците се готвят да взривят един локал, където ходят много правителствени войници. Търси си прикритие в локала, за да може да заснеме от непосредствена близост експлозията, паниката, агонизиращите. Поставя оператора си срещу изхода, за да снима бягащите и ранените. Експлозията настъпва с известно закъснение, след което девојката, която се тревожи за режисьора, влиза сред руините. Една бетонна греда пада и я пребива. Режисьорът остава невредим. Взема на ръце мъртвата си любима, започва да риде. След това вдига поглед, забелязва оператора си и му изревава: снимай! Заснеми лицето ми, сълзите ми, мъката ми... По-близо, по-отблизо, още по-отблизо!)

Исках да видя хора. Дори и само сенки, прожектирани върху платно, но в цвят, с глас, такива, каквито са били хората, докато ги е имало. Трябваше да видя танц, целувки, дори и бой, духовити и страстни диалози, препускащи коли, морски бряг, игрално казино, надменни красавици и храбри мъже в потъващи фотьойли и на седлото на препускащи жребци; подводници и космически кораби, падането на Рим с десет хиляди статисти, любовта на Наполеон с Валевска, битката за нефтените кладенци и блестящата кариера на прекрасната танцьорка! Всичко това го има, всичко това е възможно, само трябва да протегна ръка и ще го стигна. Трябва ли да се упреквам? Донесох това, което е най-близо, което ми беше подръка. „Диво око“ — заглавието не ми говореше нищо. А жената от южните морета на плаката? С косо разположените очи и маслинената кожа, която ми махаше? Не трябваше ли да ѝ вярвам?

На филма можах да я видя и нея в един епизод. Като специалистка по любовта. Която дарява радост без прегръдка.

Подсмиваше се и пиеше бира. Камерата показва ръката ѝ съвсем отблизо, боядисаните в червено нокти бяха начупени и нащърбени.

Да се упреквам ли, задето ѝ повярвах? Тя ли е най-голямото заблуждение? Тъкмо тя?

Институтът, където си бях намерил клетка; Алберт, който бе премълчал, че играя тенис по-добре от него, от шампиона? Етел, която отказваше срещите? Давид, който ме бе взел при себе си, за да забрави в единствения важен момент дори и факта, че ме има на света? Всичко това не е ли кино? Без морски бряг, без казино, без палми, коли, гангстери, нефтени кладенци и танцьорки? Това не е ли кино?

Аз съм човек на реда, така казват. Човек на метода, а не на въображението. Виждам се, когато действувам, за да мога да преценя дали действувам правилно? Виждам се отстрани, сякаш се гледам в огледалото. Сякаш се следя с филмова камера: как се държиш? Как се държиш, когато работиш, когато почиваш, когато играеш тенис, когато танцуваш, когато се любиш, когато те унижават? Тъй като нямам фантазия, с която да мога да си представя всичко това, имам нужда от филма, за да се заснема, за да се контролирам: това съм аз.

А ако лъжа? Ако заблуждавам окоето на камерата, дивия обектив, за да видя филм за себе си, който на мен да ми харесва? С което после да залъгвам самия себе си?

Когато плача, плача пред себе си. Ако се дебна, плача за публиката, не плача откровено. Невъзможно е да се установи кога човек е искрен и кога преиграва. Човек не прави комедии само когато се предава. Всичко останало е поза; излишна или необходима, непринудена или възприета по необходимост поза. Без тях няма събуждане, работа, обществен живот, любов, заспиване. Умиращият, ако е в съзнание, дори когато умира, позира. Търси последни думи и благородно държане към опечалените: след дълго и понесено с търпение страдание...

Модерният режисьор се е захванал с безнадежден и глупав експеримент, като е пратил въображаемия си режисьор с дивата му камера като провокатор в пустинята, като садист-спасител в джунглата и като безстрастен погребален агент сред обречените на смърт. Заснемаше пози, повечето от които бе измислил сам.

Все пак постигнал толкова, че да се съглася: без пози е невъзможно. Дори и да съм сам. Защото, ако не позирам пред себе си,

тогава ще трябва да понеса това, че Етел мълчеше, Алберт изобразяваше параван, а Давид отиде и по-надалеч. Че клетката ме е хванала и ни навън, ни навътре. Тогава ще трябва да понеса факта, че не съм нито важен, нито необходим. Дори и да съм преживял всички. Та нали дори и тази единствената, тази последната възможност не е моя заслуга, а на случайността!

Но ако приема всичко това, ако всичко е вярно, тогава защо да правя по-нататък дори и една-единствена стъпка? Нека си вегетира растителността, аз не копнея за растителен живот. По-скоро ще се откажа като от нещо напълно излишно. Ако все пак има бог, нека започне отново с едноклетъчното. Следващия път може би ще има по-голям успех.

Имам морфин в изобилие, имам и коняк. Те са най-целесъобразните и успоредно с това най-малко неприятните. Щом реших това, въздъхнах с облекчение. Натиснах цигарата в пепелника, станах, минах в кабината и спрях прожекционния апарат — филмът отдавна бе свършил. Внимателно изгасих лампите, защото човек не трябва да оставя по възможност безредие след себе си. (А това не е ли поза?)

Вън вече се бе напълно свечерило, от дъжда нямаше и следа. Небето се спускаше над мен чисто и черно. Изгряла бе и Луната, пръскайки спокойна, сребриста светлина. Може би и затова не го бях забелязал веднага, а едва след като придърпах зад себе си вратата.

Над дърветата, немного далече, но на неопределено разстояние в тъмнината, висеше космически кораб. Точно такъв, каквито са по филмите и илюстрациите на научнофантастичните романи. Огромното му тяло с форма на леща или диск — или както се изразяват модерно — чинийка, беше заобиколено от дребни, къси, синкави лъчи, сигурно пламъците на газа, излизащ от дюзите на двигателите.

Каквото и да кажа за онова, което почувствувах, не би било вярно. Сигурно нищо не съм почувствувал освен изумлението и осъзнаването. Всъщност това осъзнаване живееше в мен, откакто бях обиколил библиотеката и напразно бях търсил обяснение за всичко това, което се бе случило: нахвърляната върху хартията мъдрост не ми беше дала съвет. Оттогава го въртях у себе си, но да го изразя, да го формулирам още не бях успял нито веднъж. Едва сега намерих думи, когато видях над себе си това превозно средство, което толкова пъти си

бяхме представяли, но досега нито веднъж не бяхме реализирали. Страшно прости думи, чудно, че не бях попаднал по-рано на тях. Беше всичко на всичко следното:

— Възможно е неочакваното и трагично унищожаване на човечеството да не е било необходимо. Но дали не му е било дошло времето?

— Робинзон, излезте!

Гласът въпреки повелителното съдържание на изречението звучеше в изявително наклонение. Нито силен, нито слаб; не заповядваше и не заплашваше. Мъжки глас, но и това не беше съвсем сигурно.

Не помръднах. Добре знаех, че се съпротивлявам без смисъл и цел. По същия начин можех да отида и при тях, дори имах повече причини да го направя. Корабокрушенецът също не се крие в пещерата, щом види пушек на хоризонта. А лесно може да се случи корабът, който се приближава, да се окаже пиратски. Аз обаче избрах бягството. Водеше ме инстинктът, и то — по-тъмната му страна: този на криещото се в бърлогата си животно, на бягащия от непознатото звяр. Изтичах в убежището си, заключих вратите, задръстих коридорите. Сгуших се в стаята си и затреперих.

Треперех от страх и от това, че ще си заминат, преди да сме се срещнали.

Отдавна бях забравил за морфина. Почувствувах облекчение, когато отвъд заключената врата, откъм входа дочух шум. Разместваша мебелите, значи бяха преминали през вратата и сега отстраняват барикадата. Не бързаха особено, но шумът се дочуваше все по-близо. Ей сега ще бъдат тук.

— Робинзон, излезте!

— Няма. Страх ме е.

— Нищо няма да ви направим, Робинзон.

— Защо да ви вярвам? Дайте гаранция.

— Излишно е да се съпротивлявате. Този факт е гаранцията.

— Откъде да знам? Твърде много мъртъвци има около мен, а не знам от какво са умрели.

— Вие сте жив, Робинзон.

Какво да отговоря на това? Не знам кой стои пред вратата ми, иска ми се да му се хвърля на врата, а трепера от страх. Гласът му —

сякаш говори машина. А не говори машина, бих могъл да се закълна!

— Откъде знаете името ми? Не е написано на вратата!

— Робинзон, отварям вратата.

Какво да направя? Да го пусна? Щом е дошъл дотук, така и така ще влезе... Вече бях извадил револвера, револвера на директора — любител на манекени — създателю, колко отдавна беше! Стисках го трескаво. Шест патрона има в него, надали ония вън са повече. Гласът, който се обаждаше, беше само един и винаги един и същ.

Прокрадвах се на пръсти до вратата, обърнах ключа и както в киното, държейки оръжието пред себе си, отскочих назад, зад прикритието на гардероба.

— Отворено е! — извиках.

Вратата се отвори веднага. Пред нея стоеше само един човек. Човек със среден ръст и на средна възраст, с неопределено лице. Може би бледността му беше единственото, което правеше впечатление. Носеше тъмносин, закопчан догоре костюм, без каквито и да е украшения и знаци; можеше да бъде както цивилно, така и униформено облекло. Нямаше джобове, а и в ръцете на човека не забелязах оръжие или нещо друго. Стоеше на вратата и ме гледаше. Без усмивка или гняв. Само ме гледаше.

— Хвърлете револвера, Робинзон. Нямаме нужда от него.

— Кой сте вие и откъде сте дошли?

— Хвърлете го.

Това, че беше без оръжие и имаше обикновена човешка форма, отчасти ме успокои, отчасти ме направи подозрителен.

— Първо отговорете — казах.

В ръката си почувствувах слаб удар и револверът изпадна. Ударът не беше болезнен, само пръстите ми изтръпнаха и изтървах оръжието. Няколко минути по-късно кръвообращението в тях се възстанови, сякаш нищо не се бе случило.

— Елате с мен, Робинзон.

Обърна се и тръгна по коридора, без дори и да се усъмни в това, че ще го последвам.

Съпротивата ми — която и без това нямаше много смисъл — се сгромоляса за части от секундата. Осъзнах, че дори и с револвер съм по-беззащитен от него.

Тръгнах подире му. Какво друго можех да сторя?

Пред сградата стоеше превозно средство с неясно предназначение, празно. Седнахме в него. Той включи двигателя и превозното средство се вдигна във въздуха. Беше хеликоптер, без винт. Сигурно работеше с реактивни двигатели, въпреки че не долових нито звука, нито пламъка на газовата струя. Прелетяхме непосредствено над гората, после над покривите на сградите, в посока към центъра на града. Пътят ни отне само няколко минути.

Космическият кораб стоеше на главния площад на града, където се провеждаха празничните митинги и манифестации. След нощното си сияйно появяване на трезвата дневна светлина се оказа по-обикновен, отколкото си мислех. И по-малък. Металното му тяло беше проядено на черни петна от топлината и студа, от изпитанията на космоса. Стоеше на четири пружиниращи крака, подобни на израстъци, също като нашите лунни сонди. Качихме се по стълбата, другият все още напред, аз все още след него, и той продължаваше да не се съмнява, че го следвам.

Бях прекалено смутен, за да разгледам вътрешността на кораба. По-късно ми се удаде възможност — разбирам, не разбирам — да го разгледам, но признавам си, нищо извънредно не открих в него. Споменах вече, че по външност приличаше на това, с което сме свикнали по научнофантастичните филми, а същото може да се каже и за вътрешното обзавеждане, и за уредите.

В космическия кораб освен нас имаше още двама души. По нищо не се различаваха от моя човек. Ръстът им беше същият, лицето, дрехите — също. Можех да ги взема даже за близнаци. Което обаче беше най-важното: бяха хора, в това не се съмнявах нито за момент. По външност, по структура на тялото, подобни на мене хора. Но доколко приличаха на мен, това още нямаше случай да реша. И се надявах, и се притеснявах.

Моят човек посочи към мен и каза нещо на другите двама. Отделни думи разбрах, чух и останалите и въпреки това не бях в състояние да разбера какво казва. Сякаш чувах всичко през стъклена стена и до мен достигаха само откъслечи от речта им. Другите двама му отговориха и скоро потънаха в оживен разговор. За мен, изглежда, съвсем бяха забравили. Не знаех какво да правя, след това си помислих, че ще е по-добре, ако аз направя първия ход.

— Кои сте вие, откъде сте дошли и какво искате от мен? — попитах възможно най-учтиво, но решително. Обаче не получих отговор. Нещо повече, продължаваха разговора си, сякаш не забелязваха, че съм там и че съм се обадил.

Ядосах се, няма защо да отричам, дори се и обидих. Ако не бях сигурен, че са пристигнали от чуждо небесно тяло, щях да се хвърля в краката им и плачейки, щях да ги прегръщам, хора, най-после хора! Но тъй като ги считах за пришълци, трябваше да остана нащрек — и колкото и странно, може би дори и смешно да изглеждах, — трябваше да мисля и за достойнството на човечеството, на което бях единственият представител.

Освен ако те не са го унищожили! — прониза ме мисълта за ужасната възможност...

— Известно ли ви е да има други живи хора? — обърна се към мен единият. По време на разговора си бяха разменили местата и аз не бях в състояние да различа кой ли е, който ме беше довел, или някой от другите.

— Вие би трябвало да знаете много по-добре от мен! — отговорих развълнувано.

Той кимна.

— Прав сте. Знаем. Само искахме да проверим.

— Кои сте вие?

— Хора.

— От тази Земя?

— Не.

— Вие сте я опустошили?!

— Не разбирам.

— Какво не разбирате?

— Щом го твърдите, защо питате?

Стиснах устни.

— Само исках да проверя — му отвърнах с преди получения отговор. По лицето му не личеше да е схванал подигравката.

— Направихте го. Гладен ли сте?

— Не. Благодаря, не. Бих искал да знам кои сте вие, откъде сте дошли и какво искате от мен?

Погледна ме внимателно, сякаш напрегнато размишляваше.

— Възможно е и да не знаете — каза накрая. — По-късно ще говорим пак. Имаме малко време и много работа.

— Това си е ваш проблем. Мене обаче освободете или ме убийте като останалите!

— Невроза — каза много отчетливо един друг, който седеше пред пулта, с гръб към нас, но изглежда ни слушаше. — Местно заболяване, трудно лечимо. Понякога въобще нелечимо.

Прииска ми се да го цапна през устата.

— Нанасянето на телесна повреда може да се окаже във ваша вреда — ме предупреди седящият с гръб.

Как? Та аз не си бях отворил даже устата!

— Ще го приспя, докато се върнем на него — каза този, който стоеше срещу мен, и тогава ми направи впечатление, че и неговата уста не помръдна.

Досега, откакто бях между тях, нито веднъж устните им не се бяха отворили.

— Правилно сте забелязали — кимна стоящият срещу мен и този път чух гласа му, без устните му да помръднат. — Ако не буйствувате, може да останете буден.

— Благодаря — поклоних се с обидено достойнство, но вече без да се съмнявам нито за момент, че ще направят с мен каквото си поискат. — Аз съм във ваша власт... — добавих.

— Не повтаряйте всичко...

— Сега го казах за първи път...

— Но преди това го помислихте — и ми обърна гръб. Отново един с друг... Сега вече не мога да кажа това, че разговаряха. По-скоро така: разменяха мисли. От мен не се интересуваха, а аз отново не ги разбирах, въпреки че отделни думи продължаваха да достигат до мен.

Можех и по-рано да се досетя. По това, че разбирахме езика си. Дори и хората от земята не се разбират едни други. Разбираха. Говореха на стотици езици. А те откъде познаваха точно моя език? Телесната прилика не е всичко. А ключът на тайната е прост: някаква форма на предаване на мисли. Мислите се зараждат по един и същи начин във всеки човек. Различават се само когато още неизказано — ги формулират. Който е способен да проникне в мислите на друг човек, преди още оня да ги е оформил в думи, той би го разбрал, дори и да говорят на различни езици. Тези тук, изглежда, са способни да си

приемат мислите. Когато говорят с мен, тогава и аз съм способен на това... Сигурно с тяхна помощ. Но когато обменят мисли помежду си, ме изключват. Антените ми са груби и безчувствени, за да хванат мисли, които не са изрично насочени към тях. Хващат само по някой откъслек и толкова. А техните... Мога и да ги изпитам... Те не са въоръжени и аз не съм. Но не ми изглеждат никакви здравеняци. Ако имам нещо подръка, бих могъл здраво да ги ударя...

В този момент единият отчетливо се обади:

— Робинзон, престанете с тези мисли за насилствени действия, защото само ще си навредите.

Е, това вече е ясна приказка! Опитът го показва. Нацупих стиснатите си устни и си помислих: с това само бих защитил рода си. Земята.

— Твърдите безсмислени работи — пристигна отговорът, след което се опитах да не мисля за нищо. За съжаление обаче конструкцията на мозъка ни изключва това, така че трябваше да си потърся някакъв неутрален обект: затананиках си шлагерите от изминалата година. Тъй като зад формулирания ред от мисли успоредно и същевременно със светлинна скорост пробягва и обърканата маса от мисли, недостигащи до речевите пластове, се опитах да се концентрирам върху текстовете на шлагерите: ще мога ли да си спомня ритмичните клишета, елементарните рими? Много трудно успях да изключа от мястото и от времето.

Странната ми съдба ме бе научила на много неща, сега можах да науча и най-невероятното: как да се пазя от мисленето! Човечеството — докато го имаше — в повечето от случаите се държеше като тиранин на самото себе си, но мисълта, дори и в най-пъклените му периоди, можеше да бъде заловена само там и тогава, когато придобиеше външен израз. Е, като последно, най-трудно изпитание нека се опитаме да я хванем за гърлото още в зародиш! Тъй като и без това съм последен, не си заслужава да поставям въпроса: ако няма мисъл, какво остава от човека?

— Робинзон.

Трепнах. Къде съм?

В помещението беше само единият от пришълците. Останалите двама междуременно бяха излезли. Къде, не можех да зная. Погледнах го и той веднага отговори.

— Сега вече можем да разговаряме. Необходимо е.

— Само затова ли?

Кимна.

— Няма друга причина. Човек прави онова, което е необходимо.

— Един момент. Вие се наричате човек. Аз също. Външната прилика и тя го потвърждава. И все пак: сигурен ли сте, че обозначението е правилно?

— Няма никакво обозначение — прозвуча отговорът. — Използвате овехтели, безсмислени категории, Робинзон. Човек — това е езиково понятие. Ако се абстрахирате от езика — живо същество, което притежава съзнание. За разлика от съществата, непритежаващи съзнание, за които също може да се намери събирателно име.

— Животно — казах само в интерес на реда. — Правилно, нека останем във вашата система от понятия — продължих. — И двамата сме живи същества, притежаващи съзнание, съзнанието, случайно обитаващо подобни калъфи от прах...

— Не е случайно — прекъсна ме той. — На нашата планета има подобни гравитационни и биологически условия, както и на тази планета. От това следва, че и строежът на телата ни е подобен.

— Разбира се, разбира се, извинявайте. И аз нямах предвид друго, само че лошо се изразих. Приемете го като поетична фриволност...

— Не знам какво разбирате под това понятие. Можем ли да продължаваме?

— Естествено. Нали вие казахте, че е необходимо.

— С което вие сте съгласен, Робинзон.

— Знаете го по-добре от мен.

— Начинът ви на изразяване, Робинзон, ако не се лъжа, е повлиян от нервното състояние, наречено вълнение. „Знаете го по-добре от мен“ — това няма обективен смисъл. Не го знам по-добре от вас, а само толкова, колкото и вие. Знаем, че сте съгласен, защото сте съгласен.

— Няма да споря. Ще се старая да избягвам емоциите, тъй като те смущават вас и напредъка на разговора.

— Точно така.

— Радвам се, че се разбираме.

— И това беше ненужна забележка, Робинзон. Разбирателството е полезно явление, а полезните явления носят в себе си чувството на удовлетворение. Не е необходимо постоянно да го изтъкваме.

— Извинете. Аз съм отрасъл на тази планета и при нас условностите играеха немалка роля.

— Знам, Робинзон. Познаваме вашата планета, познаваме историята ѝ, природата ѝ, включително всички неорганични и органични образувания. Да продължаваме.

— От това следва, че преди да слезете с този апарат, вие продължително време сте ни наблюдавали.

— Средствата, с които разполагаме, ни дават тази възможност.

— Средствата, с които разполагате, са създали възможност за унищожаването на хората.

— Създават възможност, което, естествено, не означава, че ние сме ги унищожили.

— Защо не отговаряте направо?!

— Погрешно разбирате целта на разговора ни, Робинзон.

— И без това ще открия за какво мислите! — извиках. — Само въпрос на време е да не остане за мен скрита ваша мисъл.

— Засега няма такава. И междувременно нека ви напомня, че можете да узнаете само онова, за което мисля.

Ето значи, те са решили това, което на мен преди малко, по време на тананикането, ми причиняваше проблеми. И все пак са си останали хора. Въпреки че все още знам толкова малко за тях...

— Да продължаваме — предложих аз. — Каквото и да се е случило, вие знаете, че на тази планета вече няма живот. Същевременно сте притежавали всички познания за нея. Защо сте слезли все пак?

— За вас, Робинзон.

— Ласкаете ме.

— Не това е целта ни. Идвате с нас, Робинзон.

— С вас? Къде?

— На нашата планета.

— Господи!... Момент, трябва да дойда на себе си. Каква полза ще имате от мен...

— Сам ще загинете тук, Робинзон.

— Вероятно. Но дори и в такъв случай, имам ли право да изоставя Земята?

— Пак не разбирам, Робинзон.

— Съжалявам. Ще се опитам да ви го обясня. Знаете ли, това е такъв, морален въпрос. Има малко общо с практиката. Още по-малко с ползата. Тук през изминалите половин-милион и половина години се е развило онова съзнателно същество, което аз преди малко нарекох човек. Не твърдя, че беше кой знае колко свястно, но колкото имаше да се срамува, поне толкова поводи имаше и за гордост. Към същото човечество спадам и аз — не е нито достойнство, нито грях, а просто факт — както бихте казали вие. Само че човек винаги е пристрастен спрямо семейството си. Естествено, не знам при вас има ли семейства. Все едно. Баща, майка, все има, ако не се раждате в колби. А на гроба на родителите си поне веднъж ходят и онези, които приживе не са уважавали майка си, баща си. Не искам да проточвам нещата. А сега стоя тук, при гроба на семейството си. Нямам очи да изоставя човечеството само на себе си, в това кълбовидно гробище. Ако и аз си отида, кой ще се грижи за гробовете? Кой ще носи цветя на морския бряг, за помен на рибите? И кой ще извири някоя песен вместо птиците?

— Движете се по погрешна орбита, Робинзон. Мъртвите не съществуват. Задължения към несъществуващи неща: погрешна орбита. Слезте от нея. Има само живи, Робинзон. Само към живите може да има задължения.

— За мен те не са умрели.

— Това е атавизъм, Робинзон.

— О, значи ви е известно?

— Историк съм, Робинзон. Задачата ми е да опозная това, което спада към моята област в науката.

— А другарите ви?

— Инженер и биолог.

— Допълнени с историк — съвършена троица!

— Не е съвършена, само донякъде годна за изпълнение на задачата.

— И задачата ви е само като Юпитер, да ме отнесете на небето?

— Към задачите ни спада да ви подсигуририм условия за живот, освен това да ви предоставим на науката, занимаваща се с

изследванията на далечните от нас цивилизации.

— Аха, показва се шилото от торбата! Искате да си правите експерименти с мене! Взимате ме за морско свинче! Само че няма да я бъде! Предпочитам да си прережа гърлото, отколкото да се оставя!

— Успокойте се, Робинзон, Размислете. По всичко личи, че ще дойдете с нас. Това е еднакво полезно и за вас и за нас. Ако се противите, ще ни принудите да прибегнем до сила.

— Явно разбирате от тези работи.

— Разбираме, въпреки че на нашата планета насилието е непознато. Само ние тримата, които сме напуснали нашата планета, сме се подготвили за него, тъй като не можехме да знаем дали нямаше да ни се наложи.

— Насилието непознато! Това е първата дума, която ми харесва! Ако ви повярвам...

— Лъжата също е непозната при нас...

— Възможно ли е? Вашата цивилизация е по-развита от нашата, няма съмнение... Вие дойдохте при нас, ние не бихме били способни на това... Успели сте да създадете контакт посредством мисли... Но обществото ви, и то ли е по-развито от нашето?

— Развитието е ваша категория, Робинзон. Ние казваме по-скоро „различно“.

— То е все едно! Щом е различно във ваша полза!

— Общество, съответстващо на условията и изискванията.

— Където, както твърдите, няма насилие и лъжа!

— Защото няма възможност за тях.

— Прекрасно! Може все пак и да дойда с вас...

— С нас ще дойдете, Робинзон.

— Но и на вас не ви е все едно дали насила или доброволно!

— Заблуждавате се. На вас не ви е все едно.

— Няма значение! Разкажете ми за там, където ще ме отведете! Разкажете ми! Накарайте ме да го пожелаая!

— Имах такова намерение. Не би било целесъобразно да пристигнете при нас неинформиран.

— Така е. Говорете.

— Не сте ли уморен, Робинзон?

— Не съм уморен.

— Не сте ли гладен, Робинзон?

— Не съм гладен. Говорете.

— Можете ли да ме слушате, Робинзон?

— Ще затворя очи и ще ви слушам.

— Доколкото обусловеното ви от ситуацията нервно състояние позволява, може би ви е направило впечатление, Робинзон, че нашите прояви са белязани от знака на разумността. Според вас ние сме унищожили жителите на Земята. Щяхте ли да се учудите, ако беше така? Не забравяйте, че и вие се готвехте за същото. Можехте дори да го направите. Не очаквайте от мен да опровергая тази възможност. Нито пък да я отхвърля по отношение на нас. В края на краищата, щом човечеството се е показало склонно да се самоунищожи, какво щеше да му попречи да го направи и с други? Вие, знаем, често сте си играли с мисълта, че отнякъде ще дойдат неприятелски настроени гости на Земята и ще опустошат или заробят човечеството. Но какво можеше да гарантира на останалите цивилизации, че жителите на Земята, или поне част от тях, снабдени с нужните и подходящи средства, не биха постъпили по същия начин?

— Значи започнали сте превантивна война срещу нас.

— Мислите с категориите на приключенските романи, Робинзон.

— Изненадва ли ви? Не съм ли и аз самият само един герой от комикс?

— Говорите безсмислени работи. Вие ги наричате спекулации. А съществуват само факти.

(Кое то си е факт, факт е...)

— Нас ни направлява онази необходимост от запазването на вида, която не е била осъзната навреме от жителите на Земята.

(И най-предвидливият човек е безпомощен, когато в тъмна уличка го цапнат отзад по главата!)

— Не знам какво да правя със сравненията, Робинзон. Сравнението е неточна формулировка за нещо, което може да бъде изразено точно. Следователно е вредно. Трябва да отвикнете от него. Продължавам. Онази част от природата, която по отношение на нас наричаме външен свят, засега е по-силна и още дълго време ще бъде по-силна от нас. Това се отнася за нас също така, както се е и отнасяло за жителите на Земята, докато са съществували. Разликата се проявява не в това, че ние сме стигнали на по-високо стъпало на познанието, нито в това, че засега все още съществуваме. Разликата е в същността

на познанието. Вие сте навлезли в периферията на законите на природата, което е събудило у вас представата, че вече сте я и надвили. Не сте забелязали, че дори една тропическа буря или една средна по сила виелица са по-силни от вас.

(Само че сме го забелязали. И сме се борили, доколкото можехме.)

— Не спорете, Робинзон, дори и в мислите си. Напразно е. Продължавам. Разбира се, че сте се борили, нали това е основата на запазването на вида. Повтарям: липсвало е необходимото осъзнаване. По-точно то винаги е идвало със закъснение. Вие сте го наричали натрупване на опит, което не променя факта, че по-голямата част от този опит е могла да бъде предвидена. Продължавам, Робинзон. Вие в много случаи сте предвиждали последствията и въпреки това не сте постъпвали както би се очаквало от предвидливи същества. При по-дребни случаи сте предизвиквали локални смущения. Ако сте строели нефтопровод, не сте се подготвяли за щетите, които евентуалният пробив би причинил на околната среда, макар че те биха могли да бъдат предвидени. Такива щети могат да бъдат ограничени и поправени.

(Твърде дребен съм, за да мога да се защитавам от името на цялото човечество.)

— Излишно е да се защитавате, никой не ви обвинява. Няма и кого да защитавате. Става въпрос за факти, Робинзон. А фактите съществуват дори и тогава, когато за тях има оправдание. Нека се върнем на онова, което вие наричате опит и с което сте разполагали в изобилие, тъй като ви е бил предоставен от вашето развитие и е бил обобщен от науката ви. Но не сте си извадили поука от случая с овцете, които, както сте учили още в основното училище, са изяли цели държави. Занимавали сте се на отвлечено академично или на дилетантско популяризаторско ниво с такива събития, като изменения в растителността при изчезване на папратите; внезапното изчезване на динозаврите в края на третичния период; превръщането на пустини или заледяването на огромни джунгли. Така че опит сте имали в изобилие. Намирали сте отговори на „защото“-та, но никога не сте поставяли въпроса така, че да отнесете нещата от миналото към бъдещето. А опитът се е натрупвал, както се е натрупвало и познанието. Цивилизацията започнала да замърсява водата и въздуха.

За това вече сте говорили много. Ала едва когато вече се е било случило. Смятали сте се за съзнателни същества, а всяко ваше действие е било направлявано от спонтанността.

(Това не е вярно. Планирахме, творяхме, мъчихме се. Нищо не се движи от само себе си. Спонтанността е само привидна: и тя се регулира от закони. Никой не може да надскочи сянката си. Неравномерността на развитието за дълго време изключва хомогенното общество. Вие може би сте отишли по-далеч, но ние все още бяхме заети със самите себе си. Науката с една ръка планираше оръжия, а само с другата — мостове; а и последните отчасти, за да могат по-бързо да се придвижват оръжията. Не забравяйте, че човекът има не само мозък, а и инстинкти. И погледнато в космически измерения, все още е много млад. Сравнително лесно е слязъл от дървото, но в сънищата си още дълго, много дълго ще се качва обратно...)

— Трябва да ви предупредя, Робинзон, че сегашното време в мислите ви вече не е актуално. Ако се абстрахирате от това, аргументите ви са правилни. Но фактът, че този, на когото е поверена задачата, не е способен да се справи с нея, не променя възможността тя да бъде решена правилно.

(Е, разбира се, така е на теория. Но теорията сама по себе си е стерилна, какво да я правя?)

— Стерилна е на вашето ниво, Робинзон. В природата обаче съществува и такова стъпало, на което вече и най-прецизно дефинираната спонтанност не е в състояние да се изяви.

(Вие явно сте достигнали въпросното ниво.)

— Жителите на Земята не са го достигнали. Иначе щяха да направят опит да се защитят. Вие смятате това, което се е случило, за неочаквана катастрофа, въпреки че не е така. Ако не бяхте до такава степен заети със самите себе си, може би щяхте да обърнете по-голямо внимание на приближаващата опасност, и онова, което е защитило вас, би могло да защити цялото човечество. Или по-голямата му част. Или поне самия вид. В края на краищата това е важното — видът. Индивидът не означава нищо. Нека оставим обаче човечеството. Неговата съдба изисква продължителен анализ, което за момента не спада към нашите задачи. Вие съществувате и това е доказателство, че нашето пътуване не е било напразно...

(За вас.)

— Наистина. Нещата са се стекли благоприятно за нас. Но вие се позовахте на неравномерността на развитието, Робинзон. Този закон се отнася не само за съобществата на жителите на Земята. Валиден е и в по-големи мащаби. Безкрайното разнообразие на живота не се отнася само за многообразието на формите на проявление, а и за различията във времето на проявление. Което обхваща в себе си и различията в степента на развитие в рамките на дадена времеединица. Изборът на понятието времеединица също е произволен. Употребих го само за да ви накарам да почувствувате колко многопластов е онзи контакт, който може да възникне между органичните форми на живот, които вече притежават и съзнание. Естествено, контакт на теория, защото парадоксът на времето и разстоянието в повечето случаи прави невъзможно неговото възникване в действителност. Ако някоя от заинтересованите страни, както в дадения случай е нашата система, стигне до такава степен на развитие, че да може да преодолее този парадокс и да създаде възможността за установяване на контакт, все още съществува вероятността този контакт да е вреден за нас, следователно трябва да се избягва или — това е въпрос на анализ и решение — трябва да бъде предотвратен.

(Без да се изключва възможността за грешка.)

— Наистина.

(Сега ви хванах! Значи и вие можете да попаднете в клопката на опита или късното осъзнаване?!)

— Не ми следите мисълта както трябва, Робинзон. Ние знаехме, че ще изчезнете.

(Знаехте или участвувахте?)

— Двете взаимно се предполагат и същевременно не се изключват взаимно.

(Додонски отговор.)

— Продължавам, Робинзон. Мислите ви продължават да се отклоняват в посока на детайлите, макар да ви уведомих, че нямам намерение да споря. Ние ви намерихме, Робинзон. Това донякъде ни изненада. Ако бяхме дошли малко по-късно, вече нямаше да сте жив.

(И аз така мисля.)

— По този начин обаче ще имаме възможност да проучим условията на вашето оцеляване. Познаваме експериментите, в които

сте взели участие, и, естествено, материала, който ви е предпазил от лъчите.

(Щом сте толкова по-развити от нас, къде е изненадата?)

— Въпросът е правилен. Естествено, не става дума за емоционална изненада, тъй като това също е субективен елемент, следователно изразът е неточен. Ние познавахме въпросното вещество, но не беше налице познанието, че именно то е онова, което при дадените условия дава съответна защита. Сега вече притежаваме и това познание. Пътуването ни не е било напразно.

(Познание, осъзнаване, разумно, целесъобразно, полезно, обстоятелства — колко бедно и елементарно формулира! Сякаш не познава други понятия!)

— Понятията могат да имат само подчинена роля. Задачата на формулирането и неговите форми на проявление — думите и изреченията — е да информират. Знаем, че е било време, когато са имали и други задачи. Когато така наречената реч, или първичната форма на обмена на мисли, е служела и за изявата на субективни фактори. Тези фактори са били наричани раздразнение, чувство, настроение и така нататък, и така нататък. Известни са ми, тъй като съм историк. Всичко това обаче вече е минало и би било смешно, ако понятието „смешно“ не принадлежеше също към света на овехтелите субективизми. Към онези явления и прояви, за които се е изяснило, че са излишни. Необходими са само онези понятия, които имат конкретно съдържание. Било това съдържание обективно или отвлечено. Една основна обща математическа формула, въпреки че има отвлечена форма на проявление, има конкретно съдържание. Голяма част обаче от вашите мисли нямат дори и отвлечено съдържание.

(Шегува ли се?! Напада в гръб собствената си теория?)

— Не ви разбирам, Робинзон. Нищо смешно по вашите понятия не съм казал. Само фактите.

(Никога ли не сте се срещали с комични факти?)

— Внимавайте, Робинзон. Ако видите човек, който се подхлъзва на портокалова кора, вие се смеете; но този човек охка, защото си е счупил крака. Смехът е също толкова субективна проява, колкото и плачът.

(Вие никога ли не плачете и никога ли не се смеете?!)

— Трябва да ни разберете, Робинзон, и тогава много неща ще виждате по друг начин.

(Прав сте. Винаги говорим само за нас, които вече ни няма. Да говорим за вас, които ви има. И които, както изглежда, сте победили онази духовна немотия, дето земното човечество най-много да беше успяло да усети, но да се отърси от нея, ах, не му остана време!)

— Почти не сме се различавали от вас, Робинзон. Поне що се отнася до същността. Защото подробностите, разбира се, бяха по-други. Ние също имаме история, която е започнала с последния етап на древното развитие, когато обществата получили специфичния си характер и успели да го запазят за бъдещите генерации в писмен вид. На земята този характер е получил израз в класовото общество; у нас — нещо подобно по същността си, но все пак не същото. Това е подробност, ще имаме време да се върнем на нея по време на пътуването. Ние изживяхме докрай целия онзи етап на развитие на този характер, съответните прояви на който на Земята са се наричали робовладелско, феодално и капиталистическо общество. Впоследствие и онези, които на Земята биха могли да се вместят в споменатата система само с цената на определени трудности: първата, втората и третата индустриална революция. Земята е стояла на прага на третата епоха, която у нас е приключила отдавна: нейните резултати оформиха основните форми на сегашното ни общество.

— Разбирането му няма да ви причини трудности, Робинзон, тъй като началните елементи на третата индустриална революция — полимерната химия, молекулярната биология, кибернетиката и разбиването на структурата на атома, изкуственото изменение на енергетичните състояния — не са били съвсем непознати за жителите на Земята, въпреки че всичко е било съвсем в начален стадий. Освен това вие, Робинзон, сте човек на естествените науки и като такъв сте наясно с необходимите понятия за предмета.

— Споменатите научни познания са взаимнозависими, трудно е да предположим което и да е от тях без другото. Дори при тях да се оформи някакво подреждане, това подреждане постоянно се променя и никога не се определя от важността, а от необходимостта. При нашите условия — което междувременно не означава, че и при условията на Земята би се получило така — в даден момент на преден план излезе молекулярната биология. Във взаимна зависимост с обществото ни,

по-точно — с проявяващите се в него противоречия. Обществените противоречия — и тук се проявява повърхностна прилика — също бяха вертикални и хоризонтални. Проявяваха се в рамките на една обществена групировка — нека я наречем държава, — а се проявяваха и между отделни държави или групи от държави, в които една или друга тенденция беше стигнала до господстващо положение.

Характерно за третата индустриална революция е, че с развитието на техниката средствата на властта постепенно са били ограничавани. В технически смисъл самите средства ставаха неограничени, но тъкмо това водеше до ограничаването на обществената им стойност. Рискът има математически закономерности, това е било анализирано научно. Всяко начинание е придружено от риск. Било то научно, било стопанско или начинание за завладяване на властта. Има обаче една точка, в която рискът нараства дотолкова, че губи обичайния си смисъл и увеличаването на употребените средства става излишно. Ако с десет взривни устройства е възможно да се унищожи всеки жител на планетата, излишно е да се правят единадесет. Ако могат да бъдат унищожени с едно, второто не е необходимо. А ако всеки от заинтересованите разполага със своето единствено, но пълноценно унищожително средство, неговото притежаване има само теоретична стойност: не може да бъде използвано, а само притежавано. Унищожаването стана равносилно на самоунищожаване. Така че значението на унищожението на органичния живот и особено на съзнателния органичен живот изчезна в момента, в който възможността за това стана реалност.

(В света на съвършените няма ли луди? Такива, които могат да натиснат копчето...)

— В епохата, когато се създаде равновесието, все още трябваше да се съобразяваме и с такива луди. И обществото в зависимост от възможностите си се съобразяваше с тях. За да не може някой от регистрираните луди да има достъп до копчето.

(А нерегистрираните?!)

— Възможността за грешка може само да бъде локализирана. Не може да бъде изключена. Въпреки това резултатът показва, че не е имало грешка.

(Оръжията ръждясали, а гълъбите на мира затлъстели.)

— Оръжията останаха заредени, просто не гръмнаха. Обаче борбата за обществото и за власт над обществото не престана. Трябваше да се търсят нови средства, по-ефикасни от оръжията. Човекът — и тук, и там — не е трудно да бъде убит. Много по-трудно е да бъде спечелен. Някога наричали мъртвите най-послушните поданици. Било е грешка. Няма по-непослушен от мъртвеца. Можем да го направим каквото си искаме, но той нищо няма да направи за нас. Спрямо мъртвия и насилието е напразно. Само живият може да бъде накаран да се подчинява. С уплаха — за това са оръжията. Докато не настъпи момент, който изисква по-ефективни средства дори и от оръжията.

— Този момент беше благоприятен за молекулярната биология. Вече познавахме водещата роля на дезоксирибонуклеиновите киселини в регулирането на хромозомите. С придобиването на тези две основни познания се създаде възможност за регулиране на регулаторите. Останалото вече беше само технически проблем. ДНК, РНК и други подобни определят духовния и физически характер на човека. Този, който разполага с необходимите познания и средства, може да поеме определящата роля. Той има възможност да създаде множество от такива индивиди, духовният характер на които не се различава от неговия.

— Така по биологичен път може да бъде заменена уморителната и несигурна работа по убеждаването. Той може да създаде такава маса от единици обществено мнение и възгледи, която сама по себе си вече е сила. Ако пък намери начин да разпространи биологическите си средства за въздействие — дори и скрито, тайно — отвъд сферата си на въздействие, би могъл да разпространи властта си от обществото, намиращо се под негов контрол, и върху други, чужди, различни от неговото общества, и то без нито един изстрел. Силата му се увеличава и от друго, че с помощта на биологичните манипулации може да се получи не само единство в мненията или пък да бъдат ограничени духовните способности, но и в случай на нужда интелектуалният капацитет на подходящите за това индивиди може да бъде многократно увеличен. Изкуствено възбуденият мозък ускорява научното развитие, резултатите от което могат да бъдат непосредствено оползотворени в масите. В рамките на сравнително кратък исторически период

обществото, което използва преимуществата на молекулярната биология, може да разпространи властта си над останалите общества.

(И вие наричате това премахване на насилието?! Та нали по нищо не се различава от тоягата. Само е по-рафинирано.)

— Нетърпелив сте, Робинзон. Все още ви говоря само за процеса, още не съм започнал за резултатите. Оформянето на науката за изкуствената генетика е било само една от първите стъпки. И съвсем не е преминало толкова гладко, както изглежда от този набързо нахвърлян ход на мисли, и не е донесло този резултат, който е бил очакван от инициаторите му. Точно за това днес вече не е важно да знаете кои са го инициирали; за това е необходимо основно да познавате характерните черти на тогавашното ни общество.

— Задоволете се с това, че една такава „държава“, която е разполагала напълно с унищожителните оръжия и освен със задоволителни материални и духовни източници, е разполагала и с необходимата обществена концентрация и организаторски способности. Не се е съобразила обаче с факта, че в епохата на третата индустриална революция не може да се постигне трайно преимущество сред „държавите“ с приблизително еднакъв капацитет. Това се е доказало в процеса на създаването на равновесието в областта на унищожителните оръжия. И след това не било по-различно. Предимството на инициативата се оказало недостатъчно, защото стартиращите по-късно, напредвайки с удвоена скорост, бързо достигали тръгналите по-рано. Като използвали отчасти и резултатите на по-инициативния, защото на даден етап от развитието на техниката, комуникациите и манипулациите на практика нямало неразгадаеми тайни. Оттук нататък двете страни напредват горе-долу заедно, сетне се присъединява към тях някоя трета, четвърта — в зависимост от това, как е разделено обществото.

(Значи е разделено.)

— Засега е разделено. Същевременно вътрешно се преустройва. И успоредно с това науката се развива с невъобразими темпове, разкриват се непознати страни на природата, на микро- и макрокосмоса.

— От друга страна, постепенно се опростяват така наречените човешки взаимоотношения. С помощта на биологията може да се влияе върху душевните фактори: могат да бъдат опростени чувствата,

характерът може да стане по-податлив, вълненията могат да се регулират. Ако теорията разработи общественно-необходимите типове, практиката е в състояние да ги създаде.

— Излишно е да се морализира върху това, правилен ли е този процес или не, полезен ли е или не, тъй като тези категории в този си вид са идеализирани, не са произлезли от обществената действителност. А при нашите дадености, при нашето тогавашно общество е настъпила необходимост да стане така. Щом една власт е получила възможност да го започне, останалите вече не са имали възможност да го избягнат. Принудата да оцелеят им е диктувала да го възприемат, да го използват и дори да надминат инициатора.

— Обществата на нашата планета са се трансформирали, но и тогава не са били лишени от тежки противоречия, от стопански и политически проблеми, които са били пропити от страх, от безпокойство, от лъжа и общественото неравенство. Тъй като обаче тези явления вече протичали при съвършено различни технически и икономически условия от тези, които са съществували в земните общества, анализирането им би било напразно — и без това не бихте го разбрали, Робинзон.

(Какво не бих разбрал? Искате да кажете, че сте стигнали там, откъдето сте тръгнали, така ли?)

— Повърхностен сте и неточен, Робинзон.

(Какво да правя. Такъв съм, такъв.)

— Не го казах като упрек, Робинзон.

(Повтаряте се.)

— Принуждавате ме. Аналогични реагенти предизвикват еднакви реакции.

(Добре де, слушам ви. Продължавайте.)

— Опитайте се да не мислите междуременно, Робинзон. Постоянно ме смуцавате с това.

(Човешка слабост.)

— Така е, Робинзон. Мисълта е най-голямата ценност, която природата е в състояние да създаде.

(И да затворя тази ценност в клетка?!)

— Не, но я дръжте на повод. Като електричеството. Принудете я да се подчинява, да ви служи, а не да ви управлява. Едно движение на ръката върху прекъсвача и става светло; друго — и вече е тъмно.

(Човешкият ум не е лампа, за да се отвинтва и завинтва. Същността му е да свети с толкова светлина, колкото има. Ако блести, да блести; ако мъждука — да мъждука, но да спира само след смъртта.)

— Отново се заблуждавате, Робинзон. Човешкият мозък не е друго освен един преценяващ и управляващ механизъм, перфолентите на който се програмират от хормоните, гените, нуклеиновите киселини. Необходимата за функционирането му енергия се доставя от обмяната на веществата, а импулсите му могат да бъдат доловени по най-различен начин. Най-простият от тях е речта, за което е необходим един несъвършен мембранен механизъм, ухото. Има и по-фини, по-диференцирани сигнали на мозъка. Жителите на Земята са се гордеели, че с енцефалографите си улавяли мозъчните токове. Знаели са обаче, че тези токове не са отпечатъци на процесите на чувствителността, мисленето, управлението, а само работни напрежения, сигнали на енергетичните състояния на работещия механизъм. Но от това още не може да се установи какво дразни мозъчните гънки? Ние също започнахме изследването с простите мозъчни токове. На теория смятахме за възможно опознаването на мозъчните процеси и по друг начин, а не само чрез речта или писмеността. Но който не може да пише, а освен това е и ням, той също мисли. Осъзнахме, че простите мозъчни токове ни водят до задънена улица.

— Надали щяхме да открием липсващата брънка без преустройството, за което стана дума преди малко. Биологично безкрайно хетерогенното общество по време на развитието си до такава степен се приспособило към речта, като към единствено средство за обмен на мисли, че структурно станало непригодно за друго. Обаче с помощта на резултатите на молекулярната биология от безкрайно голямото разнообразие на индивидите създадохме определен брой типове, в рамките на отделните типове разликата между отделните индивиди ставаше все по-малка. Между близките по тип индивиди с течение на времето възникнаха нови връзки.

— Това бързо беше забелязано от учените.

— Първо при типовете на по-ниско интелектуално ниво бяха забелязани интересни явления. Подобно на някои птичи ята, които на пръв поглед без някакво видимо външно въздействие едновременно излитат и също тъй едновременно сменят посоката на летене. Както

независимите единици на ято изстребители. Само че при тях знаем, че невидимата заповед по радиото на командната машина насочва едновременно ятото в другата посока. Винаги сме предполагали, че нещо подобно става и с птиците, но дължината на вълните на тяхното радио оставаше непостижима за нас. Дори не беше сигурно, че това са въобще електромагнитни вълни? И изведнъж установиха аналогично явление между жителите на нашата планета, които могат да бъдат причислени към някои от групите.

— Започнали да ги изследват и всичко било напразно, докато не открили непосредствените форми на предаване на мисли. Първоначално между индивиди с аналогична нагласа и по-скромни способности, но спонтанното им възникване я правело възможно. Нито един от тях не конструирал сложни мисли, а и простите им мисли приличали извънредно много едни на други. Зададен при определени условия въпрос в повечето от случаите получавал определен отговор. А вследствие на повторението с течение на времето получаваният отговор се превърнал в очакван отговор, а после в предварително определен отговор.

— Това било основната степен, елементарната клетка. Биологично синхронизирани, сродни типове индивиди, способни на дотогава непознати функции, в началото предусещали, а след известно време и постепенно започнали да разбират мислите си един на друг. Това тогава било научна сензация, но за обществото като цяло надали е означавало нещо повече от развлекателната, но неразбираема продукция на артистите — четци на мисли. Между другото тези артисти като редки екземпляри още тогава разполагали, на елементарно ниво, с тази способност, която тогава започнала да се проявява масово и на по-високо ниво.

— Трябва да се върна на това, че дори в преобразуваното ни общество не бяха изчезнали дълбоките противоречия, а само се бяха трансформирали. Така например между другото бяха останали и различните видове власт. От тук следва, че скоро се намери такава сила, която в непрекъснатия си стремеж да затвърди превъзходството си започна да използва предаването на мисли. Нямам за цел да се повтарям, но в последвалите времена много неща от процеса, който преживяхме в надпреварата във въоръжаването, а после в използването на молекулярната биология, се повториха.

— Тогава още никой, нито притежателите на науката, нито притежателите на властта, не предполагаше, че сме изправени пред качествено ново явление, различно от предишните. Мисълта е способна на толкова безкраен брой вариации, които никой друг естествен процес не е в състояние да създаде. Не могат и да се възпроизведат; изкуствените мозъци са подходящи за решаването само на ограничени задачи, а дори и да бихме успели да конструираме толкова единици и връзки, колкото съществуват в един-единствен човешки мозък, той пак би бил способен само на логически действия. Обаче човешкият мозък има не само логика, но и въображение. И там вече е недостижим. Успявате ли да следвате мисълта ми, Робинзон?

(Как не. Говорите за това, че човешката мисъл е свободна.)

— Не споря. Продължавам. Мислели са си, че ако успеят да проникнат в човешкия мозък, ако успеят да заловят мисълта в зародиш, тогава врагът, дори и въоръжен до зъби, е безпомощен. Всеки негов план, всяко негово действие, всяка негова мисъл може да бъде разгадана предварително. И започнала огромната изследователска работа. Разчитането на мисли се преселило от болничните и академични лаборатории в огромни, създадени специално за това институти. Анализирали причинителите ѝ, средствата ѝ, начините за възникването и създаването ѝ. Изследвали онези съединения, които, внесени в мозъка, засилват явлението, и онези тренировки за концентрация, с помощта на които мисловната връзка може да бъде осъществена и извън границите на отделните типове, между повисшите типове.

— Резултатите надминали всички очаквания. Силата, която се заела с това, този път била по-внимателна и преимуществото ѝ този път се оказало по-трайно; но преди да била в състояние да овладее властта над цялата планета, се научили да разчитат и нейните мисли.

Трябва да се подчертае, че според един по-късен анализ, ако се е било стигнало до еднолична власт, четенето на мисли пак щяло да се разпространи и ефектът щял да бъде почти същият.

— С това процесът на развитие на населението на нашата планета стигнал до поредната си, може би последна фаза. Редът на нещата и явленията бил изменен, противоречията се изгладили. Поради известни съображения употребявам изгладили вместо изчезнали. Размислете, Робинзон. Между двама противника,

разполагащи приблизително с еднаква мощ, само един фактор може да бъде решаващ — изненадата. Но в какво се превръща шансът за победа, ако изчезне и тази последна възможност? Ако и противникът узнае мислите, инициращи действието, в момента на зараждането им? Спомняте ли си, бях ви казал, че на нашата планета лъжата е непозната. Съмнявахте се в това: и в небесата няма светци. А аз само ви намерих за обективните резултати от една обективна предпоставка. У нас е невъзможно да се лъже. Когато някой у нас си мисли нещо, то все едно че го е казал на глас. Все още ли сте в състояние да ме слушате, Робинзон?

(За съжаление — да. Говорите за това, как е изчезнало и последното убежище на човека: свободата на Мисълта...)

— Свободата е относително понятие, дори и при земни условия, Робинзон. Всичко на всичко — отношение на едно изискване и реализирането му. Но всяко изискване е изменчиво, а понякога и изчезва. И тогава няма и какво да се изпълнява. За свобода копнеят само робите. Ала там, където няма затвор, където няма надзиратели, защото не можеш да извършиш престъпление — там няма и роби. Намерението за престъпление още в момента на зараждането си губи своя най-важен елемент — възможността да се прикрие. А да върши престъпление открито може само онзи, който е по-силен. Но вече няма по-силен, нито по-слаб. Казвате: свобода, а не знаете за какво говорите.

(Нещо „по-силно“ все пак е останало: инстинктът. Човекът е грешен... Знае, че върши престъпление срещу обществото, знае, че върши престъпление и срещу самия себе си... И въпреки това: идва му нещо на ума, което е по-добре, ако — или ако употребя вашия начин на изразяване — по-полезно, да не му идва... Тогава какво става?)

— Доколкото си спомням, подобен случай не е имало от дълги години насам. Въпреки това въпросът има основание. И отговорът е по-прост, отколкото си мислите. Научили сме се да не мислим за нищо, Робинзон.

Преди да схвана целия смисъл на отговора, се върнаха двамата другари на моя информатор и разговорът се прекъсна. Трябва да си призная, че макар да им бях пленник, не се отнасях лошо към мен. Дадох ми да ям и ми отредиха място в кораба. Още преди обаче да се бях разчувствувал, осъзнах, че и този път действията им направляваше

не някакъв по-висш морал, а просто даденостите на ситуацията, които те схващаха естествено и по своему. Не се бояха, че ще избягам. Бяха убедени, че като съзнателно същество съм осъзнал безцелността на всяка съпротива, както и това, че — макар и за себе си — те действуват и в мой интерес. Без тях наистина бих загинал преждевременно на моята, превърнала се в пустош планета. А ако въпреки всичко се бих решил на нещо необмислено, още в момента на намерението биха могли да ме вразумят. Четенето на мисли (господи, този израз в земната си употреба какъв профански елемент, какво съмнение за мошеничество и шарлатанство носеше! — но щом няма по-подходящ израз от него...) ги защитава от заплахата от съзнателната част на природата. Интересно, дали могат да се запазят по-добре от земното човечество! — и от нападението на несъзнателните сили на природата?

Приех кътчето, което ми предложиха — какво друго бих могъл да направя? След възстановяване на спокойствието за тялото се опитах да подредя у себе си всичко онова, което чух преди малко. От това зависи бъдещето ми.

От това ли наистина?

Все едно, сега мога да размишлявам. Аз все още не мога да не мисля. Естествено, това означава и че мислите ми се контролират. Но какво губя в случая? Най-много живота си, въпреки че е малко вероятно. За момента те имат по-голяма нужда от мен, отколкото аз от тях. Е, та аз ще си мисля за каквото си искам, а те да мислят за мен каквото си щат!

Без лъжа! Без насилие! С това се започна... Чух го и започнах да се надявам... Ужасът от изчезването на земното човечество започна да се превръща в надежда: дано по-голямото цяло да е успяло? Значението на всяка катастрофа намалява, колкото по-отдалеч и по-отвисоко я гледаме. Ако съществува едно общество с космически мащаби, тогава това, което е станало със Земята, е било само една местна лавина. Погребала била едно село. Тъжно. Но преобладаващото мнозинство се е спасило.

И то как! По-мъдро, по-богато, по-здраво. Маслиновото клонче на поетите, надеждата!

Престанали били войните, беше казал. Та повече не е имало тайни. Все пак надали е било толкова просто... Ако насилието изпадне в криза, в криза може да изпадне и властта. Където няма никаква власт,

там — с нашия начин на мислене — има анархия. Разбира се, в индустриалното общество трайната анархия е невъобразима, освен ако не се качим обратно на дървото. Но път назад няма: мускулите на човешките ръце са слаби, а с пръстите на краката си той вече не може да хваща. Все пак някакъв ред трябва да се създаде на всяка цена, ако иска да оцелее. И те са го създали.

Редът на целесъобразността. Където съхраняват онова, което е полезно, от което имат нужда, и отхвърлят онова, което е излишно. Красиво звучи. Какво е станало? Какво е останало от него? Лъжата е излишна. А литературата? Поезията? Сублимиралата лъжа? Наистина невинна — поне когато е невинна — лъжа. Какво е станало с поезията? Нищо. Най-много да се е превърнала в посмешище. А не е ли смешно да измисляш очевидни неща? Защото всичко е явно и няма тайни, никакви. Какво иска поетът? Да мечтае? Ами! Да възпламенява към революция? Срещу кого? Да развлича? Но може ли да каже нещо, което не е всеизвестно?

Трябва да е съвършен свят, сигурно най-съвършеният от всичките. Вълненията са се успокоили, чувствата са девалвирали...

Представих си, че живея там. Обичам една девойка и не мога да го скрия. Ако и тя ме обича, нищо страшно — по-бързо ще се изясни. Ала ако не ме обича? Ако ми се присмее? Как да го понеса? Чувам как се смеят с нея и другите, защото нали няма тайни, всеки знае, всеки се смее над това как съм се изложил!

Друго. По-умен съм, по-талантлив от шефа си. Затова се и мразим взаимно. И знаем, че и другият мрази... Как да се гледаме в очите всеки ден?

Но може ли шефът ми да бъде по-глупав от мен? Та глупостта не може да се прикрие!

Освен ако не мисли за нищо!

Тук, на Земята, мисълта не може да бъде заловена. А там не може да бъде заловена липсата ѝ.

Какъв свят е този, където единственото оръжие за самозащита на човека е способността да не мисли за нищо?! Може би това е най-голямото усилие, на което е способен човешкият разум, ако наистина е способен; да се самоотрече...

В отделни случаи: това е фокус. Масово: форма на живот. Общество, което живее и произвежда сред цивилизовани условия, за

да съществува. Вече няма закони, а само правила, защото няма какво да възпира, а само да урежда. Тъй като съзнанието му се направлява само от целесъобразността, постъпките му се определят само от полезността, от всичко останало първо се абстрахира, а впоследствие го и изолира. Функцията на мисълта се трансформира, не иска повече да създава, а само да поддържа. Единствената ѝ работа е контролът на привичките, поддържането на действието будно... Творческият мозък на човека става перфокарта, която знае само назубрената програма. На вид пришълците почти не се различават от нас, земните хора. Но по затворените им устни е изписано неизбежното им бъдеще, което...

Къде съм се срещал аз вече с това бъдеще?!

Защото ми е познато. Да е „дежа вю“? Не. Илюзията за нещо вече преживяно е възможна само в един познат кръг от представи. Такава картина не беше позната за човешкия разум. Ако съм се срещал с нея, бих могъл да се срещна само като продукт не на хората...

Вече знам.

На Земята не само човекът живееше в организирано общество. Някои животински видове също. Мравките, пчелите, термитите. В извънредно сложно, високоорганизирано общество, което обаче бе спряло на достигнатото ниво: направляваха го инстинктите, а не разумът.

Мравките нямат нужда да формират мисли, за да изнесат яйцата си на слънце; пчелите хранят, къпят, оплождат царицата си при съвършено разпределение на труда; термитите сляпо прогризват вътрешността на дървото, светлината на поезията само би ги смутила. По какво се различава от тях оня човек, който наистина е успял да впрегне природата, но е забравил да мисли?

Утре или вдругиден, или още днес — не знам, защото само те ме разбират, аз с моя първичен мозък чета в техните мисли само когато и те го пожелаят — ще напусна Земята, може би завинаги. Ще тръгна на път към други пространства на Вселената, където вече няма насилие, лъжата е изчезнала. Където не е останало нищо от вродените инстинкти на човека.

Само страхът.

Ако можех поне да се надявам, че не съм сам!

Дори и тогава какво бих могъл да направя?!

Стреснах се, пред мен стоеше един от пришълците. Може би този, който ме просвещаваше, може би някой друг, не знам. Толкова са еднакви! Другите двама бяха в съседното помещение, занимаваха се с уредите.

— Скоро ще тръгнем, Робинзон — каза със затворени уста стоящият пред мен.

Следващите часове бяха изпълнени с товарене. С помощта на някакъв универсален кран разположиха в едно помещение на подолния етаж онези няколко неща, които бяха сметнали за заслужаващи да бъдат взети от умрялата ни планета. Болшинството бяха връзки с чертежи и документи. Учудих се, но след това разбрах, когато забелязах използваните в стените на опитния реактор КП елементи. Те ме бяха спасили! Носят ги като мостри заедно с отнасящата се до тях документация. Спаси ме... От какво? И защо?

— Излишно се тормозите, Робинзон — отбеляза придружителят ми. — Елате, починете си.

— Вече си починах — отвърнах с детински инат.

— Продължавайте да си почивате. И ние правим същото. Имаме нужда от това преди тръгване.

Прибраха крана. Останалите двама пришълци легнаха на легла, подобни на моето. Легнаха с безизразни лица по гръб, вперили широко отворените си, в нищо невзиращи се очи в тавана.

— Така ли спите? — попитах.

— Не спим. Само почиваме. Ние спим много малко, откакто се научихме да не мислим за нищо. Можем същевременно и да действуваме, а ако преустановим и движението, това ни замества съня. Времето на събуждане може да се регулира по желание и изчезват неприятните последствия от спането, замаяността от постепенното събуждане.

— Мисля, че премълчахте един аргумент — казах.

— А именно?

— По този начин избягвате да сънувате.

Придружителят ми спря и ме погледна изпитателно.

— Добре ще е, Робинзон, колкото е възможно по-рано да се научите да се владеете. Елате.

От помещението за почивка преминахме в командната кабина.

— Ако не сте уморен, Робинзон, можете да останете с мен. Питайте, ако искате.

— Вие охранявате ли?

— Да охранявам? Аха. В непозната обстановка не можем да почиваме едновременно и тримата. Освен това и вие сте тук.

— Това означава, че се боите от мен.

— Обикновена предпазливост.

— Който спи... имам предвид — не мисли за нищо, той... беззащитен ли е?

— Не му е необходимо да се защитава.

Седяхме един до друг на въртящите се столове с високи облегалки, гледахме бледите, вибриращи светлини на пулта. За един повърхностен наблюдател си приличахме. Само ние двамата знаехме колко се различаваме. Въпреки че е възможно само аз да съм го знаел.

Аз, Робинзон, инженер-физик, в личното досие на когото стои „извънредно надежден математик, но неспособен за проектантска работа“, защото, така да се каже, няма никакво въображение.

— Театър, кино имате ли си?

— Някога е имало.

— Любов?

— Животът не може да замре.

— Играете ли?

— Основните положения на дейността трябва да се упражняват.

— За какво използвате книгите си?

— За което вие азбуката на слепите.

— Цветя отглеждате ли?

— Билките са полезни и днес.

— Какво става с умрелите ви?

— Престават да живеят.

— А телата?

— Следват законите на хигиената.

— Земя? Огън?

— Имаме отлични химикали.

— Имена имате ли?

— Естествено. Иначе как бихме се различавали един от друг?

— Името на родителите ли носите?

— Името на родителя има значение само дотогава, докато има и наследство.

— Има по-важно и от родителя ли?

— Моментът, в който сме се родили. Това е ориентирът.

— Времето е само една цифра. Значи нямате имена, а само номера.

— Това предотвратява заблужденията.

— Как се наричате един друг?

— Според деня от седмицата, в който сме се родили.

— Вас как ви наричат?

Обърна се към мен, погледна ме и най-спокойно отговори:

— Мен ме наричат Петкан, Робинзон.

Бавно, постепенно идвах на себе си. Първата ми мисъл, щом съзнанието ми се възвърна, бе, че пак съм се спасил. Това беше най-голямата опасност, която преживях, откакто бях останал сам. Дълго, подло се е приближавала към мен, но не тайно: от седмици насам знаех, че не съм здрав и че ще се разболея тежко. Не мога да се упрекна, направих това, което можех, с последните си сили, за да се защитя или поне да я отложя, докато е възможно. Да я избягна беше невъзможно. И не защото ми липсваха лекар, болница, сестра и нужните лекарства... Причината за беззащитността ми се криеше в състоянието ми: в моята самота и във впечатлението, което я причиняваше.

Какво ми беше — и аз самият не знаех точно. Можеше да бъде както проста настинка, така и тежко нервно разстройство. Носел съм болестта в себе си, а времето я е подхранвало, докато вече не се е побирала в мен. Избухнала е и ме е туширала.

Обратът сигурно е било посещението у Алберт; ако не за друго, то поне защото тогава съм се простудил. А и дневникът...

Не искам отново да си спомням. По време на филма вече имах висока температура. Чувствувах го по ударите на пулса си, по пламтенето на лицето си и по безполезността на взетите успокоителни. Въпреки това не исках да легна на легло. Тресеше ме: ако легна, ще умра.

Останах жив. Лежа, тялото ми е прохладно, мозъкът — бистър. Нямам температура. Слаб съм, но не безсилен. Спомням си, че не лежах постоянно. От време на време ставах, ядях, правех си чай, мисля, че се и измих няколко пъти. Люшках се на границата между съзнанието и безсъзнанието, кога насам, кога натам.

Какво ме беше спасило? Силният, сравнително млад организъм? Случайността? Топлината, сигурността на убежището ми? Сигурно нито едното, нито другото; или всички заедно. Жизнената сила има неизчерпаеми резерви.

Приятно е спокойствието, което ме изпълва. Това е разсъдливостта на оправящите се от болестта, на онези, които все още пазят в нервите си ужаса от смъртта, но вече ликуват, лежейки неподвижни, със съзнанието за победата. Сигурни са, че вече е само въпрос на време, когато ще могат да скочат и да берат цветя заедно с останалите хора.

Засега оставам жив, няма съмнение. Ала това, че сложих отпред „засега“, е признак на разсъдливостта ми — и на оздравяването ми. Като доказателство, че колкото и тежка да е била преживяната криза, тя не е единствената и не е била последната.

Оцелях, вярно. А по-нататък?!

Добре де, да поразмислим. Да сварим един силен чай, върху сухара да намажем малко конфитюр, време имаме, след това нека седнем в един удобен фотьойл с облегалка за главата, който с мъдра предвидливост бяхме прибрали при една от разходките, подозирайки, че все още ще имаме нужда от него не само заради комфорта. Леглото глези, лекува и разпуска; наркотик, който може да е прекрасен и съдбоносен. Който може да седи, той и ще тича. Да сложим на грамофона Моцарт. Той още не познава картите на романтиците, нито истинските, нито фалшивите. При него вървят ритмите на „данс макабр“ и менуета. А менуетът е толкова приятен. Дори и тогава, когато е може би последният.

Е, та всъщност как беше? Време е да погледнем нещата в очите. Не може вечно да се заобикалят.

Започна се след филма. Сигурно температурата ми е била много висока. И все пак бях ги видял съвсем ясно. Почукаха на онази врата. А когато се върнах, револверът още се въргаше на пода, където го бях изтървал. Точно си спомням всичко, до най-дребните подробности. Във връзка с цялата история не е останал нито един въпрос, с изключение на един: Напускал ли съм аз тази стая въобще?

Още не бях имал халюцинации, поне преди това; не знам какво е. Как бих могъл сега да бъда сигурен, че е било халюцинация? При обикновените сънища връзка няма, евентуално — само истина. А в този имаше и логика, и връзка, и система. Въпросът е само истина ли беше?

Защото странно, но така е: ако е било кошмар, тогава най-много да е смешно; но ако е било истина, тогава е като кошмар...

За щастие — или тъкмо обратното — може да бъде проверено. Ако не съм само халюцинирал, тогава и сега трябва да са тук, вътре в онова, което ги беше донесло, в ковчега си.

Убих ги.

Нямам угризения на съвестта. Съществуваха ли, не съществуваха ли — все едно. Ако съм ги убил само във въображението си, не съм сгрешил; ако съм го направил в действителност, тогава добре съм направил. Ще се изясни.

Може би не трябва и да го казвам, че още не съм убивал през живота си. Аз съм човек, който почита законите, и за такива като мен войната е единственият случай, когато можем да убиваме без страх от търсене на сметка. Поне които искат или са принудени. Аз съм роден и съм отрасъл в мир; дори и да е била планирана някоя война за обогатяване на моя опит, отиде по дяволите, преди още да е избухнала. Бих ли убивал в нея? — академичен въпрос, не се е случило. Има много хора (Имаше! Имаше!), които ще се закълнат, че не са в състояние да се прицелят в човек и да натиснат спусъка. Но и това, както толкова много неща, е въпрос на ситуация... Ако не стреляш от агресивност, ако не стреляш от гняв, ако не стреляш от отчаяние, все още можеш да стреляш от самозащита. И черкезинът вегетарианец пръв ще натисне спусъка, преди да са стреляли по него. Инстинктът за живот е голям господар. Знаем, защото съм го изпитал.

Защото не заради друго, а заради самия себе си съм убил. Мислил ли съм за това, че убивам и заради възможността за оцеляване на човечеството? Преди може би съм мислил за това, впоследствие несъмнено съм мислил за това, пък макар и просто за самооправдание.

Но тогава, в момента, не мислех за нищо, дори и за самия себе си. Нужно ли е да обяснявам, че за каквото и да бях помислил, вече нямаше да имам възможност за действие?!

Не става дума за това, че изведнъж съм се досетил за тайната на начина „да не мисля за нищо“. Не, дори и да е било сън, той не е нарушил логиката. Ако пък е било реалност, тогава съвсем. Намесило се е нещо друго: разликата между двама ни. Спаси ме онова, на което толкова пъти съм се позовавал, къде като оправдание, къде като обяснение: гората, клоните на която все още се люлееха на една ръка разстояние над нас! Тялото и душата ни еднакво бяха забравили начина за връщане на дървото, но инстинктите ни все още не. За да

бъде напълно ясна разликата между пришълците и земните хора: те — размишлявайки или не — бяха способни само на съзнателни действия; докато ние обаче не за всяко наше действие можем да дадем причината. Освен с късна дата.

Това е всичко. Онова, което извършваме, преди да сме се досетили за причината му, не може да бъде разкрито дори от четец на мисли, а още по-малко може да го предотврати. А впоследствие? Мъртвите не държат на обосновката.

В момента, в който изрече името си, замахнах. Тогава забелязах първото изражение на все още неподвижното му лице: на учудване. Не му остана време да анализира — нали те всичко анализират! — изненадата. Загуби съзнание. Ударът беше силен и го намери по черепа. Фигурата му и на вид не беше силна, а при удара ми се оказа още по-слаба от очакваното. Строполи се, но защитният му рефлекс все пак вдигна ръка пред лицето му.

Усетих изтръпване в дясното си рамо. Същото изтръпване, което при залавянето ми изби револвера от ръката ми. Този път видях и източника: на лявата му китка, където ние носим ръчния часовник, фосфоресцираха няколко зелени светлинки! Значи това беше онзи източник на енергия, който тогава ме парализира, а сега за щастие само обърса рамото ми!

В другото помещение будни спяха двамата му другари. Какво ще стане, ако забележат какво се е случило? Да избягам ли? Ще ме настигнат. Ако междуременно дойдат на себе си, ще разберат, че се готвя да бягам...

Беше тихо. Наблизо нямаше нито оръжия, нито някой топуз, нямаше дори и каменна брадва. На ръката на жертвата ми проблясваше зелената светлина. Внимателно заобиколих лъча ѝ и се опитах да сменя от ръката му малкото метално тяло, от което струеше светлина. Не успях, сякаш се беше сраснало!

По всяка вероятност към кожата му, или беше частично зашито под нея... Нямаше никакъв прекъсвач, но той не го и включи, когато го използваше — как би имал време преди малко! Източникът на излъчване трябва да е бил свързан с някой нервен път и се задвижва с мисъл или рефлекс.

Все още функционираше, дори и в безсъзнание...

Не ми оставаше друго, прегърнах го отзад и преди да беше дошъл на себе си, го помъкнах към вратата, разделяща едно от друго двете помещения. Пред вратата хванах лявата му ръка; протегнах китката му напред, след това с бързо движение блъснах вратата.

Трескаво стисках тънката, отпусната ръка и насочих фосфоресциращия кръг към лежащите. Светлината нямаше видим лъч, така че не можах веднага да се убедя засегнал ли ги е? Телата им сякаш леко потрепнаха... Но нищо друго.

А какво ще стане, ако наистина нищо не е станало? Ако се раздвижат?

Всичко това е приказка... Цветният филм на спомена. Там тогава нямаше нищо подобно. Бях започнал, нямаше връщане. Все още държейки го пред себе си — за прикритие? — пристъпих по-навътре, доближих се до леглата им. Междувременно вдигнах такъв шум, че ако от друго не, то поне от това трябваше да се сепнат. Но не помръднаха въобще.

Лъчът сигурно им беше повлиявал. Отпуснах тялото, което се плъзна на земята, държах само китката му, за да не се насочи случайно към мене.

Колебаех се... Докога може да трае изтръпването? Дори и загубата на съзнание от удар отминава... Ще дойдат на себе си и където и да съм се скрил, ще ме открият. Ако имах оръжие... Бих могъл да ги удуша, но не съм способен на това... Дори и само един, а камо ли трима... Трябва да спечеля време...

Още веднъж насочих към тях лъча: прицелих се в главите им. Не усетих никаква промяна. Накрая — с цената на известни трудности, защото раменната и лакътната става малко трудно се подчиняваха, насочих китката на жертвата си към собственото му чело.

Почувствувах, че тялото в ръцете ми се напруга, след това се отпуска. Полегна неподвижно на пода.

Зелената светлина на китката му избледня, после изчезна съвсем.

За момент не разбирах, но след това ми просветна. Умря. Изчезна рефлексът за защита, нервният път не работеше, излъчващият елемент е изключен. Край.

А ако мозъкът му само е изтръпнал? Като ръката или крака? Разкопчах дрехата му, наведох се над голите жълтеникави гърди. Не дишаше. Пристъпих към другите двама. И у тях не можах да открива

каквото и да е признак на живот. Сърдечната им дейност бе престанала.

Прииска ми се да побягна. Останах. Изчаках пет минути. След това още пет. За да не мисля за нищо, започнах да броя секундите. Шестдесет, след това нови шестдесет. Десет пъти едно след друго. Когато изтекоха, внимателно ги прегледах още веднъж. Вече четвърт час, откак сърцето им бе спряло. Мозъкът им от петнадесет минути не получава кръв. Никакво изтръпване, никаква престорена смърт не може да трае толкова време. Не живеят. Не може да са живи.

Какво щеше да стане, ако тъй както бе вдигнал ръка пред себе си, лъчът бе облизал моята глава?! Колко близо е била до мен смъртта! Колко малко е трябвало.

Те лежаха мъртви... Мъртви лежаха, никакво съмнение. Сега вече можех да бягам.

Не знам как съм се върнал в убежището си. Не е и важно. Нито тогава, нито оттогава съм бил съвсем на себе си. Дори не знам дали се е случило наистина?

Не чувствавам угризение на съвестта, съжаление или нещо подобно. Дори и така да е било. Възможно е да съм последният жив екземпляр от моя вид, а и то няма дълго да трае. Но по-скоро ще умра след другите, отколкото да стана опитно зайче, лабораторен плъх и накрая обитател на някоя стъклена сфера със спирт сред мравките и термитите. Ние, хората, докато живяхме, в повечето от случаите се отнасяхме нечовешки един към друг. Но поне имахме една мечта: хуманизма. Копнеж и надежда по възможността за едно чисто общество, по един по-висш морал. Възможно е и ние да не завършихме по-различно от тях, от четящите мисли мравки и термити. Но ние поне имахме възможността и за друго, за по-добро. Те вече не. От тях вече е изчезнала и малкото налудничавост, която подслажда живота. Липсваше им дори способността да бъдат нещастни. Тогава пък наистина за какво да живее човек?

Радвах се. Бях се освободил от тях. От месеци насам, от началото на изпитанието, това бе първата ми радост. А възможно е и това да е само илюзия. Би трябвало да се убедя.

Не е трудно. Ако наистина са съществували, а не са били просто творение на трескавите ми нерви, тогава машината би трябвало още да стои там, в центъра на площада. С трима умрели в утробата си. Един

жалък, нищожен земен жител, неловък и уплашен, ги бе довършил с лекота.

Случайна злополука. Възможно ли е с тяхното унищожение да съм унищожил всички мравки и термити?!

Случайна злополука. И с нас не изглеждаше по-различно.

Облякох се и излязох навън. Беше прохладно, небето беше покрито с гъсто покривало от облаци. Възможно ли е да завали и сняг?

Върнах се и навлякох и един пуловер. След това седнах в колата си и потеглих към града. В началото мислех да карам чак до площада, където бе кацнал корабът, но после размислих. Излишната предпазливост е за предпочитане пред излишния риск. Спрях две улици по-напред. Дръпнах ръчната спирачка, но оставих двигателя да работи.

Около мен беше тихо. Градът се рушеше безмълвно, но с това вече бях привикнал.

Бавно, притиснат към стената, аз се придвижвах напред. Прииска ми се да мога да виждам през камъните, но напразно. Трябваше да отида дотам.

Излязох на площада.

Вдъхнах дълбоко от лошия въздух.

Площадът беше празен.

Стоях изтръпнал, после бавно тръгнах напред, към центъра на площада. Там, където стоеше. Където трябваше да е стоял. Където си представях, че е стоял. Кое беше вярно?

Никакви следи по бетона.

Мръзнях на средата на широкия площад. Какво търся тук още? Нищо. Излекувах се, което включва и това, че кошмарите ми се разсеяха. Можех да се сбогувам с тях без болка.

Защо съм тъжен все пак? Едно приключение по-малко. Също и един малшанс: щом не съществуват, толкова по-добре за тях.

Обърнах се и бавно си тръгнах от площада. Нещо обаче все пак ме задържаше. Не ми позволяваше да си тръгна съвсем. Обиколих площада и без да искам, надничах във всяка улица: ами ако са там? Най-после се изсмях. Държах се много глупаво. Обърнах се и тръгнах към колата.

Седнах в нея. Работещият двигател бе затоплил купето и ми стана приятно. Отпуснах ръчната спирачка и тогава се сетих нещо.

Когато Петкан ме развеждаше из кораба — или съм сънувал, че ме е развеждал — и ми показваше уредите, ми обърна внимание върху един особен автомат. Беше нещо като часовниците на нощните пазачи, само че, естествено, изпълнен в сложна електроника. Но принципът им на действие съвпаднаше. Нощните пазачи от време на време трябва да навиват контролния часовник, с което доказват, че не са заспали, а са направили обиколките си. Автоматът на космическия кораб също така трябваше „да бъде навиван“, с други думи, да се подава сигнал, че програмата протича нормално. Щом автоматът не е получил необходимия импулс, след известно време е включил електронното управление на космическия кораб, което е издигнало съоръжението, извело го е на орбита и го е върнало на планетата-майка. Тази система криеше в себе си опасността, или ако така ви харесва — грешката, че ако един или друг от космонавтите вследствие на злополука или друга пречка заседне, ще остане, но тази загуба е пренебрежимо малка в сравнение със загубата на цялото съоръжение. На индивида, пък бил и той толкова висококвалифициран, не се придаваше значение. И само в интерес на резултатността се подсигуриявах дотолкова, че да не напускат и тримата едновременно кораба.

Сега и тримата останаха в него. Корабът — поради липса на импулс — се е вдигнал и е тръгнал заедно с тримата мъртви. Къде? Не зная. При кого? И това не зная. Те ще узнаят много повече за нас, нали уредите са регистрирали всичко. Там горе тримата мъртви ще им разкажат всичко. Задачата е изпълнена.

При положение че са съществували. Ако не е било само кошмар. А на мен не ми остана никакво доказателство за тях.

И сега вече никога няма да узная.

Включих на скорост и потеглих към комплекса.

Доста бях премръзнал, а нова хрема не ми трябваше, радвах се, че съм се оправил и от тази. Реших да си приготвя един силен грог.

От решението ми не можа да ме отклони дори и това, че в любимия си фотьойл намерих Давид. Внимателно приготвих напитката и я запалих. Пред синкавия пламък на алкохола наблюдавах шефа си, който търпеливо ме изчака да свърша. Принуден бях да му сипя и на него една чаша. Прие я.

— Какво става пак, Робинзон? — попита той и отвратително сръбна от питието. Почувствувах сили да му говоря на ти.

— Отмъкна любовницата ми — казах аз и бях принуден също да сърбам, защото врялата течност пареше устните ми.

— Не съм — отвърна. — Не съм ти я отмъквал. Но можех да го направя.

— Направил си го.

— Би било излишно. Притежаването вече не означава нищо за мен. Радост има само в завоюването.

— И с това също искаше да докажеш, че ти си по-силният.

Кимна.

— Ако не можех да го докажа, нямаше да бъда аз!

— Защо ми я отне?

— Съжалявам, Робинзон. Но трябва да ти кажа, това, че беше твоята, е само странично обстоятелство. За мен беше важна тя.

— За мен също.

— Ами! Робинзон!

— Така е.

— Не съвсем. Та ти дори не я обичаше. Беше ти само любовница.

— Защо мислиш, че не съм я обичал?!

— Да оставим това, Робинзон. Не си обичал ти никога никого освен самия себе си.

Усетих, че иска да ме ядоса. Но не се оставих.

— И ако е така? — попитах дръзко. — Повечето от хората и без това само се преструват!

Махна с ръка и протегна чашата си да му наля. След това, сърбайки, рече злорадо:

— Това, че нямаш фантазия, си е твой проблем, Робинзон.

Почувствувах, че сега го хванах.

— Ти ли го казваш?! — извиках. — Тъкмо ти?! Та ако нямаш фантазия, сега и ти не би седял тук! Къде си ти? Никъде! Къде си ти с твоята мъдрост, с надменността ти, със силата ти? Ти си само шепа прах, докато аз още съществувам! Жив съм! И виждаш ли, отново създадох и тебе! Аз те създадох, Давид, чуваш ли?! Аз те създадох!

— Защо, Робинзон?

Толкова подлично кротко попита, че ми се прииска да го ударя през лицето. Но беше невъзможно. Седнах на леглото си и се

замислих, за да дам свестен отговор. Трябва да му се признае, че чакаше търпеливо.

— Мисля, че защото имам нужда от теб — отговорих след много време.

— Би било ласкаещо, ако беше вярно — каза. — Но за съжаление не е вярно. Животът — в определени граници — е поредица от недоразумения. Кучето с пълно право вярва, че задачата на човечеството е да го храни.

— Слаба утеха, Давид, когато вече няма човечество, а е останало само кучето. И е принудено само да си търси храна.

— Толкова ли си сигурен, че няма човечество? — попита той и аз бях поразен. Та това вече е свършен факт!

Дори му го казах, но той се ядоса.

— Очертал си кръг около себе си и оттам лаеш по Луната! — изкрещя. — Ако имаше въображение, ако имаше истинско въображение, щеше да изскочиш от този проклет кръг!

— Нямам никакви сили, Давид, това е истината. Вече само вегетирам. Създадох си един изход насън. Но се оказа, че е страната на мравките и термитите. Оказа се, че по-лошо от това, хората да не си разбират мислите, е само ако ги разбират тогава, когато не трябва.

— Дори и сънищата ти са характерни само за теб, Робинзон.

— Да, да, Давид. Само че знаеш ли, има една беда. Възможно е и да не е било сън.

— Радвай се. Поне за него не трябва да правиш отчет.

— Де да беше толкова просто, Давид. Но съгласи се, че това беше май последната ми възможност. Сега вече окончателно останах сам. А самотата убива. Гледай на мен, Давид, сякаш и аз, въпреки всичките ми възможни усилия, съм загинал заедно с вас. Вас ви уби случайността, мен — увереността. Увереността на самотата. Човек трудно понася другите, но липсата им е непоносима. Самотата ме уби, Давид, въпреки че нямам въображение да я измеря.

Не отговори веднага. Полюшваше се на стола, сякаш ситуацията го развличаше. След това реши, че ще ми прости, и се изправи.

— Ще ти кажа нещо, Робинзон, което е убягнало от почитаемото ти внимание, въпреки че е много съществено. Търпеливо изслушах мъдруванията ти. От погрешни предпоставки стигаш до погрешни изводи, мойто момче. Говориш за самота, въпреки че ти просто си сам.

Отбележи си, че самота е възможна само в общество, между хора. И само там може да се загине от нея. А който е просто сам, той се бори за живота си. Бори се със зъби и нокти, за да може да попадне обратно между хората. Е, бог да ти е на помощ, момчето ми.

И излезе през вратата, през която изобщо не беше влизал.

През нощта действително вали сняг. Не много, но на сутринта бе покрил всичко равномерно с бял чаршаф. Въпреки че виждах само моя малък свят, зарадвах се на снега. Той доброжелателно бе покрил прашните, мръсни следи на разрухата. Внезапно бе възвърнал загубената невинност на света. Всичко бе станало бяло, чисто и стерилно като в операционна. Разбира се, само временно и привидно, както когато смятат праха под килима, но нищо. Тъкмо навреме. Имах нужда от този студен блясък, за да мога да мисля.

След гимнастика и бягане си взех душ, закусих, после си наметнах един балтон и преминах в централната сграда. Първо отидох в библиотеката, защото имах само най-обща понятия по теория на вероятностите. Много ново обаче не намерих. Сборниците и ръководствата не ме интересуваха. Повече ме занимаваше мисълта, дали ще мога да се оправям с електронноизчислителната машина?

Естествено, имах представа от нея, вече бях решил няколко задачи. Като признат математик практик, най-често на мен поверяваха задачите от статистически характер. Обичах да работя с машината, защото това беше хладнокръвна, трезва и системна работа. Програмирането обаче не го правех аз. Построявах хода на решаването на задачата, изваждах факторите, останалото беше работа на асистента програмист. Аз само го наблюдавах как чука с пъргавите си пръсти урока по лентата. Въпросът беше: какво съм видял при тези наблюдения, с други думи, колко бих могъл сега да си припомня?

За половин ден поставих машината под напрежение и с приятно чувство се заслушах, когато тихо започна да жужи около мен.

Зададох първия въпрос: Безкрайност минус единица... Машината незабавно отговори с нула. Усмихнах се: това, разбира се, беше само шега. Трябва да се разработи програмата.

Взех за основа общия брой на човечеството. В първата програма тръгнах от териториалното разпределение на гъстотата на населението. Търсех отговор на въпроса, коя е онази област, където и при най-малък

шанс все някой би могъл да оцелее? За това обаче не ми трябваше дори машина. Така че групирах възможностите. Аз самият бях изходната точка. Онази определена минус единица, която трябва да се извади ако не от безкрайността, поне от общия брой на човечеството. Моят случай е конкретността, която може вече да бъде изразена и математически: колко е била вероятността аз в решителния момент да бъда зад единствената, даваща ефикасна защита КП стена? КП-то не е непременно изкуствено вещество. Елементите му могат да бъдат открити в природата. Възможно ли е някой да се е намирал в такава мина, пещера, тунел, над и около който — без негово знание — е имало активно вещество на КП-то, разсеяно из породите? И ако да, дали наистина го е запазило, както мен? Може ли да се пресметне какъв шанс е имал за оцеляване, ако знам приблизително съотношението на разпределение на съставките, на КП-то спрямо останалите елементи?

Но и това не ми говори много. Трябва да съпоставя териториалното разпределение на гъстотата на населението с разпределението на съставните елементи на КП-то, къде и в каква степен се покриват? В края на краищата за какво ѝ е много суровина за КП в една рядко населена област, щом няма кого да опази. А и голямата гъстота на населението не говори достатъчно, дори и заедно с богати находища на КП, ако не са налице естествените или изкуствени кухни, в които може да се скриеш.

Съвсем бях погълнат от работата. Имаше моменти, в които определено се чувствувах добре. Можех да се опра на математическите закони, на твърдата основа на формулите, на игривата елегантност на диференциалните уравнения, която им придава тяхната непогрешимост.

Взех предвид подводниците, дълбоководните водолази. Предположих, че лъчението не е засегнало равномерно повърхността на Земята, падало е с променлив ъгъл на закъснение спрямо оста ѝ на въртене, а това е определяло интензитета му: на нашата ширина е проникнало под по-голям ъгъл спрямо защитаващите Земята въздушна и йонна обвивка, отколкото по на север и по на юг. Въпросът е и в това, дали е действувало еднакво в дневното и нощното полукълбо.

Само въпросителни, само въпросителни, но всяка от тях е минна опора, нищожна опора, която поддържа надеждата, че ако ги наредя достатъчно гъсто една до друга, може би таванът няма да се срути отгоре ми.

Смятах дотогава, докато не изгладнях здравата. Тогава поисках да обобщя резултата и придърпах пред себе си чиста хартия. Огледах се: в буквалния смисъл на думата морето от перфоленти и перфокарти ме покриваше до глезени. Седях в прилива от числа и равенства, липсваше само онова единствено, което би ми придало увереност.

Убедих се защо повечето от математиците странят от теорията на вероятностите и са я предоставили на социолозите и застрахователните дружества. Вероятността — било повече, било помалко — винаги си остава психологически трик; поддържа или задушаваша надеждата, но тъй като ѝ липсва еднозначността, никога не може истински да се разчита на нея. Дори да настъпи обратното на очакваното, и тогава не може да бъде упреквана, тъй като вероятността никога не твърди, тя само предполага. Иначе застрахователните дружества, които направиха толкова модерна теорията на вероятностите, надали щяха да измислят презастраховането. За социолозите, футуролозите, урбанистите и гледачите на ръка пък по-добре да не говорим: с всичките си анкетни карти, измерванията, с погледите си назад и в бъдещето, сега, тук, биха могли само да си изтрият задника. Доколкото, разбира се, го имат. Но кой би могъл да предполага такива подробности преди?

Изключих машината, прецапах през рулата хартия и отидох да обядвам. Въпреки това не загубих ума и дума; в най-отдалечените кътчета на мозъка ми нито за момент не бях приел на сериозно, че от всичките тези изчисления може да излезе каквото и да е. Макар и само защото след като така и така съм решил, че въпреки всичко няма да се обеса, а ще тръгна да търся онзи, дори и един-единствен друг някой, даже и машината да плюе срещу мен само нулеви вероятности.

Докато дъвчех вече доста изсъхналата пушена шунка, разбрах, че прибързвам. Играя си, вместо да се стремя да опозная фактите. Още през първите дни на паниката, шибан от стисналия ме за гърлото ужас, гонех увереността — увереността на надеждата или отчаянието — повече отколкото сега, когато вече можех всичко да преценя. Какво знаех въобще? На практика все още нищо. Та нали дори не съм

пристъпил извън света, който може да се види с просто око или да се чуе — или който може би слуша. А светът нагоре и надолу е неизмеримо голям! Всъщност дори не знам какво е станало с амебите?!

„Какво става с амебите?“

Този въпрос бе останал още от студентския жаргон — суров, но лаконичен израз на неудовлетворението на двадесетгодишната глава, на толкова лесно овладяемото социално безпокойство: добре де, а в края на краищата какво става с амебите?

Защото е лесно светът — под това разбирам обичайния ред, с който никога не може да се свикне — да бъде преобърнат; а да мечтаеш за един друг свят е още по-лесно. Но кой мисли за едноклетъчните? За чехълчетата и камшичестите, които се състоят от една-единствена клетка, но асимилират и отделят, шават и се движат, докато внезапно кръстът им се напегне, прищипнат се и се разделят на две? Безспирно извършват основните си функции без каквото и да е копнеж за възвисяване, но и без каквато и да е възможност за това. Пред двуклетъчното вече е отворена безкрайната възможност с постоянно усъвършенствуване на качествата си все някога да стане учен физик или поет лирик; ала едноклетъчното напразно се дели до края на времето: винаги си остава едноклетъчно.

Както бях казал, бяхме двадесетгодишни и хич не ни и пукаше за еволюцията. Нетърпението ни не познаваше невъзможното и крещяхме в лицето на обществото: какво става с амебите?!

Блъснах жилавата шунка и скочих. Една „небесна ръка“ изтри обществото от сметката, ала какво става с невидимото с просто око общество? Какво става с амебите? Може сега да идва техният ред, само аз, глупакът, още не съм го забелязал?!

Най-смешното в цялата работа беше, че в нашия претъпкан с апаратура институт не намерих най-прост микроскоп. Електронен и рентгенов микроскоп имаше, но един най-прост училищен увеличител от петдесет до петстотин „по“ нямаше. В който, сложена на предметно стъкло, да може да се мушне капка вода от локва, за да се установи, че...

Метнах се в колата и влязох в първата попаднала ми на пътя гимназия. Докато стигна дотам, вече бях мушнал в джоба си едно шишенце застояла вода, взета по пътя. Поради липса на ток — в

нетърпението си не исках да губя дори и времето, докато закарам уреда до института — поставих пред огледалото силно фенерче; даде достатъчно светлина, за да мога да осветя пластината.

Не видях много. Вярно, не бях и привикнал към работа с микроскоп. Нагласявах огледалото, лампата, окуляра, но със слаб резултат: на стъклото виждах най-различни мръсотии, боклуци с неопределена форма и толкоз. Не разпознах между тях никакво живо същество. Да не говорим за движение.

По-късно, при смените на препаратата, натрупал малко опит, забелязах първата характерна форма, напомняща за първото чехълче от ученическите ми години. Просто чудо, че не се бе разложило, не се бе разпаднало. Изглеждаше като размита пещерна рисунка: далечно послание от един потънал свят, който бе отнесъл със себе си и разгадката на тайната.

Ако така ви харесва повече, успокоих се: амебите не бяха победили.

Горките амеби! Ето, изясни се, че въпреки благословената си ограниченост те не са се различавали от нас и са споделили съдбата ни. Ако можех, бих съобщил на двадесетгодишните: не се притеснявайте! Амебите не са отхвърлени, не са парии! И не са изключени от законите. Но всичко това вече е само закъсняла реабилитация.

Все пак идеята не трябва да се зарязва. В микрокосмоса на живия свят едноклетъчните са гиганти. Плесените и бактериите, а в края на краищата и вирусите — дребосъците на дребосъците, какво ли не издържат! Как досега не съм помислял за тях... Разбира се, не съм биолог, нито бактериолог и нищо не разбирам от тези неща. Чехълчето е игра на кръжок — вирусът вече е майсторство. Заслужава ли си да ги уча?

От друга страна, имах известни сведения колко нещо понасят първичните форми на живот. Чувал съм за живеещи върху снега, върху леда или за развиващи се във врящи извори водорасли. Но най-поразяващите примери даваше собствената ми професия: ако исках да развличам ужасяващите се от радиацията лаици, им разказвах, че някои видове водорасли преживяват дори във вътрешността на реакторите! И това не беше шега.

Първо се сблъсках с тях във вторичния кръг на охлаждащата вода при едно контролно изследване. Вторичният кръг охлажда водата на първичния кръг на реактора. Нивото на радиация е десет-двайсет пъти по-високо от нормалното. Кой би повярвал, че тази вода беше пълна с нишковидни бактерии, със сферични сини водорасли; бактериологът, когото Давид извика при първите сигнали, откри и едно зелено водорасло, със зелена, заострена клетка, и който след това се оказа достатъчно непримирим, за да продължи да рови. Когато Давид, за да избегне ненужните усложнения, от предпазливост не го допусна по-близо до реактора, оня щурмува склада за съхранение на изгорелите топлинни елементи, в който циркулираше бидестилирана вода. Нивото на гама- и неутронните лъчи там надхвърляше милиони пъти смъртоносната доза. И какво ли не прави господ: упоритият ловец на бацили дори и от този мрачен свят измъкна цяла шепа сини водорасли и бактерии.

А когато публикува резултата, вече и Давид не можеше да му забрани да се завре в пъкъла и да вземе проба от първичния охлаждащ контур, в който нивото на радиация може да бъде стотици милиони пъти над нормалното.

Начинанието приличаше на чиста лудост. Не заради опасността, тя, при нужната предпазливост, можеше да бъде избягната при вземането на пробата и при изследването ѝ. Но кой би могъл да помисли сериозно, че в танца на разцепените елементарни частици, в нощта на заразената с убийствени лъчи вода — та там отсъствуваше дори и такава елементарна предпоставка за живот като слънчевата светлина! — може да се залови каквото и да е, което се движи, храносмила, размножава?

Беше се прихванало. Ловецът на бактерии го сложи пред нас, във вибриращото предметно стъкло под микроскопа: някакви неопределени нещица, които за мен не означаваха нищо, за него обаче бяха носители на пълноценен живот. Няколко дузини сини водорасли, които дори и при огромните дози радиация живееха и се размножаваха без изменение, без израждане, както навън, в свободните води, в слънчевите потоци, в езерата. Бактериологът пък изнесе цяла лекция. Бактериите, сините водорасли, едноклетъчните зелени водорасли са организми с най-прост строеж, които са се оформили най-отдавна — беше казал. Затова са в състояние да се приспособяват и към

многократно по-високи дози облъчване от възникващите днес, при нормални условия.

Във водната капка, взета от атомната смърт, се плискаше късното послание на древните морета от третичния период.

Още тогава тази мисъл беше ужасяваща, но да си призная, не се занимавах много с нея. Приех я като полезна работна информация и продължих да си гледам работата. Отдавна бяхме отвикнали да хълцаме от всеки удар в гърба, който ни нанасяше природата. А и вълнението не подобава на тренирани физици.

Трябва да взема проба от езерата, от корените на дърветата, от гниещите цепнатини на пода, от ръждясващите тръби и от охлаждащата вода на реактора. Проба изпод ноктите си, от корените на космите си и от гънките на кожата си. Та нали в биологически смисъл човек никога не е сам. Нека тогава да проговори нямата досега компания, да докаже със съществуването си, че часовникът на живота не е спрял. Не може да спре, дори и да бъде толкова силно ударен. Нека седнем един до друг, едноклетъчни и хомо сапиенс, нека седнем на зелената маса и да се разберем.

Смешно? Възможно. Но щом съм осъзнал, че — харесва ми, не ми харесва — докато живея, и човечеството е живо; че простото ми съществуване представлява задължение, отърваването от което е физическо-биологическа невъзможност, тъй като от себе си човек не може да се скрие дори и в най-дълбоката дупка; щом веднъж съм решил, че, знаейки всичко това, ще се опитам да продължа да живея — тогава трябва да бъда много скромен, нещо повече: да се унизявам, за да не пропусна дори и най-малката възможност. Така че да идват водораслите.

Събрах няколко специални книги, без които надали бих се оправил, и се захванах да събирам проби. Междувременно проверих електронните микроскопи на института и от един биологически институт домъкнах и няколко други уреда, между тях и съдове, и съоръжения за приготвяне на хранителни среди.

След толкова приготовления наистина не аз бях виновен, че нищо не излезе от цялата работа, макар привидно да е така. Всичко на всичко случи се тъй, че една сутрин, когато погледнах през прозореца, видях нещо необичайно. В началото не разбрах какво, само

почувствавах, че нещо въвн се е променило. Докато изляза, вече се бях усетил.

Листата на дърветата бяха окапали. Странно, с кожата си бях почувствувал пристигането на есента, вече беше валяло и сняг, но не ми беше направило впечатление, че листата продължаваха да зеленееят. Обичайното пожълтяване, сбръчкване и постепенното опадане на короните не настъпи. Не го бях забелязал може би затова, защото бях привикнал с дивия устрем и неудържимото избуяване на растителността и просто не бях помислил, че може да препречва пътя на есента или зимата.

Последствията поне отчасти потвърдиха моята правота. Нали ритъмът беше нарушен и когато въпреки това сезонът победи, тази победа настъпи от днес за утре, за една-единствена нощ. Въпреки това гледката беше пленителна. Дърветата, до вчера с гъсти корони, днес протягаха към небето голи, сухи клони; храстите, в недоумение поклащаха голите си вейки. А под тях — падналите изведнъж листа покриваха земята като зелена ланшна шума.

Бяхме свикнали листата първо да изсъхват, да стават крехки и така да се отчупват при първия по-силен порив на вятъра. Тези листа обаче сякаш бяха отрязани с бръснач в разцвета на силите им: какво може да е станало с химията? Какви нови инстинкти или какви нови отрови бяха проникнали в тъканите с кръговрата на соковете, които първо като с остен бяха подтикнали към размножение растителните клетки, а после като прилежен палач да ги обезглавят? Дори и да разбирах от това, пак нямаше да знам отговора; налучквам само защото мозъкът ми работи и уморен — неуморно се бори със затрупващите го впечатления.

Сега, като ходех по ужасяващо меката, необяснимо зелена шума, ми се разкрива със задна дата вероятната причина за неочакваното оживление. Не е било необходимо влиянието на някакви специални излъчвания. Достатъчно е било и разпадането на обикновеното биологично равновесие. Изведнъж са отпаднали онези спирачки, с които животинският свят, от зеления червей до преживните, е поставял граница пред неограниченото избуяване на растителността. Вече никой и нищо не е дъвкал, смилал, заразявал, карал да съхне, дърветата, храстите, тревите и цветята, корените, стъблата, клоните и листата. Като дете, което без надзор се е втурнало в сладкарница... и се

натъпкало до прилошаване. Най-вероятно неочакваната смърт на листата е дремела там, във внезапно буйналия живот.

Ще има ли възкресение? Ще покарат ли през пролет та нови пръчки, ще се разпукат ли пъпки, ще зреят ли плодове? Нарушеното биологично равновесие е унищожило не само вредителите; кой ще опрашва догодина? Само вятърът ли?

Много е възможно бързото развитие да бъде последвано от бавна и продължителна разруха, привидно спасилата се растителност ще се разрежда дотогава, докато занемялата Земя стане гола и пуста... Въпреки че е възможно и да се приспособи. Да се измени. Короните ще окапят, цветята ще извехнат, тъй като няма да има пчели, които да привличат с цветовете си, да хранят със соковете си и които в замяна да разнасят с крачката си праха на живота. Но отново ще започнат да се разпространяват спорови растения, самоопрашващите се, двуполовите, за да населят отново сушата с огромни гъби, папрати и хвощове.

Напразни биха били усилията да изследвам оцелели ли са водораслите, движат ли се още вирусите? Напразни и излишни. Дори не знам със сигурност живеещите, или живели там, в микроскопичния свят, на долното стъпало на живота, къде трябва да бъдат причислени, към животинския или към растителния свят? И ако ги видя да се движат под увеличителното стъкло, ура ли да викам, или да мисля за листата прясно нападали в краката ми?

Не зависеше от мен. Аз исках да бъда скромна, смирен. Ако зависеше от мен, щях да се разбера и с вирусите на жълтата треска. Но листата изпопадаха за една нощ, а аз пък научих нещо: времето минава. И аз трябва да го използвам.

Осъзнах, че мога да направя само едно: да се махна оттук. Колкото е възможно по-бързо.

Мина цял месец, докато наистина можах да тръгна. Толкова време ми отнеха приготовленията. Преди всичко трябваше да се погрижа за подходящо превозно средство. Не можех да тръгна лекомислено на дългото, евентуално пресичащо целия континент пътуване, оставяйки се на случайността: ако едната кола се повреди, все ще намеря друга. Това, което е малък проблем в града, може да се превърне в капан по автострадите. Между другото вече и в града все по-трудно намирам годни за използване превозни средства. Онези, които тогава са останали невредими, вече са със спаднали гуми, с прогнила каросерия, проводниците им са дали на късо и шасито им е ръждясало. Водата е изтекла от радиаторите, маслото от картерите, силата е отлетяла от акумулаторите... Никак не ми се иска да ходя цели километри пеша.

Имах нужда от всъдеход. Дори и да не е гъсеничен, но поне такъв, който да се движи не само по пътищата. Силен, всеяден мотор, издръжливо шаси, масивна каросерия, голяма вместимост, за да мога да нося със себе си достатъчно гориво, храна и оборудване: такава кола ми трябваше! По възможност със задвижване и на четирите колела. Но такава превозно средство мога да намеря само в армията.

По-лесно беше да го измисля, отколкото да го намеря. Горедолу знаех накъде има няколко казарми, полигони — по време на екскурзия или пътуване човек се сблъсква с тях, дори да не е любопитен. Разбира се, тогава и понятие няхах коя към кой род войски спада и какви военни машини, какви автомобили могат да се намерят в тях. Навремето, след неколкоседмичното пехотно обучение, бях отбил задължителния срок в един щаб за стратегическо планиране, убивайки времето си с решаването на треторазредни математически задачи. Като служба беше възможно най-приятната — дори и военните музиканти, тези нежни души в униформа, ми завиждаха, — но имах малка възможност за придобиване на практически военни познания. Никога не бях предполагал, че един ден ще съжалявам за това. Така че по

липса на по-добро тръгнах да обикалям казармите из околността и се надявах на късмета си. Все още попадна на някоя кола, която да ми хареса.

Попаднах на много, но нито една не ме удовлетворяваше истински. В бронирани командирски автомобили нищо не се побираше; транспортните средства на пехотата бяха по-просторни, но само малко по-мощни от среден камион. Влекачите се движеха бавно, дори и за мен, бойните машини пък мъкнеха прекалено много излишна броня. Все пак не мога да тръгна на път с някой петдесет-шестдесеттонен танк! При търсенето се озовах и на едно от военните летища и отново бях изкушен от мисълта да опитам с лек разузнавач. Качих се в пилотската кабина, но дори и тази малка машина имаше толкова уреди, копчета и ръчки, че и в тихо и ясно време би било предизвикателство към бога да излети с нея. Но дори и тогава би следвало първо да се науча по книги как трябва да се лети... Предпочетох по-бавния, но по-сигурен начин на пътуване по земята.

Накрая се спрях на една открита амфибия, която сигурно бе проектирана за разузнавателни цели. Беше достатъчно голяма, за да мога да разположа запасите си в нея, и въпреки че подвижният ѝ гюрук даваше само ограничена защита срещу капризите на времето, в замяна на това пък в напълно затворените, бронирани коли бих могъл да се опека. Та нали бях тръгнал на юг.

Иначе се оказа изключително интересна кола, при опознаването ѝ можех само с признание да мисля за изобретателността на военните инженери. Наистина монтираното до шофьорската седалка зенитно оръдие се оказа напълно излишно за мен, но след кратко колебание все пак не го демонтирах, въпреки че заемаше много място. Дори оставих няколко кутии боеприпаси. Кой знае — при душевното ми състояние, — може би бих се радвал дори, ако ми се наложи да го използвам... По-голяма полза виждах от уреда за нощно виждане на прицела. Щеше да облекчи ориентирането през нощта. Всеядният ѝ двигател само с едно превключване на скоростния лост работеше еднакво надеждно и на суша, и във вода. Барабани с въжета отпред и отзад я правеха подходяща за различни операции при теглене и дърпане, от които по мои предвиждания сигурно щях да имам нужда. Няма да изреждам всичките ѝ приспособления, както и запасите и инструментите, с които я напълних, предвиждайки всички онези евентуалности, които човек е

в състояние да предвиди. Тя се превърна в подвижна къща, килер, лаборатория и работилница, опорна база и носител на моята еднолична експедиция. Щом бе готова, нарисувах отстрани името ѝ, на което се бях спрял след дълго колебание. Не можех да ѝ дам лично име, защото ако някое име ми напомняше за някого, то щеше да ми припомня и за загубата; а пък ако беше на някого, с когото не съм имал нищо общо — за какво ми беше? Идваха ми наум и такива имена като „Бъдеще“, „Утро“, „Надежда“ и тем подобни, но ги намирах за нетърпимо високопарни. Поради липса на въображение накрая се спрях на наименованието „Мишле“, може би защото моето превозно средство най-малко приличаше на това животинче, а според мъглявите ми спомени за магиите най-простият начин за заблуждаване на злите духове от най-древни времена насам е бил детето да се нарича друго, а не с истинското му име. Както и да е, „Мишлето“ стоеше готово за път и аз счупих о него една бутилка шампанско, което потече по бронята му, сякаш го беше почело някое скитащо куче.

Къщата, която ми беше дом, убежище, всичко, заключих грижливо без каквато и да е надежда за връщане, но все пак разчитайки и на такава евентуалност. Спрях реактора, който даваше енергия, обилно смазах уредите и прекъсвачите, извадих предпазителите. Лампите изгаснаха, спря подаването на вода, спря и електрическият часовник. Нямах какво повече да търся тук. Включих двигателя на „мишлето“ и излязох през вратата. Не поставих плоча за спомен от пребиваването ми; хвърлената в морето бутилка беше „Мишлето“, а вестта за нея — аз самият. Останалото беше работа на добрата съдба и вълните.

Първия ден се движех предимно по позната местност. През изминалите месеци бях обикалял доста надалеч около опорната си база. През нощта пристигнах в някакъв малък град и си потърсих чисто легло. Намерих, но се оказа негодно. При докосване прахът се вдигаше нависоко. Известно време се полутах, след това ми омръзна. Увих няколко одеяла от тези, които носех, около кръста си, а с останалите се завих. По-късно се отказах от удобствата и търсех само покрив. В първия по-голям град открих един спортен магазин и там успях да намеря подходящ спален чувал. Изтупах го от прахта и го взех. Оттогава спях в него. Нощите ставаха все по-хладни, особено по-късно, когато стигнах в планините.

В началото пътят се оказа с по-малко препятствия, отколкото си мислех. Докато в градовете на всяка крачка се срещаха струпали се една върху друга развалини на автомобили, автострадите бяха останали сравнително свободни. Движилите се по тях коли се въргаляха в канавките и до насипите. Най-много там, където пътят беше притиснат между два бряга, някоя развалина да беше застанала напреки на асфалта. В такъв момент или имаше място и аз заобикалях, или с бронята на „Мишлето“, която можеше да мине и за локомотивен буфер, избутвах настрани останките им. Проблеми за изпреварване от друго естество за съжаление няхах, а тъй като сивият асфалт приспива, се поддържах буден с музика от магнетофона. „Мишлето“ послушно гълташе километрите с не особено висока скорост. Но с упорито постоянство. Картите ме уверяваха, че пътищата водят нанякъде, а разгадаването на пътеуказателните табели в градовете понякога се равняваше на прочитането на някой сборник с ребуси. Но няхах възможност да питам; пък и къде щях да изпратя решенията на задачите?

По пътя нямаше изненади. Когато стигнах до границата, няма да отричам, пулсът ми се бе поускорил. Вдигнах бариерата и избягвайки митническата проверка — какво имах да изнасям: може би рогата си? — преминах през границата. Когато стигнах в първото село, намалих и започнах да се оглеждам... На какво ли пък разчитах? Всичко беше същото, както няколко километра преди това: прахът, тишината, празнотата.

Само фирмите и надписите на улиците ми напомняха, че и на глухонемите се налага да владеят чужди езици.

Всеки ден изминавах по триста-четирисотин километра; не е кой знае колко много, но възможностите на „Мишлето“ поставиха граници и пред моите старания. Напредвах бавно, но сравнително безпрепятствено, готов за изненади, но без да се заблуждавам с надеждата за бърз успех.

Стигнах до планините. Знаех, че ако се движа на юг, към слънцето, към нашата майка — морето, те ще ми препречат пътя и ще трябва да ги преодолявам. Бяха високи планини, върховете им, билото им заповядваха на облаците да спрат, насочваха реките в друга посока. Само настроението на хората не можеха да прекършат. Хората открили между тях или в тях проходи и клисури още в началото. А мен ме

очакваха вече стръмни, но удобни серпантини, грациозни виадукти и широки тунели. Ако успея да изпреваря големите зимни снеговалежи и заледявания — тъй като няма кой да чисти пътищата пред мен, — тогава преминаването няма да бъде по-уморително от някоя екскурзия в края на седмицата... Щастие в нещастieto е, че катастрофата не настъпи в края на седмицата, защото тогава тълпите туристи щяха неспасяемо да задръстят планинските проходи пред мен.

Но и така работата ми не беше лека. Кроткото пътуване изведнъж свърши. Времето наистина си оставаше поносимо и над хиляда метра температурата беше само няколко градуса под точката за замръзване, но още при третия или четвъртия завой на първата серпантина ми бе зададена голямата задача под формата на един огромен камион с ремарке. Стоеше напреко на пътя, забил се с носа си в скалата.

Въртях се около препятствието, блъскайки си главата. Да се заобиколи беше невъзможно, да се изтегли — абсурд. „Мишлето“ наистина приличаше на мишле в неговата сянка. С ремаркетото все някак се преборих. Откачих го от влекача, при което то покорно се изтърколи по урвата. Преметна се няколко пъти, брезентовото му покривало се разкъса и товарът му се разпръсна. Караше тенджери, с хиляди. Обаче без домакините те не струваха нищо, така че нека да пропадат.

Покатерих се в шофьорската кабина на заврелия носа си в скалата камион, сметох остатъците от дрехи и внимателно пробвах мотора. Естествено — не помръдна. Въпреки това изглеждаше невредим, тъй като бе разположен не в носа на колата, а под пода ѝ и ударът не го бе повредил. Сигурно само акумулаторът се бе изтощил. Спряло бе и подаването на гориво. Поиграх си малко с него, след което с два кабела го свързах към акумулатора на Мишлето. Не знам защо, но намерих за почти от само себе си разбиращо се, че запали. Когато вече бе загрял, омотах един голям камък с въже и го поставих върху педала на съединителя, който поддаде. Включих на задна, поставих смукача на силно нанагорнище, след това се измъкнах от кабината и хванах края на въжетото. Дръпнах го, камъкът отскочи от съединителя. Видях как педалът подскочи, камионът трепна и послушно слезе заднишком от пътя. Не следва докрай пътя на ремаркетото. След второто салто горивото му избухна и разхвърчалите се тенджери се

разплескаха по скалите на пропастта: вече и дяволът не може да си свари вечеря в тях!

Пътят се освободи и можех да продължа.

Няколко леки коли също препречиха пътя ми, но с тях Мишлето се справи. Лебедките, които можеха да бъдат включени към двигателя, изтегляха барикадите.

Следващият камион обаче упорито се съпротивляваше и на Мишлето, и на мен.

Трябваше да сме на повече от две хиляди метра. Въздухът просто режеше; снегът, като бели точки, нарисувани върху топки, се бе разположил в цепнатините на скалите. Откъм глетчерите се носеха поздравителните картички на враждебна нощ. Не ми оставаха много възможности за избор.

Направо взривих упоритата кола, след като грижливо бях прехвърлил горивото му в и без това поопразнените се резервоари на Мишлето. Някой професионален сапър сигурно щеше да ми се присмее. Та аз дори не знаех колко експлозив да сложа под него, за да го вдигна във въздуха, но без да повредя пътя. Разбира се, бях сложил по-малко от необходимото, на всичко отгоре и фитилът се бе оказал твърде дълъг. Три пъти гасна, докато изгори докрай. (Не бях достатъчно предвидлив, за да помъкна със себе си и цял електронен взривател!) Случаят обаче помага на леваците. Взривът само помести чудовището и здраво го подпали. Пренасяше мебели — защо не бях погледнал по-рано! А така, поради липса на легло, можах да прекарам нощта в постлания накрай пътя спален чувал, сред сънища за фойерверки, вдъхновени от горящите и пращящи спални и гарнитури. Но поне не мръзних; дъхът на глетчерите удивен се спираше пред огромния ми лагерен огън. Вълците на нощта с подвита опашка биха побягнали, ако ги имаше още. Без тях обаче и романтиката е по-бледа — на сутринта от камиона бе останал само изгорелият скелет. Мишлето с отвращение го избута настрана.

Додето стигна до билото на прохода, стана обяд. Слънцето пръскаше искри, но не топлеше. Светът около мен беше бял и съвършено чужд. На върха имаше хижа и ресторант — само заради гледката. Ако оня скапан разносвач на мебели не ми се бе изпречил на пътя, можех да нощувам тук. Сега обаче нямаше защо да спирам,

освен за предлагащата ми се почивка. Надолу може би ме чака още потруден път, отколкото нагоре.

Спрях двигателя, излязох от Мишлето и силно се протегнах. Напитките не липсваха от запасите ми, само неразумният прахосва без нужда. Обаче в баровете на такива заведения сигурно не липсват и специалитети. Добре щеше да ми дойде малко разнообразие.

Холът на хижата беше толкова банален, колкото и барът ѝ. Избледнелите рекламни плакати на туристическите агенции, загубилите блясъка си огледала и бутилките не събудиха никакви чувства у мен. Твърде отдавна стоях над тези неща. Разтривайки изтръпналите си крака, аз се дотърсих до пулта и след кратко колебание в избора си забърках един солиден коктейл. Само колкото да ме оживи, но не да виждам права там, където следва завой.

Питието беше топло, а това е непростимо. Излязох на терасата на бара, за да му сложа малко сняг.

Човечеството винаги е обичало зрелищността. А надали е намирало по-покоряваща гледка от това, когато е спирало на върха на някоя висока планина и е оглеждало лежащата под него област: разкриващата се двойственост от величие и пигмейщина е отприщвала цели реки от емоционални клишета у него... Излязох на терасата с пълна чаша в ръка, погледнах надалеч, много надалеч, към искрящите в слънчевите лъчи глетчери, към страховитите скални стени, към губещите се в безкрайността снежни поля, и изтръпнах.

Разтреперих се от това, което видях пред себе си. На по-малко от десет метра.

На терасата стоеше снежен човек, с трътлесто юнашки нахлупено гърне вместо шапка. Вперил въглените си очи, той ме наблюдаваше с интерес: Какво търся тук?

Беше най-обикновен снежен човек, с метла под мишницата, с нос от морков, а на мен за момент ми се стори, че е месията. Който е дошъл да ме освободи от угнетеността ми и да ми покаже пътя към покоя. Който ще ме освободи от греховете ми и опрощаващо ще се наведе към мен: виждаш ли, човече, страданията ти свършват тук. Можеш да си починеш. Ще снема товара от плещите ти, от този момент отговорността вече не е само твоя. Ще се разпредели между теб и...

Защото снежните човеци не се раждат от само себе си. Снежните човеци нямат родословни дървета. Снежните човеци, щом падне пресният сняг, се търкалят, оформят, изправят от неснежните човеци. Те им дават въглени очи и морковен нос, те им тикват под мишницата метла и им нахлупват шапка на главата. Снежните човеци се раждат с падането на снега и се стопяват, щом напече слънцето. Нямат нито прадеди, нито наследници. Снежният човек...

Гаврътнах питието и хвърлих чашата. След това се провикнах с цяло гърло:

— Ало! Има ли тук някой???!!!

Стърчащата срещу мен скална стена с известно закъснение и замиращ глас отвърна:

— ... ло!... якой...

Все същата тишина.

Но не повярвах. Със замаяна походка отидох до снежния човек, за да го прегърна и разпитам. Невъзможно е да не отговори!

Отговори. С тънката ледена коричка, която веднага след лъжливата топлина на слънцето бе покрила тялото му; с браздата, която бе издълбала върху челото му шапката, и с тънкия пласт сняг, който беше нанесъл върху тази шапка вече вятърът. В стръковете на метлата бяха замръзнали водни капки, морковеният нос бе избледнял, а двата въглена напомняха черните очила на слепец, втренчил очи в небето.

Човече, снежно човече, откога ли стоиш тук, на високото, където има слънчева светлина, но няма топъл лъч, където можеш само да обледеняваш, но не можеш да се стопиш никога? Долу, в равнината, щяха да те изваят от камък и щях да знам, че си статуя. Но тук, за какво чакаш още?

Защото надали ще повярвам, че стоиш заради мен толкова търпеливо. Сигурно вардиш тук, защото тук са те поставили. И човекът, ако е само снежен човек, какво друго може да направи? Стърчи с достойнство там, където са го поставили.

Когато усетих достатъчно сили в себе си, за да мога отново да вървя, върнах се в бара и си налях още едно питие. Този път без да го разбърквам и разреждам. Това възстанови душевното ми равновесие, но наруши телесното. Отказах се да пътувам повече него ден.

Вкарах Мишлето под покрив, изкарах спалния си чувал и си постлах в подножието на пулта на бара. Пих методично, докато не съм заспал. Спах добре, не сънувах нищо.

Сутринта се събудих от снеговалеж. Бързо се приготвих, докато пътят не беше станал непроходим. Преди да тръгна, изпитах непреодолимо желание да посетя още веднъж вчерашния си познат. Снежният човек оттогава не бе направил нито крачка, но пресният сняг напълно бе покрил гърнето-шапка. Внимателно я забърсах, въпреки че едва ли имаше смисъл: през зимата сигурно щеше да ѝ се наложи да издържи още много изпитания. Но почувствувах, че трябва да направя нещо за него.

Почти щях да тръгна, без да разбера какво очаква от мен. За щастие сетих се навреме. Пресният сняг лесно се слепваше. Свалих палтото си и за половин час успях да направя един голям цилиндър. Оформянето на главата вече беше детска играчка. Първо исках да бъдат един до друг, но после разбрах, че е по-добре — един срещу друг: нека се гледат. Отчупих столчетата на две чаши за шампанско: никой не е виждал по-блестящи очи с цветовете на дъгата. За нос избрах една сребърна щипка за бучки захар, две поставки за салфетки станаха уши. Вместо шапка — за да няма спор и за пола — от жълтата брокатена завеса на входа ѝ направих коса. Откак светува светът, не е виждал по-рус снежен човек. И докато ще светува.

Доволен им магнах за сбогом: реших, че съм действувал целесъобразно.

Прясно паднал сняг покриваше пътя, карах внимателно. За щастие снегът се оказа лепкав и никой не го бе отъпквал преди мен до заледяване; грайферните гуми на Мишлето зацепваха по серпантините. Бавно, но без особени препятствия се спусках надолу. Пукането в ушите ми беше висотомер, с големи преглъщания изравнявах измененията в налягането на атмосферата. Щом слязох под хиляда метра, снеговалежът спря. Вярно, пътят понякога отново започваше да се издига, но вече само колкото да плаши. Бях прехвърлил билото, плътните масиви на гранита, страховитите урви и елегантните бели върхове бяха останали зад мен. За всеки склон, покрай който минавах, се надявах, че е последният. Щом го заобиколя, пред мен ще се разкрие равнината.

Съвсем бях забравил за тунела. Макар да знаех, че пътят, по който се движа, е натоварен тъкмо заради известния си тунел: преди трябваше да се прекосят две огромни планини, а сега вече само една, тази, която бях преодолял. Може би затова не бях и помислял за него — изпитания виждах само в планините, в долините — не. Доста скоро получих горчив урок и не ме успокояваше дори и това, че и да не го бях забравил, пак нямаше да мога да го избягна. Освен ако не бях избрал друг, заобиколен път към юг. Но аз бях избрал по-късия, а доколкото знаех — и най-добрия. Както и да се беше случило, бях изпуснал тунела от сметките си.

Може би не е необходимо да обяснявам особено защо закъсах пред него. По-точно: в него. Препятствията по автострадата можеше да бъдат огледани, заобиколени и преодоленни. Задръстването в тунела се изправяше пред мен тъмно, плътно и неведомо. Кой знае колко коли се бяха наблъскали, сплескали и преплели в него? Страхотната маса на планината внимателно крепеше масата от развалини, като не ѝ позволяваше нито да се издигне, нито да се разпадне. На сто-двеста метра от входа, по средата може би, стоеше някакъв огромен камион; в образувалата се от него преграда се бяха спрели идващите след него,

все повече удебелявайки бента. Някоя от тях, а може би и повече едновременно, се е била възпламенила и е запалила последователно и останалите. Експлодирани са бензинови и дизелови резервоари, разреждайки, а на други места уплътнявайки купчината от стомана и гуми, а върху нея и стотиците стоки, заседнали отгоре им... Дни, седмици, месеци ли е горяла тази уродлива тапа в дълбините на планината — няма свидетел. Но сигурно дълго. В началото и изкуствената вентилация на тунела е поддържала огъня, но когато поради липса на ток са спрели огромните вентилатори, кислородът бързо се е свършил в огромния за човешкото око, но все пак толкова тесен спрямо огромната маса на планината тунел; пламъците започнали да се задъхват, пожълтели. Жарта обаче продължавала да тлее. Да пуши, да смърди. Все получавала толкова въздух, че да не угасне.

Пред четирите ослепителни фара на Мишлето вече стърчеше само изгорялата, изглеждаща непроницаема стена от развалини: черна, разкривена, разтопена и цялата в сажди.

Зад мен, немного далече — кръгло бяло петно: входът на тунела. Пред мен — обгоряла желязна тапа. Слязох от колата и я разгледах повнимателно в светлината на фаровете. Не обещавахше нищо насърчително.

Изглеждаше невъзможно. С взривяване — дори и да имах достатъчно експлозив — нищо нямаше да постигна. Или няма да помръдна задръстването, или ще взривя и тунела, замествайки със скални късове барикадата от разтопен метал.

Да я разглобя? Ще мога ли? И ако мога — каквато е, — докога ще трябва да се блъскам с нея?

Тунелът започна да се изпълва с изгорелите газове на Мишлето. От задръстването в тунела не бе останало дори и естествено проветрение. А двигателят работеше, за да не изтощават фаровете акумулатора. Преди отравянето с въглероден окис да бе разрешило онова, което изглеждаше неразрешимо, бързо дадох на заден ход. Вън, на слънчевата светлина и на чистия въздух, самоувереността ми се възвърна. Не е възможно това, изглеждащо последно препятствие да ме победи!

Извадих картите си, какво ли обещават? На практика нищо. Наистина през планината водеше и друг път, но нямаше връзка с него.

Трябваше да се върна от другата страна на вече преминатия проход и при подножието на планинския масив да продължа до входа на следващия проход. Въпрос е обаче дали планинският път, по който вече успях да премина веднъж, въпреки късния сезон, ще ме пусне още веднъж обратно! И ако го стори другият път, който дори не е облекчен от тунел — каква заблуждаваща дума: облекчава! — а се катери по безкрайни серпантини на височина няколко хиляди метра, дали вече не е непроходим?

Погледнах нагоре, към издигания се над артистично оформения вход на тунела планински гигант — никъде дори една пътечка, нито просека, само сиви скали — белоснежни гугли! — и трябваше да си призная, че твърде късно съм тръгнал. Дали не съм съвсем закъснял?

Твърде много станаха риторичните въпроси! Тук ли ще изкарам пролетта в пост и молитва?! Смешно! При входа на тунела: ресторант, паркинг, сервиз. Достатъчно, за да ме запази от студа, от внезапни бури, докато завърша онова, с което смятам да се захвана: да си пробия път през преградата! Може да изглежда като задача, надхвърляща силите ми, но нямам друг избор.

Паркирах Мишлето в хангара на сервиза, а аз се настаних в една от стаите на гостилницата. Ще бъда принуден да остана — и да работя — може би само няколко дни, но възможно е и няколко седмици. Не можех да се надявам на друго освен на собствената си изобретателност и ограничените си сили.

Много бях благодарен на работилницата. Задръстването започваше на около сто и петдесет метра от входа на тунела. Успях да намеря достатъчно дълъг кабел и с него да си прекарам осветление в тунела, та да няма опасност от газово отравяне. Сега вече можех по-подробно да разгледам руините. Доколкото успях да видя, повечето бяха леки коли. След внимателно оглеждане и преценка светкавично бързо влизах с Мишлето, закачвах на буксир най-близката развалина и с пълна газ я изтеглях от тунела. Ако не успеех отведнъж, правех едночасова почивка и започвах отново. Така стигнах до обгорелия, тежащ няколко тона скелет на първия по-голям камион. Това вече надхвърляше възможностите на Мишлето.

Нямах никаква романтична идея. В работилницата намерих газова горелка. Не можех да направя друго, внесох я в тунела и с методична, прецизна работа започнах да раздробявам развалината.

Резултатът зависеше само от издръжливостта ми и от капацитета на горелката. Разрязах камиона на по-малки парчета и го изтеглих на открито. Отново следвах няколко леки коли, след което отново камион. Докато го нарежа и него, бутилките на горелката се изпразниха. А все още не знаех колко работа може да ме очаква.

Не ми оставаше нищо друго, освен да разузная цялата тапа. Теоретично за това нямаше пречки, тъй като тунелът беше достатъчно висок и над най-високите камиони оставаше място. Трябваше само да се покатеря върху обгорените, преобърнати, нестабилни останки и да премина по тях, без да пропадна, да се нанижа, без да падне отгоре ми и да ме пребие някое стотина килограмово желязо. Но какво друго можех да направя?

Тръгнах с истинско алпинистко оборудване. В колана си втъкнах пикел, на рамо метнах въже с куки и карабини по него, на гърдите си бях окачил силен фенер. Имах едни ботуши с добре прилепващи подметки грайфери, обух ги. На главата си сложих предпазна каска. В джоба на ризата си мушнах два шоколада, в задния джоб на панталона — плоска бутилка коняк. Като минавах покрай огледалото на фоайето на ресторанта, мернах се в него и ме напуши смях, въпреки че нямаше никаква причина. Героите на приключенските филми за експедиции трябва да са обикаляли с такова оборудване из павилионите-джунгли. Но аз напразно гледах за камерата, очакваше ме само тъмнината на тунела. Прожектирах собствения си филм и знаех, че ако разваля епизода, няма възможност за дубъл.

Трудно би било да разкажа пътуването си по купчината развалини. След половинчасово катерене, пълзене, промъкване, лутане започнах все по-трудно да различавам останките, намиращи се под мен. Минавах къде по-трудно, къде по-лесно, но като резултат напредвах мъчително бавно. Вече мислех, че съм тръгнал много отдавна, когато, почивайки седнал върху кабината на един камион, погледнах назад и изненадан установих, че съм изминал най-много двадесет-тридесет метра. Въпреки това не можех да се движа по-бързо. Една погрешна стъпка щеше да бъде достатъчна да загина там, в дълбините на купищата развалини.

С отчаяна упоритост продължавах напред. Сякаш и противникът се трогна — изведнъж преградата свърши и тунелът зейна празен пред мен: светлината на фенера ми водеше в тъмното нищо. Но тъкмо това

нищо ме предупреждаваше да не считам облекчението за победен дар. Докато не видя в далечината, макар и като дребна точица другия край на тунела, препятствията не са свършили, само капризът на случайността, неравномерният пулс на някогашното движение е вкарал пауза между две вълни. Така и беше. След кратка разходка по гладкия асфалт стърчащите към небето колела на една спортна кола ме предупредиха за началото на следващата барикада. Погледнах часовника си, след това започнах. Времетраенето на експедицията се определяше от капацитета на фенера ми. Ако дотогава не премина, трябва да се върна, щом свърши батерията в него. Резервната батерия, която носех в себе си, ще покрие нуждите от светлинна енергия при връщането.

Втората барикада се състоеше всичко на всичко от няколко коли, а и те — леки. След тях отново следваше по-дълга, празна отсечка, после по-дребни препятствия, състоящи се от по една-две, най-много — от три коли. Покрай някои от тях можех спокойно да мина. Две челно срещнали се коли просто се бяха изправили на задните си колела. Бяха се врязали една в друга с радиаторите си, предните им колела висяха във въздуха. Мушнах се под островърхата им арка, като се надявах, че до завръщането ми няма да се уморят и да се спуснат на земята.

По моите пресмятания — като включвам и първото разочарование — вече би трябвало да видя другия край на тунела. Напразно обаче преодолявах нови и нови препятствия, така желаният бял кръг все не искаше да се покаже.

След това се изясни какво го прикрива: през тунела беше минавала и една цистерна. Пожарът не бе пощадил и нея, въпреки че е възможно да е избухнала веднага, още в момента на сблъскването — беше се блъснала о една странична опора. Стоманената обвивка на двойния резервоар бе разцъфнала като роза в буквалния смисъл на думата, издигайки стоманена стена по цялата ширина. Огледах я от всички страни, дано видя някоя цепнатина, откъдето да се промъкна. Експлозията трябва да е започнала от другата страна, защото стоманената стена беше изпъкнала към нея. Обгорелият до сивочерно метал се бе впил в бетонната стена и дори да имаше някъде цепнатина, най-много ръката ми да преминеше през нея.

Стоях в неведение и разглеждах куките си. Сякаш бях тръгнал на лов за китове с карфички... Седнах да си почина, дори си и похапнах, но нищо мъдро не ми идваше на ума. Стената всъщност означаваше край на моите проблеми. От известно време насам вече знаех, че се боря с вятърни мелници. Дори и да излезех скоро от другата страна на тунела, нямаше никаква надежда да разруша преминатите прегради. И седмици да работех, пак не бих стигнал докрая, но възможно беше да не мога да ги разглобя въобще. Зад мен беше планинската зима, а и аз бях попаднал в двойна клопка: планината ме бе хванала, а след това и погълнала. Сега седя в корема ѝ. Желязната стена е само допълнение.

Не бих искал да изглеждам различен от това, което съм. Като физик, естествено, разполагах с известни практически познания, които принудата на необходимостта беше увеличила многократно през изминалите месеци. Но не съм техник по рождение, а още по-малко — изобретател. Така че като се съпостави всичко, нямам особени причини да се срамувам, когато си признавам, че нищо не ми идваше наум. Този път задачата и след трезва преценка ми изглеждаше нерешима. Работата обаче беше там, че дори и моралното оправдание не променяше този факт, тъй като аз — както и да се оправдавах — не бях намерил решение, това същевременно означаваше и пълен крах. Нямаше жива душа, на която да можем да поверя задачата. Съзнанието, че не е откраднал, е слаба утеха за умиращия от глад — не е имало откъде!

За мен съществуваше само една утеха: да се нахраня.

Осъзнах, че съм се провалил и че за мен бе останала само една възможност: да се върна в изходната точка, преди планината да ме залови окончателно и унищожи. Не бях нито ядосан, нито огорчен, нито сломен. Ако трябва да бъда напълно откровен, бях просто функция на една батерия: докато тя подава предписаното минимално напрежение, мога да се движа. А докато се движа — съществувам. Основни функции, но дори и амебата не е изисквала повече, докато е можела да разчита на дъжда за нужните ѝ локви.

Бях изгасил прожектора, докато почивах; бях се провалил, но не се предавах.

Тъмнината се залюля. Вече нямаше закъде да бързам. Колко метра скала можеше да има над мен? Хиляда? Две хиляди? Все едно. Напуканата стоманена стена пред мен е дебела само няколко

милиметра и въпреки това ме залови. В детската си възраст си представях границите на държавите, както ги рисуват по картините: като дебели червени линии. Нямах ясна представа защо и как е възможно това в действителност, но когато за пръв път видях граница — не на шосе, където я обозначава бариера, или на жп линия, където има гара, а в планините, в безлюдно място, — никак не ми се побираше в главата, че хълмът, на който стоя, е все още моята страна, а оня хълм там отсреща пък вече е друга страна. Никаква разлика не забелязвах между двата хълма, еднакви бяха и горите, същите дървета и храсти растяха в тях. Под тях — зайци, по върховете им — птици, когато прибягват, прелитат, дори и не подозират, че извършват нарушение на границата. Хората как разбират? Може би червената линия все пак е там, невидима, за да ги спира? Да ги затваря в помалки или по-големи кошари без стени, които се наричат държави? Защо трябва да се срамувам, че не мога да премина през скала и стомана, когато човечеството смяташе за непреодолими дори и такива фиктивни стени като границите на държавите?

— Умуваме ли, умуваме ли? — прошепна един глас откъм стената. — Пак ли умуваме?

Не запалих лампата, и без това знаех, че идва откъм онази пролука, колкото длан, която открих на височина човешки ръст в разядения край на притиснатата о бетонната стена стомана. Дори знаех и това, че от другата страна шепне Алберт. Той винаги е стоял от другата страна.

— Отдавна не сме се срещали — отвърнах.

— Това означава, че не си имал нужда от мен — прошепна през пролуката.

— И сам можеше да се обадиш — отвърнах с пълно право.

— Бях ти загубил телефонния номер — заоправдава се Алберт.

— Няма значение. И без това бях наредил да го изключат — казах, на което той не отговори.

Замълчахме. Вече си мислех, че си е отишъл, когато неочаквано се обади отново.

— Лъжеш — каза ми с разтреперан глас. — Търсиш причини. Истината е, че нямаш нужда от мен...

— Истината е, че много ме обиди — отвърнах. — Четох дневника ти.

— За толкова стари работи? Мислех, че вече нямат никакво значение.

— Смятах те за приятел!

— Робинзон, ама наистина ли нищо не си разбрал? — Гласът му беше много отчаян, трябваше да го успокоя.

— Разбрах. Всичко разбрах. Само че ме заболя. Мисля, че това е простимо, не е ли така?

— Така е — съгласи се той. — Така е.

Отново замълчахме. Чудех се защо? Наистина бяхме добри приятели и отдавна не се бяхме виждали. След това разбрах — сигурно нямаше какво да си кажем.

Навярно и той бе почувствувал същото, защото ми направи неочаквано предложение:

— Не ти ли се играят няколко сета?

— Отдавна не съм играл — отклоних поканата. — Излязъл съм от форма.

— Още един повод, за да опиташ — отговори той и през пролуката чух как тупкаше топката в земята. — Ще ти дам и аванс — провикна се. — Ще сервирам само в десния ъгъл, дълго, съвсем до линията.

Какво друго можех да направя, изтеглих се силно назад, за да не мине топката над мен. Първата топка вече летеше.

— Рога ли ти сложиха?

Силна топка беше, но я поех добре.

— Не съм се клел във вярност на никого и на мен никой не ми се е клел!

Той изтича към мрежата.

— Давид те направи на клоун.

Това беше воле, но го очаквах. Поех го с форхенд.

— С Давид сме си разчистили сметките. Не си дължим нищо.

Фалцира.

— Дори и благодарност? Имам предвид: ти на него?

Върнах му меко.

— Иначе нямаше да съм тук.

Лифтира предизвикателно топката, за да забия и да я изкарам аут.

— Знаеш ли въобще къде се намираш?

Аз обаче само я пуснах до мрежата.

— На корта съм. Все още съм на корта. Играя с теб.

— Наистина ли?

— Искат ти се да кажа, че ти играеш с мене?

— Аз поне съм професионал! — отвърна той ядосано. Но това вече беше аут, топката прелетя далеч зад линията.

Та той отдавна, отдавна не беше професионал и го знаеше.

Вече беше мой сервис. Чудех се къде да сервирам, та той беше много по-беззащитен, отколкото си мислеше: от известно време насам аз сам си бях господар.

Подхвърлих топката във въздуха и я ударих, без да гледам, с все сила: да лети накъдето иска...

Стоманената стена издаде неприятно фалшив звук — както разтопените камбани на опустошени от пожар църкви — и се срути. Не цялата наведнъж, но в онази част, където бях изпратил парчето желязо, което бях грабнал във вълнението си, се отвори голяма цепнатина.

Случи се най-простото нещо на света. Стоманата при експлозията от внезапното нагряване и голямото налягане бе загубила еластичността си. След изстиването си беше станала твърда и крехка, само неподвижността ѝ и невъзмутимостта ѝ прикриваха нейната слабост. Ударилото се о нея твърдо метално парче изведнъж накара микроскопичните пукнатини в кристалната ѝ структура да се проявят. Привидната стена се срути.

Промуших се през цепнатината и се изсмях на Алберт.

— Без съмнение човечество няма — казах. — Тук си бил прав навремето в дневника си. Но щом вече няма човечество, тогава няма и съмнения, а само отчаяние. И който се отчае, скоро сам престава да съществува. За щастие в отчаяние изпада само оня, който има фантазия; а аз нямам. Аз съм с невероятно бедно въображение... — и тръгнах към изхода на тунела, който стоеше немного далече като бял кръг в центъра на тъмнината...

Алберт мълчеше зад мен, сякаш го нямаше. Слънчевата светлина се нахвърли срещу мен остро и изпитателно: сякаш аз бях отговорен за това, че идвам оттам. Не можех да поема отговорността, предпочетох да примижа, докато очите отново привикнат към светлината. Пред мен широко се разкри пейзажът. Планинският склон стръмно се спускаше към равнината, за която обаче нямаше достатъчно място да се

разпростре надалеч: една решителна синя лента ѝ препречваше пътя. Тази лента беше морето.

Не чувствавах умора. Бях тръгнал рано сутринта и въпреки че началото се бе проточило и не бе минало без усилия, краят се оказа по-бърз и лесен, отколкото се надявах. Срещата ми с Алберт също не ми бе отнела прекалено много време; беше лесен мач, а и откакто бе написал, че аз играя по-добре, нито за момент не се бях съмнявал, че ще изляза победител.

Бях излязъл от тунела, пред мен блестеше морето, а слънцето грееше още високо. Бях убеден, че докато стигна до брега, трябва да стане и третата, последната среща: Етел все още ме чака някъде по пътя. Не виждам причина да не отида при нея. Наистина Мишлето, вярната ми охлювна черупка, бе останало от другата страна на планината. Без него съм гол и невъоръжен. Но да го прекарам — засега — и без това не мога, а планината: уж същата, пък сякаш съвсем друга. От другата страна е студеното, снегът и суровата гора на останалите зад мен върхове; тук, въпреки че въздухът е резлив, всичко искри в слънчева светлина и взорът не среща прегради. Просто лети напред към долината, а след нея — към синята лента на морето. Ако имам малко късмет, още днес мога да се окъпя в него!

Огледах се. През изминалите месеци бях натрупал малко опит — като ловците, които по дребните, познати само на тях знаци на земята и растителността познават, минавал ли е оттам дивеч, кога и какъв — за да откривам сред хилядите разрушаващи се средства на обективния свят нужните ми и все още използваемите. Площадката пред входа на тунела беше точно копие на онази от другата страна. Обграждаха я същата гостилница, същата бензиностанция, същият сервиз. Калъпът на техническата цивилизация до такава степен бе униформизирал услугите, че ако природата не беше създала света разнообразен, пътуването по големите автостради щеше да поражда илюзията за стоене на място: винаги един и същи мотел, бистро, паркинг — а може би е и същото, и ние всъщност не се движим напред, а в кръг? И ако все пак се отърсехме от халюцинацията, гората от фабрично построени къщи в края на пътя нямаше да се различава от града, от който сме тръгнали сутринта. У човек отново можеше да се събуди съмнението: направил ли е някакъв напредък? А дори и съмнението да се разсееше,

оставаше чувството на неувереност: откъде е тръгнал и къде е пристигнал? И въобще — имало ли е нужда от пътуването?

Аз имах нужда от него, защото стоях на билото на планината и исках да стигна до морето; защото ми беше студено и копнеех за топлина. Защото бях прашен и мръсен и бих искал да се изкъпя... Земята грижливо бе съхранила различията, защото по-добре знаеше от хората колко е лесно да се заблудиш.

Под защитата на покрива на сервиза намерих ниска, бърза и стабилна спортна кола. На такава височина няма дори и прах. Вдигнах капака на мотора и пред мен блесна измитият чист двигател, пряското смазване. Резервоарът също беше пълен, само акумулаторът се бе изтощил. Но и сам лесно изтиках малката кола на открито. Пътят към морето постоянно се спуска; ако успея с бутане да запаля мотора, докато стигна до подножието на планината, акумулаторът ще се зареди.

Не се наложи да се търкалям и сто метра, и моторът изрева. Тези спортни коли имат особено силен глас. Никога не се бях возил на такава и сега, няма защо да отричам, изпитах удоволствие. Вярно, на няколко пъти едва не се обърнах по завоите на стръмнината, защото и от най-лекото докосване на педала за газта колата се стрелваше като състезателен жребец, шибнат с нагайката. За щастие обаче спирачките ѝ бяха съобразени с криещата се в нея енергия. Поднасяйки се, със скърцане, но успях да се задържа и след като няколко пъти почти се преобръщах, научих се да се владее. Въпреки предпазливостта си напредвах бързо и честото пукане в тъпанчетата ми показваше, че с всеки завой слизам все по-надолу. Отвисоко гледката лъжеше повече: обещаваше морето по-близо, отколкото беше. Освен това колкото по-надолу се спусках, толкова хоризонтът се стесняваше. Първо морето изчезна от погледа ми, след това цялата равнина. Попаднах между скалисти склонове, преминавах покрай бучащи между камъните потоци. Понякога водата преливаше през автострадата, защото, след като нямаше кой да чисти преливниците и каналите, те се бяха задръстили. Метални мрежи покриваха срутвачите се скали, но мрежите бяха ръждясали изненадващо бързо, отронилите се каменни парчета бяха паднали на пътя. Още една причина в повече, която ме караше да бъда внимателен, ако исках да пристигна цял.

Не беше изминал и час и достигнах горите (които тук бяха оплешивели само отчасти; на по-високото бяха съблекли листата си, но с доближаването до брега се бе върнало и тяхното лято). Пътят ми и през гората не стана по-лек. Растенията бяха нападнали пътя. Внезапно пораснали корени разпъваха бетонната основа. А повърхността му беше станала подло хлъзгава от простиращия се на километри килим от мъх. Беснеех, защото всичко това ме бавеше, но същевременно изпитвах удоволствие. Беше противник, който напада във фронт. Имаше различни оръжия, като подготвили се за турнир рицар: меч и боздуган, копие и шпага: ако избиех едно от ръцете му, вадеше друго. Беше хитър и ловък. Ту ме нападаше в лице, ту пък ме пускаше напред, за да ме нападне във фланг. А пък аз, сраснал се с вече опитомения си жребец, цвилейки и тропайки, потен и крещящ, се отбранявах и нападах, краката ми танцуваха по трите педала, а ръцете ми — между волана и лоста на скоростите. Не ми се налагаше да тръбя, защото на турнира не беше дошла публика. Въпреки това ми се искаше да победея, защото ако загубех, нямаше да има кой да ми превърже раните.

След това се появи първото село, после и първото градче. С препятствия, които бях имал възможност да опозная и да натрупам опит в преодоляването им и вече знаех, че противникът се е предал. Скоро пред мен се появи и наградата на арената: след един завой насреща ми се зададе морето и изхвърли бели късове пяна на брега. Дори и промърмори нещо, сякаш ме поздравяваше; едва след като спря да мърмори, започнах да се притеснявам да не би да се сърди. А то само се вълнуваше.

Карах, докато пътят не слезе съвсем до брега, само един обрасъл с рядка трева насип ни разделяше. Спрях двигателя, при което около мен настана гробна тишина. Само вълните ръмжаха ритмично по плиткия пясък, но вече не се страхувах дори от тях. Оставих колата на пътя, прехвърлих се през насипа и се спуснах на пясъчливия бряг. След няколко крачки забелязах, че съм още с тежките туристически ботуши, с които бях тръгнал сутринта, отвъд планината. Заподскачах на един крак, смъкнах ги и продължих бос по топлия пясък.

Отидох съвсем до водата. Вълните, обезсилени, тичаха нагоре по пясъка и покриваха краката ми над глезена. Тичайки обратно, образуваха малки вирчета във финия пясък, за да блъсне следващата вълна същия този пясък в краката ми. Нагоре-надолу, без край.

Наведох се, потопих ръка и поднесох шепата към лицето си. Солената течност пробяга по устните ми и ме подсети, че съм отвикнал и да плача. Измих лицето си и усетих колко съм уморен. Искаше ми се и да се изкъпя, дори трябваше, но нямах сили дори да си сваля дрехите. Потътрих се няколко стъпки по-нагоре, където пясъкът беше сух, и легнах. Имам време. За къде да бързам.

Слънцето припичаше, но кротко. Следобедът преваляше, защото и най-дългият ден знае кога му свършва службата. Лежах на топлия пясък, не ме притесняваха мравки, нито комари.

Постигнах това, което желях. Лошо се изразявам. Постигнах целта, която си бях поставил. И така не е — ама винаги ли ще трябва да се поправам?! — бях стигнал само до първата спирка на пътя си. Имам право на почивка, имам право да не мисля как и накъде по-нататък.

Лежа на морския бряг, пясъкът ме обгръща и пред притворените ми очи пробягва напуканият път, рицарят с бетонната броня, за да се преборим. И докато се опитвам да го прогоня изпод затворените си клепки, ми идва наум, че в огъня на борбата съм забравил за срещата, за която се готвех, за която толкова бързах.

Етел не ме чакаше на нито един от завоите.

Възможно ли е?

Струва ми се, че е възможно. Тя нямаше роля в тази игра. Тя не играеше. Тя беше залогът. Загубих я, после пак я спечелих, както става в такива случаи. Но на нея не ѝ пролича: жетоните не се износват.

Какво очаквах от нея все пак? Да каже нещо? Да поиска да каже нещо? Ако искаше, можеше да го стори още тогава, когато излезе през вратата на холограмата. Или когато се върна през вратата на къщата. Интересно дали е имала какво да каже на Давид? Не вярвам. Давид не се интересуваше от друго освен от себе си. Нито от мен. Нито от Алберт. Нито от Етел. Но докато ние играехме на общество, Етел не лъжеше. Остана вярна на себе си. На твърдото си, бляскаво, гладко съществуване на жетон.

Ако се срещна и с нея, ще се опитам да я разгадая. Може би ще успея да поговоря с нея и тя ще открие, че съм повече от един добре изгладен компютър, с необходимата потенция и поносим доход.

Господи! Възможно ли е на Етел да ѝ е било скучно с мен?

Пръстите ми се впиха в песъчинките, които безразлично като драматични клишета се изсипаха между тях. Но болката, където и да е възникнала, завършва с гърча на пръстите. Свиват се сякаш търсят за да хванат отдавна изоставения клон. Обърнах се по лице и пясъкът навлезе между зъбите ми. Скърцаше и драскаше по езика. Физическата болка ми дойде добре, защото ме свести.

Ако се бях срещнал още веднъж с нея, може би всичко щеше да се обърне към добро. Но не можехме да се срещнем, защото от миналото може да се извикат само онези, които сме познавали. А пък Етел... Не е чудно, че бе тръгнала с Давид, за да се върне невинно обратно, защото за Давид беше важно само притежанието, а не предметът на притежанието. Давид можеше да бъде великодушен към мен, защото не ми бе отнел нищо, а Етел бе останала безразлична, защото не бе дала нищо. Иначе щеше да намрази някой от нас. Давид или мен — не е важно. Но оттогава насам Етел като че ли търсеше само вратата, през която може да излезе, да излезе съвсем...

Тогава се изправих седнал, погледнах към морето, което се бе успокоило, и внезапно ми хрумна: а не беше ли се случило всичко на всичко това, че всички те, хора и животни, бозайници, птици, насекоми и влечуги, копитни и с нокти, крилати и с плавници; възрастни и деца, стари и млади, всички на тази планета, са забелязали една врата и не са успели да потиснат любопитството си: ами ако зад нея има нещо съвсем различно? Но когато са я затворили зад себе си, лазерните лъчи са изгаснали, холограмното изображение е изчезнало във въздуха, а аз, който съм останал тук, вече не мога да узная дали си е струвало...

Не довърших мисълта си, защото морето ме очакваше. Свалих тежките и мръсни дрехи. Влязох във водата и запристъпвах бавно, докато пясъкът под мен свърши и краката ми започнаха да ритат във водата, за да ме задържат. Не им забраних.

Нека си плуват, щом им се иска. Ръцете ми, краката ми са създадени, за да ме пазят. И докато те ме пазят, мога да не протестирам. А и всъщност само въпрос на време е, на несъществуващото, измислено от хората време, да...

Обърнах се по гръб.

Една къща обикновено се строи за срок от петдесет години, след това трябва да се ремонтира. Но опитът показва, че са издържали и сто, ако са живели в тях. Ако са ги изоставели, са се разрушавали за

десет години. Железобетонът, панелът живеят повече. Но ще издържат ли няколкостотин години — за това все още няма данни. Някои видове бетон за няколко десетки години се превръщат в прах, построените от тях къщи се срутват и един порив на вятъра ги разнася. Колко могат да издържат останалите?

Ръждата много бързо разяжда металите; корозията е по-лакома и от скакалците. След сто години на Земята ще останат малко предмети. Освен в дълбините ѝ. Неразрушими изглеждат само пластмасите, но и това е вярно само в ежедневните, търговските измерения. Пластмасата също старее, изморява се. Пожълтява, става крехка, разтрошава се. Може би няма да загине, за сто години да стане на прах, та да стане играчка на вятъра... Може би са ѝ необходими хиляда години... Кой ще ги брой? Дотогава от градовете да са останали най-много купища развалини, а от пътищата и мостовете и толкова не: тях ще ги разруши ерозията. А ако не за хиляда, тогава за десет хиляди години. Само една нула, нищо повече.

Но тунелът? Вътрешността на планината ще го запази! Ще го запази — докато планината стои. Кой знае докога ще живее планината? Ако не десет хиляди, тогава сто хиляди години и ще се размърда обвивката на Земята, ще се повдигне, ще потъне. Там, където днес стърчат покрити от вечен сняг върхове, ще се простира равнина или пък море, като това около мен... Планината, тунелът, някъде в дълбините, долу, под морето.

Във Вселената е Земята — нищожна планета. Но кожата ѝ, която ние наричаме твърда обвивка, е още по-нищожна. А цивилизацията върху нея е ципа с дебелина на атом. Едно ласкаво потъркване о праха на Космоса и от ципата не остава нищо.

Освен морето. На това тук му е все едно какво покрива и от какво се отдръпва. Нивото му е постоянно, масата му — горе-долу — също. Ако стане по-плитко, тогава се разпростира; ако стане по-дълбоко — свива се. Вълните му никога не се успокояват, а обикалят по планетата. И то не е съвсем постоянно, но все пак е достатъчно постоянно, за да бъде източник на живота и да дочака, докато аз съвсем сам се изкъпя в него.

Играя си, дори и с него. Отпускам се: ако поискам — може да ме прибере обратно.

Но не прави нищо. Безразлично е. Него просто го има. Останалото предоставя на другите.

Разбира се, и това не е съвсем вярно. Вече не плувам, само съм се отпуснал и то ме носи. Не навътре, само настрани, но ме влечи. Надигам глава. Брегът е отишъл доста надалеч и е равен. Не виждам колко ме е отнесло настрани от мястото, където влязох във водата. С бавни, мързеливи удари се доближавах към брега, пред мен няма нито планини, нито сгради, които да ми подскажат колко навътре съм влязъл; дори като плувам навън, не усещам да се приближавам към края му. Изведнъж удрям коляното си в пясъка. Изправям се. Водата образува гривни около краката ми. Хоризонтът се оттегля назад, а брегът слиза под нивото на очите ми. Оказва се, че е съвсем наблизо.

Мързеливо размахвайки ръце, газя из водата. Докато бях в нея, не бях забелязал, а едва сега, като се изравних с нея, усетих: дърпа навътре...

Я виж ти, да не би все пак?...

Но за днес вече е късно. Може би утре. В най-скоро време. Сега ми е студено, ей сега ще залезе слънцето. Бих искал да изляза на брега, по който ще трябва да ходя пеша поне километър и половина-два, ако искам да се мушна обратно в дрехите си, да седна в колата си, за да потърся храна и подслон. Пътят надали ще бъде уморителен... Препречват го разхвърляни групи скали, но погледнато оттук, няма да е трудно да се заобиколят. Само трябва да вървя по тази тясна ивица покрай водата, където пясъкът е кадифен и твърд, защото влагата го стяга...

Излизам от водата. Морето зад мен остава разочаровано. Не мога да му обръщам внимание.

Пред мен, на брега, по тъмната от влагата ивица са се проточили стъпки.

Още една вкаменелост — помислям си машинално, но нещо не пасва.

Спирам се, гледам. Бих искал да разбера къде е грешката, но не я откривам. Явно у мене е.

След това я намирам.

Пясъкът е влажен. Морето бяга зад мен, защото е часът на отлива. Там, където сега се точат стъпките, неотдавна вълните са блъскали, мачкали са брега.

Следата не може да бъде вкаменелост. Тук е имало някой.

Тук скоро е ходил някой.

Падам на колене, сякаш са издърпали килима под краката ми. Следите се точат пред мен. Стъпвам до тях. Отпечатъкът от моето стъпало е по-голям и по-груб. Този е на жена или дете.

Повдигам поглед, но не виждам никого.

Подпирам се на ръце — множат се следите, които приливът после ще изтрие — и се изправям.

Не чувствавам нищо особено. Странно: дори и изненада не чувствавам. Всичко това вероятно ще дойде по-късно. После.

Мозъкът ми, паметта ми, съзнанието ми е бистро като бял лист. Придошлата вода е помела из него и е разчистила място.

Ако стоя с гръб към морето, дрехите ми се въргалят някъде към лявата ръка. Следите водят надясно, до края плътно по брега и изчезват зад една скала.

Няма какво да се колебаея — окуражавам се, може би защото съм гол, както майка ме е родила. Както съм излязъл от морето.

И все пак стоя още няколко секунди. След това с бавни, после с все по-ускорени стъпки тръгвам по следите, към скалата.

ПОСЛЕСЛОВ НА АВТОРА

Историята на ролките Селкирк е всеизвестна. За половин век те предизвикаха на два пъти световна сензация. Така че надали е необходимо да се впускаме в подробности. Тъй като обаче някои читатели може да вземат книгата в ръце, когато вече сензацията е затихнала, а споменът за случилото се избледнял, може би няма да изглежда излишно повторение, ако ограничавайки се строго само до най-важното, накратко обобщя перипетиите на ролките Селкирк.

Тъй като тези ролки бяха открити два пъти.

Първото им откриване беше още в началото на века, когато възраждането на съзнанието за историческата реалност у човечеството откри възможностите за свободна експлоатация в земите на колониалните империи. Златотърсачите и археолозите вървяха едни след други и на практика свещените цели на науката понякога почти не се различаваха от тези на жалките иманяри по бреговете на реките. Изпод пясъците се появяваха древни градове и цели кораби със съкровища на изкуството тръгваха по морето към банковите трезори на културата — към музеите.

Така попаднали — по чиста случайност — на пещерата Селкирк, в чиито недра имало следи от построена от човешка ръка стена. Разбили стената с кирка и попаднали на тясна кухня. В кухнята не намерили нищо друго освен две ролки с много тънка жица, която била в доста лошо състояние. Ролките някога са били поставени в кутии, но от тях останали само няколко късчета.

Странната находка надали би направила впечатление, ако не бяха свързани с нея някои факти, които правеха цялото откритие загадъчно. Преди всичко в пещерата не бяха намерени никакви находки, които да дават някакво указание за произхода, възрастта и предназначението на ролките. Напротив. Стената бе открита при разкриването на едно селище на хора от палеолита, което обаче е било възникнало след създаването на стената, в нейното подножие, тъй като с течение на времето напълно я бе покрило. Ролките и останките от кутии обаче

недвусмислено се оказаха дело на човешка ръка. Но кой можеше да е изготвил изтеглените жици от фина и сложна сплав в епохата преди откриването на металите? Това явно беше абсурд. С утихването на шума около ролките у учените се засилваше предположението, че някой иска да си направи грозна шега с тях. Фалшификацията обаче се бе оказала прекалено груба и скоро беше разкрита. Наистина не се установи нито личността, нито целта на фалшификатора, както и не бе идентифициран материалът на останките от кутията. Както обикновено, с течение на времето сензацията избледня. Науката имаше достатъчно неща за разгадаване, та да се занимава с подобни съмнителни случаи. Жиците обаче, които по мястото на намирането им бяха наречени ролки Селкирк, вече бяха станали предмети от музейния списък, които не можеха да бъдат изхвърлени на боклука; това щеше да изисква твърде много административна работа. По-просто бе да потънат в склада, където в компанията на хиляди и хиляди надали полезни находки можеха да спят втория си, неизглеждащ с нищо по-кратък сън.

Теснотията обаче е хронично заболяване за всеки музей. В такъв случай се експериментира с пренареждане, с поставяне на чекмеджетарафтове. Мъртвата материя се размърдва, премества се. А тъй като на младите музеолози трябва да се създава работа, в такъв момент се ревизират старите каталози, което най-често се състои в това, че предметите се преномерират: залепват им нови етикети, за да стане старостта им по-достоверна.

След десетилетия, при едно такова пренареждане на склада, ролките Селкирк попаднали за втори път в човешки ръце. А тъй като младият музеолог не успял да се оправи сред лаконичните каталожни данни, воден от някаква необяснима причина, той се заровил в архива. Попаднал на — поради липсата на разгадка — тикната настрани загадка. Нашата епоха е епоха и на модата на криминалните загадки. Ролките отново излезли на дневен ред.

За останките от кутиите твърде лесно се установило, че са направени от пластмаса, вариант на едно производство на винилхлорида — между другото неизползуван в промишлеността. За всеки случай ясно е защо при откриването им не са знаели как да постъпят, тъй като още не са познавали пластмасите. Обаче не можеше

да се твърди, че този факт и разбирането му облекчиха разкриването на загадката.

След това се захванаха с ролките и като откъснаха нищожно парченце от тях, го подложиха на изследване за възраст с помощта на радиоактивен въглерод. Изследването обаче показва толкова големи резултати в години, които бяха лишени от всякаква реалност. А фактът, че стената и ролките са били създадени много преди заселилия се пред тях човек от каменната епоха, въпреки че не подсили съмненията за измама, малко остана да разклати вярата в методите за изследване. Методът C14 обаче не е единствен и сега вече подсилената гвардия от учени безпомощно регистрира изненадващия факт, че останалите методи потвърдиха резултатите от първия.

Изследването на материала на жиците донесе по-малко изненади, въпреки че с нищо не ни беше доближило до разбирането кой, как и защо е създал такава сложна и висококачествена сплав. Единственото сигурно нещо бе съзнателното поставяне на находката: в кутия, зад стена, се слагат само предмети с определена цел.

(Няма да се спирам на многобройните догадки и предположения. Те са твърде известни от пресата и не ни бяха доближили нито крачка до решението. Говореше се както за шегата на някой непознат гениален изобретател от миналия век, така и за предисторически космически полети, за посещенията на другопланетни същества — да спомена само двете крайни постановки. В интерес на оригиналността.)

По време на сложните металургични изследвания на изследователите им направи впечатление слабата и изменяща се намагнитеност на жиците. В началото се опитаха да открият някаква система в изменението на намагнитеността, но това не даде резултат. След това се опитаха да преобразуват импулсите и тогава ролките неочаквано проговориха.

Останалото вече, въпреки че изискваше извънредно внимателна, подробна и продължителна работа, все пак вървеше лесно, защото ключът към ролките беше открит.

Ролките Селкирк се оказаха магнетофонни ленти. По-точно, използвани и днес в техниката за звукозапис, макар и трудни за работа, но по-трайни метални магнетофонни ленти. Като първа стъпка прехвърлили магнитните импулси върху днешна лента, като същевременно ги усилили и изчистили. Дори и така не се получил

лишен от шум и равномерен по качество сигнал, но все пак от лентата се оформила доловима и различима човешка реч.

Следващата стъпка беше да се прехвърли гласът, говорещ на непознат език, в изчислителни машини, за да бъде разгадано какво казва. Възможността за грешка беше по-голяма, отколкото при разгадаването на непознати писмености, тъй като често несигурно звучащите звуци трябваше да бъдат записани със знаците на днешната ортография, като се излагаше машината на опасностите от грешка при чуването. Програмистите обаче разработиха отделна система за отстраняването на тези грешки и първата разшифровка на машината беше преработена посредством коригираща система. В края на краищата стигнаха до едно — с голяма вероятност — достоверно разшифроване.

Това разшифроване приемаме за отчета на Робинзон.

Последният тур беше на историците, на социо-историците, на социолозите. Историята на Робинзон постави такова изобилие от задачи пред тях, че решаването им трая няколко години. Окончателен резултат на това проучване беше научно-критичното издание на ролките на Селкирк-Робинзон под егидата на Академията в пет огромни и дебели тома. С изданието завърши научната обработка на ролките и те можеха да започнат новия си сън, наистина този път не в недрата на прашния склад, а в стерилизирана, бронирана стая, снабдена с климатична инсталация.

След утихването на сензацията на деня и приключването на научната работа възникна идеята текстът на Робинзон да стане достъпен и за широката публика, информираща се само от откъслечни и често неточни и повърхностни публикации в пресата. Тогава издателят на сборника се обърна към мен, не бих ли се заел с обработката на текста?

Не можех да отхвърля молбата, която, за мен бе чест, макар да съзнавах, че задачата е по-трудна, отколкото изглежда на пръв поглед. Нищо не би било по-просто от това текстът на академичното издание да се препечата, като се изпусне научният апарат, както става — по неприкрити материални причини — с много от класиците. Но ролките Робинзон въпреки удивителната игра на случайността, която ги бе съхранила, все пак не бяха пощадени от времето. На места накъсани, с липси; на други места текстът беше толкова нарушен, че смисълът на

разшифрованото будеше съмнение. Всичко това би могло да разтревожи просветения читател, който има по-скоро литературни, отколкото филологически интереси. Обаче имам ли право да коригирам непълните части и да решавам коя от спорните вариации на главите е правилна — когато дори и учените не са се наели с това? Издателството ме посъветва да следвам литературните критерии за сметка на научните. Искаха книга, която да се чете, а за размишления — има академично издание.

Приех съвета дотолкова, че в историческо-литературно отношение замених чуждите за днешния читател имена със съответстващи на собствената му култура географски и лични имена. Издателството обаче искаше и да пропусна или съкратя еротичните и изпълнени с размишления части. С това вече не можех да се съглася. Робинзон е бил мъж и е страдал. Похвална е умереността му и характерът му, защото можеше да бъде и много по-натуралистичен, но той се е ограничил само до онова, което е събудило емоции у него. По отношение на плътта е останал доста по-сдържан от множество днешни сантиментални романи и затворнически филми. А пък що се отнася до размишленията и философствованията, убеден съм, че без тях цялата история би била безсмислена. Не приключенията, които е преживял, определят Робинзон, а изводите, които си е направил от тях, за да може да остане жив. Несъмнено размишленията му понякога спират „течението“ на романа, а неоспоримо е и това, че изводите му понякога следват прекалено пътя на формалната логика. Нека не забравяме обаче, че Робинзон е бил математик и физик, а не философ. Добре могат да бъдат проследени събитията и преживяванията му в търсене на диалектиката, но аритметиката понякога се е оказвала по-силна и изводът е бил точен до петия знак. Философията обаче не признава ограничения в стойностите. Предложих на издателството освен нужните и наложителни корекции и добавки да не се докосваме до текста на Робинзон; да не го и съкращаваме. Това вероятно и бездруго ще стори младежкото издание.

Немалка трудност представляваха стиловите проблеми. Робинзон не е писател. Формулира понякога сухо, доста често комплицирано. Когато обаче набере скорост, жартата на изказаното — явно под влияние на отново преживяното — го прави романтичен. А скептицизмът и

непрестанната борба — сюрреалист на моменти. (Последното, интересно, и днес не е чуждо на математиците.) В края на краищата и тук не се отклонихме от основния ни принцип: освен изправянето на явните езикови грешки, произтичащите от неопитност плеоназми, смущения в образите, повторения, се стараех да остана верен на оригинала. Той говори, нека не му се месим.

Остана последният и най-важен проблем, който определяше цялото издание: не е ли твърде мрачна картината за света на Робинзон, която се разкрива пред нас? (Всъщност на практика дори и това не е установено, дали инициатор на случилото се е космическият вятър от избухването на някоя свръхнова, или пък взривяването по невнимание на някоя секретна супербомба.) Няма ли жестоката, лишена от илюзии борба за оцеляване на Робинзон да доведе до униние човека на нашата изпълнена с несигурност и съмнения епоха?

Мисля, че не. Случайността, сляпата съдба, може да бъде отречена, но е неотвратима. И не това е важното. За мен в съдбата на Робинзон има нещо, което ме трогва — непреходният опит. Тъкмо днес, когато ролята на личността, правата на индивида, свободата на действие и възможността за действие поглъщат толкова много думи — писани и изречени; толкова хора ги защитават, обясняват и вземат под егидата си; сега, когато самотата е мода в начина на мислене и следствие на цивилизацията; сега, когато човекът съзнателно мъдро и съзнателно глупаво започва да използва безкрайните си възможности — сега историята на Робинзон ни напомня, че човекът е рожба на обществото и без претовареното с ограничения и ограниченост общество много бързо би загинал.

Затова се съгласих — въпреки многото съмнения и опасения — да помогна със скромните си усилия в публикуването на странната история на Робинзон К.

Издание:

Петер Богати. Последният човек или странната история на Робинзон К.

Роман

Книгоиздателство „Георги Бакалов“, Варна, 1986

Библиотека „Галактика“, №77

Редакционна колегия: Любен Дилов, Светозар Златаров, Елка Константинова,

Агоп Мелконян, Димитър Пеев, Огнян Сапарев, Светослав Славчев

Преведе от унгарски: Христо Боевски

Рецензент: Георги Крумов

Редактор: Владимир Шомов

Редактор на издателството: Ася Къдрева

Оформление: Богдан Мавродинов, Жеко Алексиев

Рисунка на корицата: Текла Алексиева

Художествен редактор: Иван Кенаров

Технически редактор: Пламен Антонов

Коректори: Паунка Камбурова, Янка Василева

Унгарска, I издание

Дадена за набор на 25.VI.1986 г. Подписана за печат на 3.X.1986

г.

Излязла от печат месец ноември 1986 г. Формат 70×100/32 Изд. №1992

Печ. коли 20,50. Изд. коли 13,27. УИК 12,35. Цена 2 лв.

Страници: 322. ЕКП 95364 23331 5627-78-86

08 Книгоиздателство „Георги Бакалов“ — Варна

Държавна печатница „Балкан“ — София

8.09.451.1–31

© Георги Крумов, предговор, 1986

© Христо Боевски, преводач, 1986

© Богдан Мавродинов и Жеко Алексиев, библиотечно оформление, 1979

© Текла Алексиева, рисунка на корицата, 1986

c/o Jusautor, Sofia 1986

© Bogáti Péter, 1982

Az utolsó ember, avagy C. Robinson különös története
Kossuth Könyvkiadó, Budapest

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.